PLURAL

Idei contemporane

Tony Judt este directorul lui Remarque Institute, centru de studii din cadrul New York University. Profesor de Studii europene la aceeași universitate. Dintre volumele sale, menționăm: *Socialism in Provence*, 1871-1914 (1979); *Marxism and the French Left* (1986); *Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956* (1992); *A Grand Illusion: An Essay on Europe* (1996); *Europa iluziilor* (Polirom, Iași, 2000); *The Burden of Responsibility: Blum, Camus, Aron and the French Twentieth Century (Povara responsabilității. Blum, Camus, Aron și secolul XX francez*, Polirom, Iași, 2000). La sfârșitul anului 2002 va publica un amplu volum dedicat istoriei Europei în secolul XX.

Mulțumim autorilor, postului de radio BBC, România, precum și revistelor *22*, *România literară*, *Dilema, Adevărul literar și artistic*, *Observator cultural, Timpul*, *Cuvântul* pentru sprijinul acordat la realizarea volumului.

www.polirom.ro

Editura POLIROM
B-dul Copou nr. 4, Iași, P.O. BOX 266, 6600
B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, București, P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

Tony Judt. România: la fundul grămezii / volum editat de Mircea Mihăieș – Iași : Polirom, 2002

216 p., 18 cm (PLURAL. Idei contemporane)

ISBN: 973-683-959-1

I. Mihăieș, Mircea (ed.)

94(498)

Printed in ROMANIA

Tony Judt

România: la fundul grămezii

Polemici, controverse, pamflete

Volum editat de Mircea Mihăieş

POLIROM
2002

I

Mircea Mihăieș

Europa, cu și fără ghilimele sau Tony Judt în România

Tony Judt a vizitat România de trei ori. Mai întâi, în toamna lui 1998. Se afla pentru o serie de conferințe la Viena și împreună cu Adriana Babeți am reușit să-l convingem să-și prelungească sejurul central-european cu o vizită la Timișoara. A acceptat cu bucurie, și, într-o călduroasă după-amiază de duminică, l-am așteptat la aeroport. Îl întâlnisem cu un an și jumătate în urmă, la Remarque Institute, unde după un *lunch* tipic american am stat îndelung de vorbă. Mi-a mărturisit atunci că intenționa să vină în România, singura țară din Europa Centrală pe care n-o cunoscuse. Voia să facă voiajul din motive în primul rând academice, dar și dintr-o curiozitate biografică : una dintre bunicele lui, evreică din Basarabia, emigrase în Anglia după pogromul de la Chișinău din primii anii ai secolului trecut.

L-am recunoscut cu greu, în înghesuiala și hărmălaia iscate de sosirea cursei Austrian Airlines, sub pălăria neagră, cu boruri largi.

Arăta asemeni unui rabbi introvertit. Aproape nimic nu amintea de bărbatul atletic, cu zâmbet tineresc, de-un umor molipsitor, autoironic și tandru în același timp, care naveta între sala de curs a lui New York University și biroul de la Remarque Institute. Ceea ce putea fi luat drept precauție mi se părea o formulă tipic englezească a curteniei și atenției față de celălalt. Aveam să mă conving, în întâlnirile noastre ulterioare, că nu mă înșelam.

În seara aceleiași zile, o primă întâlnire, „festivă", cu membrii grupului de cercetare A Treia Europă : Cornel Ungureanu, Adriana Babeți, Dorian Branea, Daciana Banciu, Dana Chetrinescu, Gabriel Kohn, Ioana Copil-Popovici, Tinu Pârvulescu, Marius Lazurca, Sorin Tomuța. A doua zi avea să ni se alăture profesorul Livius Ciocârlie, când întreaga echipă a demarat seria de discuții vizând problemele Europei Centrale, așa cum le vede unul dintre specialiștii de elită în acest subiect. Transcrierea acelui dialog constituie axul central al volumului *Europa iluziilor*, „Europa Centrală și tradiția uitării", o pasionantă discuție despre memoria și identitatea unui spațiu cultural și politic fascinante.

Volumul, primit cu oarecare iritare în mediile intelectuale românești, conținea și câteva dintre eseurile sale de marcă : „O mare iluzie. Eseu despre Europa", „Austria și fantoma noii Europe" și „De ce a existat războiul rece". Recitite împreună, ele aveau și de ce să enerveze : în stilul polemic ce-l caracterizează,

Tony Judt îşi exprima în acele pagini o compactă lipsă de încredere în proiectul european, reconfirmând poziţia de avangardă pe care-o ocupă de ani buni între aşa-numiţii „eurosceptici". Să recunoaştem, existau suficiente motive de neliniște pentru toţi ce şi-au imaginat o clipă că drumurile spre inima Europei sunt chiar atât de simple : „Dacă privim Uniunea Europeană ca pe o soluţie la toate, incantând cuvântul «Europa» ca pe o mantră, fluturând steagul Europei în faţa recalcitranţilor eretici «naţionalişti» şi urlând «Renegare, renegare !», ne vom trezi la un moment dat că, departe de a rezolva problemele continentului nostru, mitul «Europei» a ajuns un impediment în calea recunoaşterii lor. Vom descoperi că «Europa» a devenit doar puţin mai mult decât modul *politically correct* de a trece cu vederea dificultăţile locale, ca şi când simpla invocare a promisiunilor ei ar putea înlocui rezolvarea problemelor şi a crizelor care afectează cu adevărat zona. S-ar găsi puţini care să nege existenţa ontologică a Europei, ca să zicem aşa. Şi există un anumit avantaj al conştientizării de sine atunci când se vorbeşte despre ea ca şi cum ar exista deja într-un sens mai puternic, colectiv – dorinţa poate asista într-adevăr la naşterea gândului şi a trecut ceva timp până când s-a ajuns la asta. Însă există lucruri pe care «Europa» nu le poate îndeplini, probleme cărora nu le poate face faţă. «Europa» e mai mult decât o noţiune geografică, dar mai puţin decât un răspuns".

Aceste idei au fost vehiculate de către Tony Judt încă înainte de a se fi pus cu seriozitate problema extinderii europene. Ele se refereau la procesul de consolidare a ceea ce, în fapt, funcționa ca o entitate uniformă – dar funcționa cu mult prea multe piedici puse tocmai de către cei care erau chemați să construiască edificiul. Excelent cunoscător al dedesubturilor politicii europene – cetățean britanic, el și-a făcut o bună parte din studii în Franța, primind în plin unda de șoc a mișcărilor anarhic-studențești din mai '68 –, Tony Judt nutrește de multă vreme convingerea că Marea Europă este o Mare Iluzie.

Personaj de frunte, așadar, al categoriei „euroscepticilor", Tony Judt a ieșit la bătaie perfect înarmat cu informații de natură istorică, politică și, nu în ultimul rând, psihologică. N-a pregetat să sancționeze orice abatere de la normele stabilite la Bruxelles, iar atunci când Austria lui Haider a ajuns oaia neagră a Europei Occidentale, Tony Judt s-a grăbit să scoată în evidență accentele unui program situat la antipodul „main-stream"-ului politic asupra cărora marile state ale continentului căzuseră de acord: „Fără îndoială, Haider e un tip direct. Sub conducerea lui, Partidul Libertății are doar trei teme asupra cărora liderul insistă cu studiată perseverență. Prima este naționalismul austriac, temă care conservă un iz nostalgic de naționalism german într-o formă modernizată. Înainte, Partidul Libertății obișnuia să se identifice cu «Europa», acum

Haider se pronunţă împotriva intrării în UE şi acesta a devenit vârful său de atac în polemicile cu guvernul. A venit vremea, susţine el, «să punem Austria pe primul plan», să se renunţe la Convenţia Europeană pentru Drepturile Omului pentru a întări legile împotriva străinilor şi pentru a-i repatria pe cei care trăiesc deja pe teritoriu austriac. Din cartierul său general din Carinthia, Haider atacă legile care acordă drepturi în ce priveşte limba şi cultura neînsemnatei minorităţi slovene şi prezice – implauzibil la modul suprarealist – emergenţa unui stat austriac devenit «societate multiculturală»".

De remarcat insistenţa lui Tony Judt de a încorseta cuvântul *Europa* în ghilimele, ca şi cum ar dori să sugereze că realitatea la care se referă nu e una „tare", definibilă în mod ferm, ci un concept aleatoriu. Faptul că Jörg Haider a fost obligat de Europa, cu sau fără ghilimele, să dea mulţi paşi înapoi în drumul său spre instaurarea neo-totalitarismului în Austria nu sprijină neapărat aserţiunile lui Tony Judt. Aş spune, dimpotrivă, că Europa nu se va uni doar dacă liderii ei nu vor dori ca ea să se unească. Cu alte cuvinte, întâmplătoarele „recăderi" în trecutul totalitar în una sau alta dintre ţările avansate vor fi energic corijate. După 11 septembrie 2001, când fractura între civilizaţii a devenit o realitate despre care vorbesc puţini, dar de existenţa căreia sunt convinşi mulţi, e limpede că statele europene civilizate vor renunţa la o parte din criteriile (mai degrabă

psihologice decât politice sau economice) care-i țin în carantină pe semenii din fostul lagăr comunist și vor grăbi procesele de integrare.

În acest scenariu, rămâne încă neclar rolul unor țări precum Bulgaria, România și, într-o perspectivă ce pare a se îndepărta cu fiecare zi, Moldova și Ucraina. Nu întâmplător, Tony Judt a început, în ultimii ani, să se ocupe și de ele. După studiile dedicate țărilor „civilizate" ale Europei (Franța, Anglia, Belgia etc.) era firesc pentru un autor care tocmai scrie o istorie a Europei să-și arunce privirile spre această zonă, de pe care pecetea lui *hic sunt leones* nu s-a ridicat încă de tot. A doua călătorie a lui Tony Judt în România, în martie 2001, a avut, fără îndoială, și un nedisimulat caracter „investigativ". Prilejul l-a constituit o conferință la Colegiul Noua Europă, al cărei bursier eram, și unde, puternic încurajat de Andrei Pleșu, Anca Oroveanu și Marina Hasnaș, m-am ocupat de detaliile tehnice ale conferinței.

Din nou o zi minunată, plină de soare, într-un Otopeni prietenos, arătând doar cu o idee mai puțin elegant decât aeroporturile occidentale. Aceeași pălărie neagră, coborâtă până la nivelul ramelor bine marcate ale ochelarilor, aceleași gesturi energice, grăbite, precipitate ale lui Tony, aceleași răsuciri bruște, cu tot corpul, atunci când voia să-ți spună ceva. De data aceasta mi-a comunicat, laconic-amuzat: „Mi-am pierdut fularul!" (Scenă contrapunctică: în noiembrie 2001, când mă îndreptam spre New York, unde urma ca timp de o lună să

lucrez cu Tony la Remarque Institute, mi-am pierdut, la rândul meu, şapca. Făceam o întrerupere de-o zi la Viena şi, la vama austriacă, am întins – cu mâna tremurândă a est-europeanului cu o conştiinţă neclar, dar veşnic vinovată – paşaportul ofiţerului-grănicer. La vederea culorii documentului meu de identitate, austriacului în uniformă i-a pierit semi-zâmbetul de pe buze. Pe când, cu dreapta, i-am înmânat documentul de călătorie, cred că am lăsat să-mi alunece şapca pe care-o ţineam în mâna stângă. Am avut însă noroc: formalităţile n-au durat decât vreo zece secunde, după care am păşit, destins ca un arc, spre poarta ce ducea în oraşul lui Johann Strauss şi-al lui Ioan Holender. Retrospectiv, n-ar fi exclus ca la originea crispării mele să se fi aflat lectura articolului lui Tony Judt, „Austria şi fantoma noii Europe"! Ţin minte că la sfârşitul lecturii mă invadase un sentiment de disperare. Mi s-a părut că porţile Europei ni se închid din nou, tocmai când începusem să sperăm că ultimele piedici spre normalitate au fost învinse. Faptul că vameşul austriac nu văzuse în mine un posibil infractor, ci un călător care în drum spre America se oprise, scurt, pentru un kremschnitt şi pentru un capucino, la Viena a constituit o dublă relaxare: eram un cetăţean al Europei, iar scenariul apocaliptic al lui Tony Judt nu s-a adeverit.)

Conferinţa de la Colegiul Noua Europă s-a centrat pe o temă care, mai ales după publicarea *Cărţii negre a comunismului*, a făcut să curgă

valuri de cerneală : comparația dintre comunism și fascism. Care dintre aceste tragedii a avut preeminență ? Titlul conferinței, *The Lesser Evil* („Răul cel mai mic") era subtil polemic : într-un moment în care discuția degenerase și se invocau argumente din sfera cantitativului, Tony Judt a abordat chestiunea din perspectiva „celui mai mic numitor comun". La sfârșitul cuvântării, Andrei Pleșu, altminteri un maestru al disimulării ironiei în formule baroc-benigne și al iritării în jerbe sapiențiale, a renunțat la obișnuitul rol de *trouble-fête* (numai cine n-a conferențiat la Noua Europă nu știe ce vreau să spun !) și a rostit nemaiauzitele cuvinte : „Am asistat la cea mai bună conferință din istoria Colegiului Noua Europă !".

Concluzia lui Tony Judt avea de ce să uimească : în opinia sa, răul cel mai mare al vremii noastre este comunismul, pentru că, disimulându-se mereu, nu și-a epuizat încă resursele demoniace ; pe câtă vreme fascismul, circumscris unui timp istoric clar delimitat, nu mai poate juca, în viitorul previzibil, nici un rol ca ideologie în jurul căreia să se închege o veritabilă mișcare politică. Fascinantă fusese, de altfel, întreaga evoluție a lui Tony Judt. Conferința a crescut minut după minut, într-o înlănțuire fabuloasă de argumente și de exemple, deodată cu tot mai înfierbântatul conferențiar. Nu știu câți dintre cei prezenți vor uita gestul de prestidigitator cu care Tony și-a scos cravata, devenită inutil element de recuzită, o dată ce

audienţa căzuse pradă farmecului unic al retoricii unui savant care se dovedea ludic acolo unde alţii erau încrâncenaţi, perfect informat în zone pe care le acaparaseră „urechiştii" şi de un desăvârşit bun-simţ în legătură cu chestiuni care pe destui îi făceau să scoată cuţitul.

După un scurt tur al Bucureştiului (la muzeul de istorie al municipiului ne-a însoţit istoricul Alexandru Niculescu) am poposit la ambasada Republicii Moldova, de unde Tony urma să obţină viza pentru o scurtă vizită dincolo de Prut. Detaliile descinderii în clădirea consulară ar merita evocate pe larg. Am să menţionez doar perfecta atmosferă de secol revolut şi inflexibilitatea – e drept, neagresivă – a celor două doamne cu care am putut schimba câteva cuvinte. S-ar putea ca în încăperile consulatului să fi existat şi computere, însă funcţionarele nu se sinchiseau de asta: au copiat, conştiincios şi lent, cu stiloul, datele într-un registru, apoi le-au transcris, la fel de conştiincios, dar mai lent, în altul şi abia la urmă ne-au anunţat că ne putem întoarce după viză. Ieşind din clădire am înţeles de ce Andrei Pleşu (orişicâtuşi, fost ministru de externe al patriei!) ne privise încurcat atunci când l-am rugat să ne ajute cu urgentarea obţinerii vizei moldave. Mai lesne ne-ar fi putut aduce salata din grădina ursului!

N-am putut amâna drumul la monstruosul palat al lui Ceauşescu, oricât am încercat să-i vorbesc oaspetelui despre pitorescul zonei

Lipscani și despre avantajele de a mânca la Hanul lui Manuc. Curiozitatea istoricului combinată cu nerăbdarea turistului s-au dovedit irezistibile. Cristi, șoferul NEC-ului, a parcat mașina în vastul scuar de la poalele arătării și, în timp ce încercam să ne descotorosim de „întreprinzătorii" care se străduiau să ne plaseze cărți poștale ale „ctitoriei", Tony s-a întors spre mine spunând: „E remarcabil de urât. Mult mai urât decât mi se păruse în fotografii". Doar prânzul luat la Bistro Athenée, într-o ambianță de voci britanice, și vizita la librăria Humanitas (Cretzulescu) ne-au readus în România anului 2001. În timp ce traversam Piața Palatului, l-am întrebat pe oaspete: „Ei, acum că ai văzut ce e mai urât, dar și lucrurile plăcute din acest oraș, plus ceea ce știi de la Timișoara, unde ai plasa România?". Fără să ezite, Tony a răspuns: „Clar, în Europa". L-am privit la rândul meu întrebător. „O simt în stomac. E aceeași mâncare pe care o găsesc oriunde în Europa!"

Viza Republicii Moldova a fost eliberată, într-adevăr, la timp. Am profitat de prilej să întreb dacă, român fiind, pot trece granița folosind buletinul sau e nevoie de pașaport. „Puteți călători în Moldova cu buletinul!" Oricum, ca măsură de precauție aveam asupra mea și pașaportul. Drumul de-a doua zi, de la București la Iași, cu mașina lui Silviu Lupescu, a constituit, din punctul meu de vedere, un regal de umor și comentarii ironice. M-am instalat pe scaunul

de lângă șofer, lăsându-i pe Tony și Silviu să sporovăiască franțuzește despre : șoselele românești, vânzarea de carte, fetele din Buzău, vinul de Focșani, frigul din ținuturile moldovenești, diferențele dintre munteni și ardeleni, copii și educație, manuale și manipularea istoriei, umorul lui Andrei Pleșu, perspectiva de-a invita bursieri români în America, situația politică a Moldovei, metodele de învechire a vinului, densitatea populației în județul Vaslui, femeile române la Istanbul, timpul probabil la Chișinău, elita dâmbovițeană și echipa de intelectuali democrați de dincolo de Prut, Ilie Ilașcu și Transnistria.

Am intervenit doar cât să le ofer bomboane, biscuiți și apă minerală. Și, cred, într-o mică discuție filologică despre personajul Allan-a--Dale, dintr-o carte ce povestea aventurile lui Robin Hood. Am constatat cu acel prilej nu doar imperfecțiunea înspăimântătoare a cunoștințelor mele de engleză, ci și dezastruosul control al românei : deși, mecanic, știam să traduc cuvântul anglo-scoțian „dale" prin neaoșul valah „vâlcea", a trebuit să ajung la Iași pentru ca Lidia Ciocoiu să mă lămurească : „vâlcea" înseamnă „vale" (de obicei, între două râuri), și nu „delușor", așa cum mă încăpățânam eu să cred !

La Polirom, Tony Judt a descoperit cu încântată surprindere că editura tocmai îi tradusese *Povara responsabilității*, cea mai recentă dintre cărțile dedicate marii sale pasiuni – intelectualii

francezi. A fost cea mai bună pregătire pentru conferința din seara aceleiași zile, când Tony Judt le-a vorbit ieșenilor despre viitorul Europei. Țin minte reacția lui Tony la întrebarea unui participant care, în italiană, l-a întrebat dacă Europa de mâine poate fi altfel decât creștină. „Creștină, pur creștină? Dar ce faceți cu minoritatea din ce în ce mai consistentă de musulmani din Franța? Dar cu turcii și kurzii din Germania, ai căror copii s-au născut departe de Bosfor, însă și-au păstrat religia, deși limba de comunicare uzuală a devenit germana?" Ecourile acestei întrebări – într-adevăr, derutante – aveau să se regăsească și în articolul scris câteva luni mai târziu. Oricum, argumentarea conferinței de la Iași a fost admirabilă – pe jumătate ironică, pe jumătate prodigios-savantă.

Invitați de către Silviu Lupescu, seara ne-am întâlnit cu câțiva dintre intelectualii de frunte ai Iașiului. L-am abandonat pe Tony Judt în seama lor, eu conversând cu soția distinsului editor pe teme mai puțin grave decât viitorul Europei și destinul României, cu care Liviu Antonesei îl hărțuia pe oaspete. A doua zi, întrebându-l dacă sesizează diferențe „stilistice" în comportamentul diverșilor români, Tony Judt avea să-mi răspundă: „Fără îndoială. Simt la ieșeni un procentaj substanțial de slavism. Voi, la Timișoara, sunteți mai reținuți, mai calmi. Aici, la Iași, trecerea de la entuziasm la depresie se produce necontenit, ca-n romanele lui Dostoievski".

Traversarea graniței a decurs fără incidente majore. Poate doar noroiul incredibil de la punctul de frontieră (se moderniza!) și o anumită delăsare să fi diferit față de celelalte vămi ale României. Și poate figurile de răzeși care-și abandonaseră în urmă cu cinci minute plugul și boii pentru a îmbrăca uniforma de păzitor al fruntariilor să fi fost altfel decât chipurile îndeobște încruntate ale grănicerilor din vestul țării. Drumul până la Chișinău era exact cum mi-l imaginasem: șosele proaste, dar nu mai proaste decât în destule părți ale României. Sate rare, cu case mai degrabă părăginite. Ici-colo câte o mașină de fabricație sovietică trecea cu zgomot prin praful ridicat pe marginea drumului. Și păduri, în care nu era cu totul implauzibil să-l fi descoperit pe Ștefan cel Mare vânând zimbrii (dar asta e o glumă a lui Tony Judt!)

Sosim în capitala Moldovei imediat după ora unu, ne cazăm la hotelul Turist, încercăm să schimbăm bani. Peste tot, lume vorbitoare de rusă. Recepționera de la hotel, de pildă, o blondă pogorâtă parcă din filmele lui Nikita Mihalkov, ne anunță cu un zâmbet până la urechi, de parcă ne-ar fi adus la cunoștință c-am câștigat potul cel mare: „Apă caldă la hotelul nostru nu este! Și nici în orașul tot!" Nimerisem în plină criză energetică a Moldovei. Alegerile tocmai se încheiaseră, comuniștii reveniseră la putere, iar Bucureștiul a decis să nu mai livreze Moldovei energie gratis.

Înfometați, intrăm, sub ghidajul lui Silviu Lupescu, într-un restaurant cu specific românesc. Restaurantul se găsește la doi pași de Ambasada României. „Aici venea să mănânce Dorin Tudoran", spune Silviu. Pentru mine e cea mai bună recomandare. Dorin și anii petrecuți de el la Chișinău. Aveam să mă gândesc la asta pe tot parcursul celor două zile. De acasă, șederea lui Dorin la Chișinău mi se păruse un fel de exil în Siberia. De la fața locului, realitatea îmi apare mai nuanțată, ba chiar plină de o neașteptată culoare. Străzile largi, parcurile, pavajele curate, politețea oamenilor, frumusețea femeilor sunt evidente.

În istoria isprăvilor mele gastronomice, masa luată la Chișinău va persista multă vreme ca un monument al abundenței și deliciului. O evoc doar pentru că Tony Judt avea să facă o reflecție despre „gustul european" al mâncării de aici. Ghiftuiți, descindem în sala mare a Bibliotecii Naționale oarecum nepregătiți pentru întâlnirea cu intelectualii veniți să dea față cu „Dl Tony Judt, profesor american originar din Basarabia", după cum anunța, cu mândrie, afișul plasat pe holurile somptuoasei clădiri. Aceeași informație – nu întru totul falsă – avea să fie difuzată presei. Pentru intelectualitatea din Chișinău faptul că bunica oaspetelui se trăgea din aceste meleaguri era mai important decât toată opera lui de istoric și politolog!

Oficial, ne aflam acolo pentru a prezenta *Europa iluziilor* în cadrul unei „Zile a editurii

Polirom la Chişinău". Silviu Lupescu avea să facă o substanţială donaţie de carte către Biblioteca Naţională, în holul căreia nu văzusem, de altfel, nici un fel de publicaţii în limba română: la un stand se vindeau manuale tipărite exclusiv cu litere chirilice. De cărţi româneşti nici urmă – poate în bibliotecile personale ale lui Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneţ, Emilian Galaicu-Păun. În schimb, suntem abordaţi cu aplomb de reporteri de la radio şi televiziune. Tony Judt, „marele intelectual originar din Basarabia", răspunde în franceză, în italiană, în rusă la întrebările jurnaliştilor.

Întâlnirea cu floarea culturală a Chişinăului începe firesc – o trecere domoală dinspre camerele de luat vederi spre un public dornic în egală măsură să afle şi să comunice. Întrebările curg grindină, îmi e din ce în ce mai greu să traduc – în franceză, în engleză – mulţimea de impresii, comentarii, dorinţe, aşteptări ale basarabenilor. Încep să înţeleg totuşi de ce au aici succes toţi demagogii de Dâmboviţa: există o enormă aşteptare şi frustrare privind România. Cei de faţă sunt, din câte-mi dau seama, partizani ai unionismului. Îşi exprimă însă speranţele cu un fel de prudenţă surdinizată de experienţă. Frustrările îmi par a proveni dintr-o imagine distorsionată despre România. Bucureştiul e văzut cam aşa cum destui români văd Occidentul: ca pe un izvor de tămăduire, ca salvare de mizeria în care i-a adus o istorie eternamente vitregă.

Că realitatea e alta, că România nu diferă fundamental nici în frustrări, nici în mizerie economică de Moldova n-are nici un rost s-o spun. De altfel, tinerii intelectuali, unioniști și ei, posesori ai dublei cetățenii, au înțeles cei dintâi că n-au prea multe de așteptat din partea țării-mamă. Drept urmare, își caută burse, contracte de cercetare sau editare direct în Occident, stabilind deasupra României încă un pod al ignorării reciproce. Unioniști sinceri, naiv-sinceri, îmi par a fi mai ales cei aflați în preajma pensionării, crescuți cu imaginea, dar și cu nevindecata rană, a Paradisului Pierdut. Când mă gândesc ce exemplare umane au întrupat, în ultimii zece ani, acest ideal, mă cutremur. Nici măcar nu sunt șocat când cineva mă întreabă de ce nu mai vine Păunescu la Chișinău sau la Bălți. Întrebarea sintetizează amestecul de speranță, confuzie și dezinformare privitoare la România. Dacă pot fi perceput drept un posibil agent literar al lui Păunescu, înseamnă că nu totul e pierdut pe lumea asta!

După inevitabilele autografe, țin să văd un magazin de discuri. Mi se spusese că – piratate sau nu – aici se găsesc, la prețuri derizorii, nu doar ultimele noutăți occidentale, ci și înregistrări ale marilor interpreți ruși. Deși nici unul dintre vânzători nu vorbește fluent româna, ne înțelegem foarte ușor. Tinerii din spatele tejghelelor sunt binevoitori, prietenoși, gata să-ți aducă din magazie orice dorești. Cumpăr câteva noutăți – rockeri zgomotoși, ultimul val al demenței post-rap, de la Slayer la Radiohead și Marilyn

Manson. Tony se uită neîncrezător la CD-uri, se uită la mine. Evident, nu înţelege nimic. „Chiar asculţi nebuniile astea?" „Chiar le ascult!"

Poposim într-un bar, cel mai elegant al Chişinăului, după cum ni-l recomandaseră Gârneţ şi Ciobanu. Prin pereţii de sticlă admirăm un lung şir de automobile luxoase. „Nu cred că la New York vei găsi, pe un spaţiu atât de mic, atât de multe maşini scumpe", spune Tony Judt. „Astfel de automobile au în America doar multimilionarii şi mafioţii." „Dar aici? Aici cine pot fi stăpânii lor", întreb cu naivitate. „Ca şi în America: multimilionarii şi mafioţii!"

A doua zi, dimineaţa devreme, îl conducem pe Tony la aeroport. Cursa de Londra e, de altfel, singura cursă internaţională până după-amiază. Aeroportul, mic, însă elegant, e una dintre puţinele clădiri văzute de douăzeci şi patru de ore încoace care s-a sustras binecunoscutului stil arhitectonic sovietic. Clădirea de oţel şi sticlă, mândră de sine, e, aşa cum o vedem noi dinafară, reconfortantă, un semnal orgolios că nasc, într-adevăr, şi la Moldova europeni. (Într-un e-mail pe care avea să mi-l trimită de la New York, Tony Judt îl descria în stilul său acid: „Aeroportul e asemeni lui AgroBank, plin de lucruri scumpe, absolut pustiu şi mult mai bine echipat decât tot restul Moldovei luat împreună!") Îl lăsăm pe Tony în grija vameşilor şi, prin pădurile înecate în ceaţă, ce dădeau atmosferei o notă gotică uşor înspăimântătoare – ne aşteptam la fiecare pas ca din tufişuri să iasă nişte haiduci ori chiar faimoşii „racheţi" moldavi

și să ne țintuiască cu flintele lor lungi –, ne îndreptăm spre casă.

În octombrie 2001, Tony Judt mă anunță de la Londra, tot prin e-mail, că a revenit în septembrie în România și că a petrecut câteva zile în Transilvania și în Maramureș. „Nu ți-am dat nici un semn, pentru că nu puteam vorbi. Eram după o operație la gât și câteva săptămâni am fost, practic, mut. Dar am să-ți trimit un articol despre România, scris între timp, care va apărea în *The New York Review of Books*. Evident, tot ce scriu acolo reprezintă ideile mele, pe care nu e necesar să le împărtășești."

Am așteptat cu înfrigurare apariția articolului, fără să bănuiesc nici o clipă ce scandal urma să iște în România și în afara României. Studiul a constituit o surpriză, pentru că Tony nu-și arătase în nici un fel intenția de a scrie despre „experiența românească". Înainte chiar de a primi numărul din 1 noiembrie al faimoasei reviste newyorkeze am citit pe internet ceea ce scrisese Tony Judt. Primele cuvinte ce mi-au venit pe buze au fost: „Un articol drept. Poate prea drept!" O dovadă că în ciuda exercițiilor de obiectivitate pe care mi le impun, nu mă pot nici eu sustrage iritatei subiectivități naționale. În stilul lui necomplezent, profesorul american ne pusese în față o oglindă necruțătoare. Ce aveam de făcut? Să ne recunoaștem în ea – cu toate imperfecțiunile și văluririle ei – sau s-o ignorăm? Ori chiar, asemeni împărătesei din basm, s-o spargem pentru că nu ne arată așa cum credem noi că trebuie să fim?

Ca o furtună iscată din senin, intelectualitatea română – până atunci o Frumoasă din Pădurea Adormită ce se ignora pe sine – a ţinut să-şi exprime părerea despre „inadmisibila" manipulare a acestei împărătese rele. Evident, unul sau altul dintre amănuntele aduse în discuţie de către Tony Judt suporta corecturi, reformulări, completări. Este exact ceea ce autorul admite în interviul luat de către Dumitru Radu Popa. Însă chiar operând absolut toate modificările cerute de cohorta de comentatori inclemenţi, imaginea de ansamblu rămâne aceeaşi. Se poate admite că Tony Judt a plasat greşit datele în care Transilvania a fost condusă de către unguri şi de către habsburgi; că a tratat cu un semiton sub importanţa sa reală rolul României în războiul ruso-turc, în urma căruia şi-a cucerit independenţa de stat; că a plasat în 1920 dobândirea nordului Bulgariei, şi nu în 1914, aşa cum s-a întâmplat în realitate; că a susţinut că legea dreptului minorităţilor a fost dată în România în anul 1920, şi nu în 1919; în fine, că a exagerat simţitor importanţa în epocă a intelectualilor de extremă dreaptă precum Mircea Eliade sau E.M. Cioran şi că n-a relevat şi existenţa unei reale intelectualităţi democrate în perioada dintre cele două războaie mondiale.

În răspunsurile date fie direct celor care i-au adus acuze, fie în interviul menţionat, Tony Judt a admis c-au existat unele scăpări în redactarea studiului său. Numai că ele nu modifică absolut deloc situaţia de azi a României. O ţară cu pro-

bleme economice, dar și de identitate politică într-o lume care a depășit de mult șocul modernizării. Articolul lui Tony Judt trebuie, așadar, înțeles ca punând degetul pe niște răni ignorate de către cei mai mulţi români, dar la care comunitatea internațională continuă să fie extrem de sensibilă.

Chiar dacă inevitabilele erori factuale ale lui Tony Judt n-ar fi existat în articol, tot ne-am fi dat seama că în România există o problemă de fiecare dată când cineva încearcă să aducă în discuție „moștenirea" istorică a țării. Din acest punct de vedere avem o patrie tânără : doar popoarele noi, prizonierele *imaturităţii* (folosesc vocabula în sensul dat de către Witold Gombrowicz) își exhibă iritările la cea mai mică punere sub semnul întrebării a istoriei – recente sau trecute. Cu adevărat surprinzător este faptul că vocile cele mai indignate au aparţinut unor intelectuali stabiliţi în străinătate. Adică celor care, măcar teoretic, ar fi trebuit să fie mai puțin permeabili la genul acesta de abordări.

N-a fost așa. Pe lângă articolele apărute în presa de la București, am avut prilejul să consult potopul de e-mail-uri, faxuri, scrisori primite la redacţia lui *New York Review of Books* sau direct de către Tony Judt, la New York University. Parcă scrise de aceeași mână, ele denunțau „mârșăvia" atacului (firește, atent orchestrat) împotriva „țărișoarei". Orchestrarea viza, desigur, coincidența vizitei în Statele Unite a primului-ministru Năstase. Obsesia lui „Nu întâmplător" a mai făcut o dată ravagii,

spre amuzamentul puținelor minți lucide ce-au știut să ia ce e bun dintr-un studiu care – obiectiv vorbind – avea de ce să ne pună pe gânduri.

Am toate motivele să cred că „scandalul Tony Judt" a fost indus politic. Știu cât de intens s-a comunicat, în mediile politice și diplomatice românești, în încercarea de a contracara eventualele efecte ale acestui articol în perspectiva vizitei delegației române la New York și la Washington. Când, în primele zile ale lui noiembrie 2001, i-am împărtășit lui Alexander Star, redactorul-șef al tocmai dispărutei (și excepționalei!) reviste *Lingua Franca*, temerile oficialităților române (și, desigur, ale neașteptaților suporteri ai regimului), el mi-a răspuns râzând: „Spune-le românilor tăi că pot fi liniștiți: dacă pe vremea administrației Clinton s-ar putea să fi existat vreo trei înalți funcționari care citeau revista lui Bob Silvers, *The New York Review of Books*, te asigur că astăzi nimeni din preajma lui Bush nu-și pierde vremea răsfoind publicații de înalt nivel intelectual!"

Alex Star avea perfectă dreptate. Din câte am aflat, vizita supradimensionatei echipe Năstase n-a fost jenată absolut deloc de articolul lui Tony Judt. Mai mult, premierul a ieșit întărit din această deplasare – dacă nu în fața americanilor, cu siguranță în fața personalului de la Misiunea românească la New York: descinderile sale la faimoasa librărie Strand au făcut furori între funcționarii români. Ei descopereau un politician în care se ascunde un fin intelectual:

„Dragă, și-a cumpărat vreo șaizeci de albume, am văzut cu ochii mei", avea să-mi mărturisească, aproape leșinând de emoție, una dintre trimisele noastre pe malul lui Hudson River.

Dar importanța articolului scris de Tony Judt trebuie căutată și în altă parte. „România : la fundul grămezii" a funcționat precum o hârtie de turnesol. El a scos la iveală nu doar vechi frustrări și resentimente, ci a arătat limitele îngrijorătoare ale independenței de gândire a unor intelectuali ce păreau întrupări desăvârșite ale „intelectualului însetat de dialog". Această caracteristică – în numele căreia ei au ocupat și continuă să ocupe locuri înalte în stima devotaților civismului și democrației – s-a prăbușit zgomotos sub greutatea pancartelor mentale gen „Patria în pericol" și „Mitul conspirației universale".

Așa cum se poate constata, articolul lui Tony Judt a avut efectul contrar celor estimate de nevricoșii intelectuali de la București sau pripășiți pe la universități din străinătate. Putem presupune că dl Năstase n-a avut nici o problemă la granița americană să scoată cele șaizeci de albume de artă, precum și cărțile achiziționate. Negocierile cu NATO nu s-au blocat, iar planul de integrare a României în Uniunea Europeană n-a stagnat nici el. Din contră, acum că s-au spus câteva lucruri importante despre situația reală a României, negociatorii pot privi cu mai mult realism la viitorul unei Europe poate mai puțin spectaculoase, dar cu siguranță și mai puțin bovarică. O Europă care n-ar fi întreagă

dacă din ea n-ar face parte și imperfecta, enervanta și totuși europeana Românie.

Între efectele paradoxale, mă amuză să citez scrisoarea unui profesor ucrainean care l-a abordat pe Tony Judt cu o neascunsă notă de iritare : cititorul din Kiev al lui *New York Review* îi reproșa autorului, pe de o parte, tonul mult prea generos în care descria realitățile din România, iar pe de altă parte îl soma să dedice țării sale un articol „cel puțin la fel de încurajator" ! Ceea ce mă face să cred că dacă există o conspirație împotriva României, ea nu trebuie căutată în Vest (adică acolo de unde provin majoritatea textelor indignate), ci în mult mai labilul Est.

Am adunat în acest volum cvasitotalitatea reacțiilor din presa culturală românească la articolul lui Tony Judt mânați de-un singur gând : să incităm în continuare la dezbatere, convinși că doar abordarea frontală, fie și a chestiunilor dureroase, poate pune capăt unui lung șir de confuzii, neînțelegeri și adversități. Am optat pentru dispunerea cronologică a articolelor din două motive : primul, pentru a-i oferi cititorului posibilitatea să urmărească dinamica și amplitudinea reacțiilor ; al doilea, pentru a contracara orice suspiciune privitoare la intențiile de a manipula prin încadrarea în anumite contexte dezavantajoase (gen „Cei buni" *vs.* „Cei răi") sensul real al textelor.

Editorul ține să aducă mulțumiri directorilor și redactorilor-șefi ai următoarelor publicații :

22, *România literară*, *Observator cultural*, *Cuvântul*, *Timpul*, *Dilema*, *Adevărul literar și artistic* pentru a ne fi permis să preluăm articolele din publicațiile pe care le conduc. Îi asigurăm de întreaga noastră prietenie și gratitudine pentru a fi participat în acest incipient dialog în sfera ideilor.

II

Tony Judt

România : la fundul grămezii

Studiul a fost preluat, cu încuviinţarea amabilă a autorului şi a revistei americane, din numărul din 1 noiembrie 2001 al The New York Review of Books. *Singura noastră contribuţie este, în note, şi anume acolo unde au fost indicate versiunile româneşti ale referinţelor bibliografice. Tony Judt este cunoscut în România prin cartea lui de la Editura Polirom, 2000,* Povara responsabilităţii. Blum, Camus, Aron şi secolul XX francez *(în traducerea lui Lucian Leuştean), şi printr-o culegere,* Europa iluziilor *(Polirom, 2000), cu prefaţa lui Vladimir Tismăneanu şi cu postfaţa lui Dorian Branea, alcătuită de Daciana Branea şi Ioana Copil-Popovici din trei studii ale autorului şi din transcrierea dezbaterilor seminarului la care acesta a participat în octombrie 1998 în cadrul fundaţiei timişorene A Treia Europă. Tony Judt este profesor de studii europene la New York University, „istoric al pasiunilor şi iluziilor politice" din ultimele două secole, după spusele lui Vladimir Tismăneanu.*

Intertitlurile aparţin R.l.

Excepția românească

Numărul din februarie 2001 al revistei bucureștene („pentru publicul masculin") *Plai cu boi* o are ca vedetă pe o oarecare prințesă Brianna Caragea. Paginile de la mijloc conțin un șir de fotografii, într-un stil voit voalat, în care prințesa apare, când îmbrăcată în haine de piele, când aproape dezbrăcată, stăpânind cu cruzime peste câțiva țărani, și ei pe jumătate goi. Puse în lanțuri și zdrențăroase, slugile cu pricina taie lemne, trag la sanie sau se opintesc într-un tractor ruginit, în vreme ce Briana (o prințesă autentică, pe cât se pare), cu un bici în mână, se învăluie lasciv în blănuri și aruncă priviri crunte, disprețuitoare, spre țărani și spre obiectivul aparatului de fotografiat. Totul în mijlocul unui decor rural care amintește de *Dragoste și moarte* al lui Woody Allen.

Am mai văzut așa ceva, veți spune. Însă Mircea Dinescu, proprietarul revistei *Plai cu boi* și bine cunoscut scriitor și critic, nu e tocmai un Hugh Hefner. Fotografiile cât pagina din mijlocul revistei au un subînțeles sardonic, complice. Ele iau în derâdere obsesia unui anumit naționalism românesc pentru țărani, glie și tema exploatatorului străin. Imaginile prințesei Briana mizează pe seducția kitsch-ului spre a evoca grandoarea și răsfățul unei aristocrații apuse, fantasmă cu sugestii sado-masochiste a unei națiuni pe care istoria a supus-o la nenumărate

umilințe. Tractorul ruginit e amprenta locală juxtapusă ironic jocului plăcerii și al cruzimii. Nu veți găsi așa ceva la chioșcurile de ziare din restul Europei, nici în Praga, darmite în Viena. Nu încercați nici măcar la Varșovia. Cu România, e altă poveste[1].

Ultima oară, românii au mers la vot în decembrie 2000. Ca într-un coșmar politic, echivalent al unei catastrofe nucleare, ei au avut de ales, după eliminarea în primul tur a celorlalți candidați, între Ion Iliescu, un fost *apparatcik* comunist, și Corneliu Vadim Tudor, un fanatic naționalist. Partidele de centru, care guvernaseră țara, începând cu 1996, în cadrul unei coaliții frământate, eșuaseră într-o cacofonie de acuzații reciproce, incompetență și corupție (liderul coaliției, Emil Constantinescu, fost rector al Universității bucureștene, nici măcar nu a catadicsit să-și prezinte candidatura pentru un al doilea mandat). Românii l-au ales pe Iliescu cu o majoritate de două treimi : unul din trei votanți l-a preferat deci pe Vadim Tudor. Platforma politică a lui Vadim îmbină nostalgia iredentistă cu atacurile la adresa minorității maghiare – două milioane dintr-o populație totală de douăzeci și două – și îmbrățișează fățiș antisemitismul. Revistele care îl sprijină pe Vadim Tudor publică în fiecare număr caricaturi scatologice, pline de insulte la adresa ungurilor, evreilor și țiganilor.

1. Îi sunt profund recunoscător profesorului Mircea Mihăieș pentru a-mi fi atras atenția asupra revistei *Plai cu boi*.

În unele democraţii occidentale, astfel de caricaturi ar fi interzise[2].

Atât Vadim Tudor, cât şi Iliescu au rădăcini adânci în politica românească a anilor de dinainte de 1989. Înainte de a face micul pas de la naţional-comunism la ultranaţionalism şi de a înfiinţa, în 1991, cu bani primiţi din diaspora, Partidul România Mare, Vadim îşi câştigase deja faima de lingău al lui Nicolae Ceauşescu şi autor de ode întru gloria conducătorului. Ion Iliescu este unul dintre foştii oficiali comunişti, care s-au întors împotriva lui Ceauşescu şi au manevrat în folosul lor o revoluţie asupra căreia planează suspiciunea înscenării. Preşedinte al României între 1990 şi 1996, înainte de a fi obţinut un nou mandat în 2000, Iliescu este popular în zonele rurale, mai ales în Moldova, regiunea unde afişele cu fotografia lui pot fi întâlnite la tot pasul. Ca alternativă la Vadim, pe Iliescu l-a votat – ca să zicem aşa, ţinându-se de nas – chiar şi populaţia urbană de orientare liberală. Astfel de figuri politice există în toate ţările Europei de Est. Numai în România însă ele au avut atâta succes. De ce?

2. Pentru o excelentă discuţie a politicii lui Tudor şi a unor caricaturi din *Politica* şi *România Mare*, vezi Iris Urban, „Le Parti de la Grande Roumanie, doctrine et rapport au passé: le nationalisme dans la transition post-communiste", în *Cahiers d'etudes*, nr. 1 (2001) (Bucureşti: Institut Roumain d'Histoire Récente). Vezi, de asemenea, Alina Mungiu-Pippidi, „The Return of Populism – The 2000 Romanian Elections", în *Government and Opposition*, vol. 36, nr. 2 (primăvara 2001), pp. 230-252.

România se numără printre codașii Europei, la toate capitolele. Din punct de vedere al produsului intern brut, economia românească se afla în 1998 pe locul optzeci și șapte în lume, după Namibia și imediat înaintea Paraguayului (Ungaria e pe locul cincizeci și opt). Speranța de viață a românilor este mai slabă decât a oricăror altor locuitori ai Europei Centrale și de Sud-Est : șaizeci și șase pentru bărbați, mai mică decât în România anului 1989 și cu zece ani sub media Uniunii Europene. Se estimează că doi din cinci români au un venit lunar de sub 30 de dolari (pentru comparație, salariul minim lunar în Peru este, în prezent, de 40 de dolari). După toate standardele, România este în acest moment comparabilă cu statele fostei Uniuni Sovietice (cu excepția țărilor baltice, vizibil mai avansate), fiind depășită chiar și de Bulgaria. Conform datelor pentru 2000 ale revistei *The Economist*, nivelul „calității vieții" în România se situează undeva între cele ale Libiei și Libanului. În mod tacit, Uniunea Europeană are o evaluare similară : Comisia pentru Afaceri Externe a Parlamentului European plasează România pe ultimul loc între candidatele la integrare în UE și – mai mult – consideră că țara e în pierdere de viteză în acest proces.[3]

Lucrurile n-au stat dintotdeauna așa. România nu doar că avea cândva o industrie petrolieră înfloritoare și o agricultură puternică

3. Pentru informații, vezi *The Economist*, World in Figures, ediția 2001.

și diversificată, era o țară cu aspirații cosmopolite. Cine vizitează București poate întâlni și azi imagini care amintesc de un trecut mai bun. Între 1870 și 1914, orașul a crescut ca întindere de mai mult de două ori; cele mai multe din marile bulevarde au apărut în acea perioadă, precum și între cele două războaie, nefiind cu nimic mai prejos decât bulevardele pariziene care le inspiraseră. Exemplul cel mai bun e porțiunea centrală a Căii Victoriei. Mult răspândita comparație „Parisul Europei Răsăritene" nu e întru totul lipsită de îndreptățire. Capitala României a fost dotată cu lămpi cu petrol înaintea Vienei, iar iluminarea electrică a străzilor a fost introdusă încă din 1882, înaintea multor altor orașe europene. În București, ca și în orașe de provincie precum Iași sau Timișoara, farmecul oarecum părăginit al vechilor case și parcuri publice a supraviețuit, chiar dacă abia vizibil, ravagiilor comunismului.[4]

Aceleași lucruri s-ar putea spune despre Praga sau Budapesta. Totuși, Republica Cehă și Ungaria, ca și Polonia, Slovenia sau țările baltice, își revin neașteptat de ușor după un secol de războaie, ocupații străine și dictaturi. De ce ar fi România diferită? Primul răspuns care îți vine în minte este că România nu e, de fapt, diferită, ci doar se află într-o situație mult mai

4. Pentru o relatare evocatoare a vieții din Bucovina interbelică după reunificarea cu Moldova din 1920, vezi Gregor von Rezzori, *The Snows of Yesterday* (*Zăpezile de ieri*) (Vintage, 1989).

proastă. Toate societățile postcomuniste au trecut prin experiența unor divizări și resentimente adânci. Însă doar în România ele au îmbrăcat forme violente. Mai întâi, în timpul revoltei împotriva lui Ceaușescu, când au murit sute de oameni. Apoi, în ciocnirile de stradă inter-etnice de la Târgu-Mureș, din martie 1990, când opt oameni și-au pierdut viața și trei sute au fost răniți, pe fondul atacurilor orchestrate împotriva minorității maghiare. Mai târziu, în iunie 1990, minerii aduși cu autobuzele din Valea Jiului la București, de către același președinte Iliescu de azi, i-au bătut pe studenții protestatari. Douăzeci și unu de oameni au murit și șase sute cincizeci au fost răniți.

În toate societățile postcomuniste, o parte din membrii fostei nomenclaturi au reușit să recâștige poziții influente. În România, revenirea s-a produs cu mult mai mare ușurință decât în alte țări. Ca fost secretar al Comitetului Central, Iliescu a supervizat înlăturarea cuplului Ceaușescu (al cărui proces și execuție, petrecute în ziua de Crăciun a anului 1989, nu aveau să poată fi urmărite la televiziune decât abia trei luni mai târziu). Iliescu a format „Frontul Salvării Naționale", care a preluat puterea sub conducerea lui, și tot el s-a prezentat sub înfățișarea reciclată a comunistului „bun" (prin comparație cu comunistul „rău", Ceaușescu). În fine, Iliescu a încurajat lipsa colectivă de interes pentru scrutarea istoriei recente. În comparație cu Polonia, Ungaria sau Rusia, examinarea publică a trecutului comunist nu a mers prea

departe. Eforturile de înființare în România a unui organism similar „Comisiei Gauck" (însărcinată cu studierea arhivelor STASI în Germania Răsăriteană), care să cerceteze activitățile fostei Securități, s-au lovit de obstrucții și opoziție de la cele mai înalte niveluri.

Transformarea economiei de stat centralizate și disfuncționale în ceva care să se asemene cât de cât cu o formă normală de interacțiune umană s-a dovedit pretutindeni un proces complicat. În România, lucrurile au fost complicate încă și mai mult. În vreme ce alți conducători din ultimii ani ai regimurilor comuniste încercau să cumpere adeziunea propriilor supuși cu bunuri plătite din împrumuturi externe, în România lui Ceaușescu, o „terapie de șoc" – ca aceea promovată după 1989 în Polonia și aiurea – începuse deja să fie aplicată de zece ani, însă cu un scop opus, pervers. Românii erau atât de săraci în 1989, încât nu aveau de unde să mai strângă cureaua și cu greu mai puteau fi momiți cu promisiunea unei îmbunătățiri pe termen lung a traiului lor. Ulterior, în schimb, asemenea Albaniei și Rusiei, căzând pradă iluziei că piața îți poate aduce satisfacții imediate, România avea să lase să se dezvolte scheme financiare piramidale, hrănite de speranța unor câștiguri rapide și fără risc. Una din aceste operațiuni, escrocheria Caritas, care a funcționat din aprilie 1992 până în august 1994, atrăgea la apogeul ei vreo patru milioane de participanți, adică aproape o cincime din populația României. Ca și privatizările „legale", schemele piramidale nu au făcut, în cea mai mare parte, decât să

deturneze bani privați în contul mafiilor născute din sânul vechilor structuri de partid și fostelor servicii de securitate.

Comunismul a născut pretutindeni dezastru ecologic. În România, moștenirea s-a dovedit mai greu de înlăturat. În Transilvania există orașe industriale în care poți simți otrava în aerul pe care îl respiri, după cum am putut constata chiar eu în timpul unei vizite recente. E cazul, de pildă, al Hunedoarei sau Băii Mari. În aceasta din urmă, o deversare în râul Tisa, provenită de la exploatarea auriferă Aurul, a otrăvit recent o parte din ecosistemul Dunării Mijlocii. Mediul înconjurător a suferit distrugeri probabil comparabile cu unele părți ale Germaniei Răsăritene sau din nordul Boemiei. Ceea ce impresionează în România este anvergura dezastrului. Zone întregi sunt infestate de instalațiile hipertrofiate și ruginite ale oțelăriilor, rafinăriilor petrochimice abandonate și fabricilor de ciment în ruină. Privatizarea întreprinderilor de stat ineficiente este îngreunată în România, în parte pentru că foști responsabili comuniști din economie au reușit să-și vândă lor înșile ce era mai bun, dar și din pricina costurilor prohibitive ale epurării apelor uzate și decontaminării solului, costuri descurajante pentru puținele companii străine care s-ar arăta, într-o primă fază, dispuse să investească.

Sfârșitul comunismului a însemnat, aproape pretutindeni, o recâștigare a memoriei. În cele mai multe cazuri, procesul a început cu glorificarea vremurilor de dinaintea comunismului, pentru a lăsa loc, treptat, unei dezbateri mai

nuanțate a punctelor sensibile din trecutul național, a acelor teme pe care atât comuniștii, cât și naționaliștii le-au trecut, îndeobște, sub tăcere. Unul dintre subiectele cele mai dureroase e legat de al doilea Război Mondial și de colaborarea cu Germania nazistă, mai cu seamă în proiectul de exterminare a evreilor. Polonezilor le-a trebuit un deceniu pentru a ajunge să discute în mod deschis aceste subiecte. În România, discuția abia dacă se poate spune că a început.

România a rămas oficial neutră în cursul primului an din cel de-al doilea Război Mondial. O dată cu instalarea dictaturii militare a mareșalului Ion Antonescu, în noiembrie 1940, România s-a aliniat cu Hitler și s-a alăturat cu entuziasm invaziei naziste în Uniunea Sovietică, în care a pus la bătaie și a pierdut mai multe trupe decât oricare altul dintre aliații europeni ai Germaniei. În mai 1946, într-o Românie prinsă deja în cleștele tutelei sovietice, Antonescu avea să fie judecat și executat pentru crime de război. În unele cercuri din România postcomunistă, el a început să fie ridicat la rangul de erou național. În onoarea lui au fost înălțate statui și s-au așezat plăci memoriale. Pentru mulți români, subiectul e în genere unul delicat. Puțini însă acordă atenție unei laturi a amintirii lui Antonescu care, în aproape oricare altă țară, ar constitui un titlu de glorie cel puțin stânjenitor: contribuția lui la „soluția finală a chestiunii evreiești”[5].

5. Cumplita închisoare de la Sighet, din Maramureș, o regiune nordică la granița cu Ucraina, a fost transformată

Poziția tradițională în România este de multă vreme aceea că, oricare i-ar fi fost celelalte păcate, Antonescu i-a salvat pe evreii români. Într-adevăr, din cei 441.000 de evrei înregistrați cu ocazia recensământului din aprilie 1942, covârșitoarea majoritate a supraviețuit, ca urmare a revelației – fie ea și târzii – a lui Antonescu, că Hitler avea să piardă războiul, și a anulării, în consecință, a planurilor de deportare a evreilor în lagăre de exterminare. Lucrurile au stat cu totul altfel cu sutele de mii de evrei din Basarabia și Bucovina, teritorii românești cedate în mod umilitor lui Stalin în iunie 1940 și recucerite triumfal de trupele române (și germane) după 22 iunie 1941. În aceste regiuni, românii au colaborat cu nemții și chiar i-au întrecut în deportarea, torturarea și uciderea evreilor care se aflau sub controlul lor. Soldații români au fost cei care au ars de vii 19.000 de evrei în Odessa, în octombrie 1941, care au împușcat alți 16.000 în gropi dintr-o localitate apropiată, Dalnick, și care i-au maltratat cu atâta sadism pe evreii deportați în răsărit, peste Nistru, încât până și nemții au găsit de cuviință să se plângă[6].

în memorial și muzeu. Sunt relatate în detaliu suferințele multor prizonieri politici din România comunistă, dar nu se spune aproape nimic în legătură cu rolul binecunoscut al Sighetului ca lagăr transilvan de tranzit al evreilor înspre Auschwitz. E adevărat, aceasta nu a fost o acțiune a românilor – regiunea fusese realipită Ungariei de către Hitler în 1940 –, dar tăcerea este grăitoare.

6. „Comportamentul anumitor reprezentanți ai armatei române, relatat în raport, va diminua respectul publicului [sic!] de aici și de pretutindeni, atât față de armata

Până la sfârşitul războiului, statul român avea să fi ucis sau deportat mai mult de jumătate din populaţia evreiască din teritoriile pe care le-a avut sub jurisdicţie. A fost o politică deliberată. În martie 1943, Antonescu afirma : „Operaţiunea trebuie să continue. Oricât de greu ar fi acest lucru în circumstanţele actuale, trebuie să ducem până la capăt procesul de românizare. Trebuie încheiat înainte de sfârşitul războiului". Antonescu a fost acela care a îngăduit pogromul de la Iaşi (capitala Moldovei, regiunea de nord--est a ţării), de la 29-30 iunie 1941, când cel puţin şapte mii de evrei au fost omorâţi. Acelaşi Antonescu a ordonat în iulie 1941 exterminarea a câte cincizeci de „comunişti evrei" pentru fiecare soldat român ucis de partizani. România a fost singura ţară neaflată sub ocupaţie germană, care a urmat politica „soluţiei finale" a naziştilor, pas cu pas, de la măsurile din legislaţie până la exproprieri, deportări şi exterminare în masă[7].

---

română, cât şi faţă de cea germană." Şeful Armatei a IX-a germane, 14 iulie 1941, citat de Mathias Carp, *Holocaust in Romania : Facts and Documents on the Anihilation of Romania's Jews, 1940-1944 (Holocaustul în România : Fapte şi documente despre anihilarea evreilor români, 1940-1944)* (Bucureşti : Atelierele Grafice, 1946, republicată de Simon Publications, 2000), p. 23, nota 8. Găsim de asemenea o descriere emoţionantă a deportării evreilor din Bucovina şi Basarabia, a pogromului de la Iaşi şi a comportamentului soldaţilor români în Curzio Malaparte, *Kaputt* (Nortwerstern University Press, 1999 ; prima ediţie, 1946).

7. Vezi Carp, *Holocaust in Romania* (*Holocaustul în România*), p. 42, nota 34 şi pp. 108-109. Radu Ioanid

Faptul că România abia începe să-şi pună întrebări cu privire la rolul jucat în Holocaust ţine nu doar de întârzierea ei de câţiva ani faţă de restul Europei în confruntarea cu trecutul. El se datorează şi unei mici diferenţe specifice a României. Planul de a scăpa de evrei a fost intim legat de dorinţa mai veche de a „româniza" ţara, într-un mod care nu poate fi aplicat descrierii antisemitismului din nici o altă parte a regiunii. Pentru mulţi români, evreii reprezentau cheia problemei devorante a identităţii propriei ţări, o problemă de care istoria şi geografia erau în egală măsură răspunzătoare.

România Mare şi obsesia identitară

Agricultori vorbitori de limbă română au trăit pe teritoriul actual al României şi în jurul acestuia de multe secole. Statul român e însă o creaţie ceva mai recentă. Românii au fost de-a lungul secolelor guvernaţi succesiv de cele trei mari imperii din Răsăritul Europei : Rus, Austro-Ungar, Otoman. Turcii şi-au exercitat suveranitatea asupra Valahiei (regiunea în care se

---

acceptă cifra de 13.266 de victime ale pogromului de la Iaşi, pe baza unor estimări recente. Vezi judicioasa şi informata carte a acestuia *The Holocaust in Romania : The Destruction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940-1944* (*Holocaustul în România : Exterminarea evreilor şi a ţiganilor sub regimul Antonescu*) (Ivan R. Dee, 2000), p. 86.

află orașul București) și Moldovei, la nord-est. Ungurii și, mai apoi, Habsburgii au stăpânit peste Transilvania, aflată la nord-vest și au preluat Bucovina (până atunci parte a Moldovei) de la turci, în 1775.

La rândul lor, rușii i-au forțat pe stăpânitorii otomani, a căror putere era în declin, să le cedeze controlul asupra acestei regiuni strategice. În 1812, prin Tratatul de la București, țarul Alexandru I l-a obligat pe sultanul Mahmud al II-lea să cedeze Basarabia, partea răsăriteană a Moldovei. „România" nu devenise încă, la vremea aceea, o denumire geografică. Dar în 1859, profitând de declinul continuu al puterii turcești și de recenta înfrângere a rușilor în războiul Crimeii, Moldova și Valahia s-au unit și au format Principatele Unite (redenumite România, în 1861). Independența deplină a fost proclamată ulterior, în 1878, după înfrângerea turcilor de către ruși, iar existența noului stat a fost recunoscută de către Marile Puteri abia în 1881.

Prin urmare, până la Tratatul de la Versailles, Vechiul Regat al României a fost alcătuit doar din Valahia și Moldova. După înfrângerea celor trei imperii răsăritene în primul Război Mondial, România a obținut, în 1920, Basarabia, Bucovina și Transilvania, ca și o parte din nordul Bulgariei. Ca urmare, suprafața țării a crescut de la 138.000 la 295.000 de kilometri pătrați, iar populația i s-a dublat. Se împlinise astfel visul României Mari, „de la Nistru pân' la Tisa"

(adică de la granița cu Rusia până la cea cu Ungaria) – ca să folosim cuvintele poetului național, Mihai Eminescu.

România devenea una din țările cele mai mari din regiune. Oferindu-le naționaliștilor împlinirea visului lor, tratatele de la Versailles făceau însă ca România să fie înconjurată de vecini cu aspirația revanșei iredentiste și îi aduceau o mare populație minoritară (crescută, peste noapte, de la 8 la 27 la sută), alcătuită din unguri, germani, ucraineni, ruși, sârbi, greci, bulgari, țigani și evrei – unii dintre ei rupți de țările lor ca urmare a schimbării granițelor, alții fără o patrie proprie. Ca și nou creata Iugoslavie, România avea acum o diversitate de etnii comparabilă cu aceea a fostelor imperii. Naționaliștii români insistau totuși să-și definească țara ca un stat-națiune omogen din punct de vedere etnic. Locuitorii neromâni – în proporție de doi din șapte în noul stat – rămâneau niște „străini".

De aici, obsesia românească pentru problema identității[8]. Pentru că un număr atât de mare dintre minoritari trăiau în orașe și se ocupau cu comerțul sau exercitau profesii liberale, naționaliștii au asociat românitatea cu clasa țărănească. De asemenea, pentru că fiecărei limbi

8. Vezi Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania : Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930* (Cornell University Press, 1995) (*Cultură și naționalism în România Mare, 1918-1930*, Editura Humanitas, București, 1998), o carte importantă.

minoritare vorbite îi corespundea o anumită etnie sau religie (evreii erau vorbitori de idiș, ungurii erau catolici sau luterani, germanii erau luterani etc.), naționaliștii insistau că românitatea veritabilă ține de ortodoxie. Și, din pricină că Transilvania, mândria noii Românii Mari, era locuită de secole atât de unguri, cât și de români, naționaliștii (și nu numai ei) continuau să facă apel pe scară largă la argumentul străvechii origini „dace" a românilor[9].

Azi, „chestiunea" evreiască e în cea mai mare parte rezolvată. În România Mare a anilor '30, trăiau circa 760.000 de evrei ; azi, n-au mai rămas decât vreo câteva mii[10]. Minoritarii germani au

9. Trimiterea vizează provincia Dacia a Imperiului Roman. Protocroniștii români susțin că triburile dacice au supraviețuit ocupației romane și au deținut neîntrerupt așezări în Transilvania ; ungurii insistă că atunci când maghiarii au ajuns aici din est, în secolul al X-lea, locul era pustiu și că românii au venit ulterior. Probabil că ambele părți se înșală. Între timp uzinele Dacia au produs o mașină românească – Dacia 1300 –, cunoscută francezilor de vârstă mijlocie ca Renault 12 (prima apariție : 1969). Ungurii nu au nici pe departe ceva atât de vechi de aruncat în competiție.

10. Oricare ar fi fost problema „evreiască", aceasta nu avea foarte mult de-a face cu adevărata sau imaginata putere economică a evreilor. Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România în 1920 a adăugat o populație de sute de mii de evrei, majoritatea săraci. Scriitorul Paul Goma, născut în Basarabia, descrie reacția tatălui său la sloganul fascist „Jos cu evreii !" : „Dar cât de jos poate să mai ajungă bietul nostru evreu, vânzător la magazin ?" Vezi Paul Goma, *My Childhood at the Gate of Unrest* (*Copilăria mea la porțile neliniștii*) (Readers International, 1990), p. 64. Oricum, potrivit lui Corneliu Zelea Codreanu, fondatorul Legiunii Arhanghelului Mihail

fost vânduți Germaniei Occidentale de către Ceaușescu, pentru prețuri între 4.000 și 10.000 de mărci, în funcție de vârstă și pregătirea profesională ; între 1967 și 1989, 200.000 de germani au părăsit România în acest fel. Au mai rămas două milioane de unguri (cea mai numeroasă minoritate recunoscută oficial din Europa) și un număr de țigani pentru care statisticile dau cifre variabile[11]. Dar nostalgia amară după România Mare dintre cele două războaie supraviețuiește cu încăpățânare.

Într-un articol recent din *Le Monde*, intitulat în mod grăitor „Europe : la plus-value roumaine" (Europa : aportul românesc), actualul prim-ministru, Adrian Năstase, face mare caz de

---

în 1927 (ulterior, Garda de Fier), „Misiunea istorică a generației noastre este rezolvarea problemei evreiești". Codreanu este citat de Leon Volovici în *Nationalist Ideology and AntiSemitism : The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s* (Pergamon, 1991) (*Ideologie națională și antisemitism*, Humanitas, București, 1995), p. 63. Codreanu a fost un ucigaș și mai mult decât un simplu nebun ; cu toate acestea, viziunea lui era împărtășită de mulți.

11. Anul acesta guvernul maghiar a votat legea unui statut care acordă tuturor maghiarilor aflați în afara granițelor Ungariei anumite drepturi naționale și privilegii. Aceasta a stârnit, se înțelege, mânia românilor care percep gestul ca pe o nouă ambiție iredentistă a Budapestei ; totuși, din punctul de vedere al maghiarilor din Transilvania, această lege nu le oferă decât garanția protecției și dreptul de a-și păstra o identitate distinctă. Pentru o analiză pătrunzătoare a dezbaterilor identitare și a instrumentalizării lor politice după revoluție, vezi Vladimir Tismăneanu, *Fantasies of Salvation : Democracy, Nationalism, and Myth in Post-Communist*

contribuția personalităților românești la cultura europeană și la cea franceză în special, pomenindu-i pe Eugen Ionescu, Tristan Tzara, E.M. Cioran, Mircea Eliade...[12] Însă Cioran și, mai cu seamă, Eliade au fost reprezentanți intelectuali de frunte ai extremei drepte românești din anii '30 și sprijinitori activi ai Gărzii de Fier conduse de Corneliu Zelea Codreanu. Cel puțin în ceea ce-l privește pe Eliade, din memoriile lui, în care selectivitatea merge până la ascunderea adevărului, nu transpare nici o umbră de regret. Nu pare să fie, prin urmare, momentul cel mai potrivit pentru a-l invoca în numele respectului internațional la care România aspiră.

Năstase nu îi ia apărarea lui Eliade. El încearcă doar, cu oarecare stângăcie, să reamintească cititorului occidental cât de europeană este cu adevărat România. E însă grăitor că nu ezită să facă apel la numele lui Eliade în această pledoarie. Eliade, asemenea diaristului evreu Mihail Sebastian, a fost unul din admiratorii și ciracii lui Nae Ionescu, cel mai influent dintre gânditorii români interbelici atrași de misticismul renașterii naționale promovat de fasciștii români[13]. Nae Ionescu surprindea cel mai bine

---

Europe (Princeton University Press, 1998) (*Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Polirom, Iași, 1999), de remarcat capitolul 3, „Mitologii vindicative și mesianice: naționalismul și populismul post-comunist", ed.rom., pp. 86-112.

12. Adrian Năstase, „Europe: la plus-value roumaine", *Le Monde*, 23 iulie 2001.
13. Despre Sebastian, Eliade și obsesiile antisemite ale unor literați bucureșteni, vezi recenzia lui Peter Gay la

esența paranoiei culturale românești din vremea lui, când afirma, în martie 1935 : „Națiunea se definește prin ecuația prieten – dușman". Un alt adept al lui Ionescu a fost Constantin Noica, genul de filosof retras din lume, care a trăit până aproape în ultimii ani ai regimului lui Ceaușescu și printre ai cărui admiratori se numără unii dintre cei mai cunoscuți gânditori și scriitori din România de azi. Noica a ascuns și el adevărul despre apartenența lui la Garda de Fier în anii '30[14].

Povara acestui gen de ocultare a adevărului face ca, până azi, mulți români educați să nu poată trasa cu prea mare siguranță granița între onorabilitate și lipsa acesteia în moștenirea lor

---

Jurnalul lui Sebastian („Journal, 1935-1944 : The Fascist Years", Ivan R. Dee, 2000) în *The New York Review*, 4 octombrie 2001. Pentru o exemplificare reprezentativă a opiniilor lui Eliade despre evrei, vezi nota din jurnal din data de 20 septembrie 1939, unde autorul povestește un dialog cu Eliade în care cel din urmă este cât se poate de obsedat de „pericolul ca România să fie din nou invadată de jidani" (ed. rom., pp. 231-232). *Jurnalul* lui Sebastian ar trebui citit alături de cel al unui alt evreu din București, Emil Dorian : *The Quality of Witness : A Romanian Diary, 1937-1944* (*În calitate de martor : un jurnal românesc, 1937-1944*) (Jewish Publication Society of America, 1982)

14. Despre Noica, vezi Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism : Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania* (University of California Press, 1991) (*Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Humanitas, București, 1994), capitolul 7, „Școala filosofului Constantin Noica". Ionescu este citat de Sebastian în *Jurnal* (ed.engl., p. 9).

culturală. Dacă Eliade e un veritabil model cultural european, de ce opiniile lui despre ameninţarea pe care necreştinii o reprezintă pentru armonia comunităţii naţionale ar fi lipsite de relevanţă? În martie 2001, mă aflam la Iaşi, vorbind despre „Europa" în faţa unei auditoriu cultivat, alcătuit din studenţi, profesori şi scriitori. Un domn în vârstă, care a cerut permisiunea să mi se adreseze în italiană (discuţia avea loc în engleză şi franceză), m-a întrebat dacă nu cred că unicul viitor posibil pentru Europa este să rămână un spaţiu al „celor care cred în Iisus Hristos". E un gen de întrebare pe care, în cea mai mare parte a Europei de azi, nu cred că te-ai aştepta să o auzi.

Promisiunea Europei trebuie ţinută

Experienţa comunismului nu a rezolvat problema României, ci a augmentat-o. Aşa cum politicienii şi intelectualii români s-au dovedit nesiguri, paranoici şi resentimentari în ceea ce priveşte plasarea ţării lor într-o anumită schemă – convinşi că evreii, maghiarii şi ruşii erau duşmanii de moarte ce le doreau distrugerea –, tot astfel Partidul Comunist Român a fost nesigur şi paranoic, chiar după standardele celorlalte partide comuniste din estul Europei.

În cazul de faţă însă, tocmai comuniştii erau aceia care în majoritatea lor proveneau din rândurile maghiarilor, ale ruşilor şi/sau ale

evreilor[15]. Abia în 1944 partidul a trecut sub conducerea unui lider de etnie română, Gheorghe Gheorghiu-Dej. Una dintre strategiile compensatoare ale Partidului Comunist, o dată instalat la putere, a fost să se înfăşoare în mantia naţionalismului – Dej a început această politică pe la sfârşitul anilor '50, distanţându-se de Uniunea Sovietică în numele intereselor României, iar Ceauşescu, care i-a urmat în 1965, n-a făcut decât să o continue[16].

Toate acestea au dus la nişte urmări pentru care Occidentul ar trebui să-şi asume o parte din responsabilitate. Comunismul din România a fost unul sever şi represiv, chiar mai pronunţat în perioada Dej decât pe vremea lui Ceauşescu – închisorile de la Piteşti şi Sighet, coloniile penitenciare din Delta Dunării şi lagărul de muncă de la Canalul Dunăre-Marea Neagră au fost mai cumplite decât orice altceva am găsi în Polonia

15. Ana Pauker, fiica unui rabin din Moldova, a fost unul dintre liderii cei mai de seamă ai Partidului Comunist Român, trăind în exil la Moscova şi apoi la Bucureşti până la eliminarea ei în 1952. Vezi Robert Levy, *Ana Pauker : The Rise and Fall of a Jewish Communist* (University of California Press, 2000) (*Gloria şi decăderea Anei Pauker*, Polirom, 2002).
16. Vezi exhaustiva analiză a lui Vladimir Tismăneanu, „The Tragicomedy of Romanian Communism", în *Eastern European Politics and Societies*, vol. 3, nr. 2 (primăvara 1989), pp. 329-376. Hruşciov, care se pare că avea prea puţin timp pentru români, ar fi decis să le atribuie rolul agricultorilor în diviziunea internaţională comunistă a muncii ; Dej şi Ceauşescu au preferat să-şi asigure independenţa naţională printr-un efort neo-stalinist de industrializare.

sau chiar în Cehoslovacia, de exemplu[17]. Nu numai că nu i-au condamnat pe dictatorii români, dar statele occidentale i-au încurajat, văzând în autocratul antirus de la București germenii unui nou Tito.

Richard Nixon a fost primul președinte american care a vizitat o țară comunistă, cu ocazia descinderii lui la București în august 1969. Sedus și el de Nicolae Ceaușescu, într-o vizită în România din 1978, senatorul George McGovern l-a lăudat pe acesta ca fiind „unul dintre primii suporteri mondiali ai campaniei de dezarmare". Guvernul britanic l-a invitat la rândul lui în același an, pe Ceaușescu într-o vizită oficială. În septembrie 1983, când teribilul adevăr despre regimul Ceaușescu era deja destul de răspândit, vicepreședintele George Bush îl descria pe lider ca pe „unul dintre comuniștii buni ai Europei"[18].

---

17. Despre sadismul ieșit din comun al închisorilor comuniste din România, vezi Matei Cazacu, „L'Expérience de Pitești", *Nouvelle Alternative*, nr. 10 (iunie, 1988); și Lena Constante, *The Silent Escape : Three Thousand Days in Romanian Prisons* (University of California Press, 1995; publicată inițial în franceză de Éditions La Découverte, Paris, 1990) (*Evadarea imposibilă*, Editura Florile Dalbe, București, 1996).

18. Pentru versiunea americană, vezi Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *Tweaking the Nose of the Russians : Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990* (*Trăgându-i pe sfoară pe ruși : cincizeci de ani de relații americano-române, 1940-1990*) (East European Monographs-Columbia University Press, 1991). Sau *The Economist* din august 1966, care îl numea pe Ceaușescu „De Gaulle-ul Europei de Est". Cât despre De Gaulle însuși, într-o vizită oficială la București, în mai 1968,

Comunismul național („poate că e comunist, dar e comunistul nostru") a fost rentabil pentru Ceaușescu, nu doar pentru șansa de a se bate pe burtă cu Richard Nixon și regina Angliei. România a fost prima țară a pactului de la Varșovia care a intrat în GATT (în 1971), în relații cu Banca Mondială și FMI (în 1972), a primit cea dintâi facilitățile Comunității Europene pentru comerț (în 1973) și statutul american al țării celei mai favorizate (în 1975). Susținerea Occidentului a slăbit opoziția locală, atât cât a existat. Nici un președinte american nu i-a cerut lui Ceușescu să „lase România să fie România".

Chiar dacă s-ar fi creat o mișcare precum Solidaritatea, este greu de crezut că ea ar fi găsit sprijin occidental. Pentru că liderul român îi critica pe ruși de bunăvoie și își trimitea gimnastele la Olimpiada de la Los Angeles, americanii și alții nu scoteau o vorbă despre crimele lui (cel puțin până la ascensiunea lui Mihail Gorbaciov, după care Occidentul nu a mai avut nevoie de un dictator rebel antisovietic). La începutul anilor '80, când Ceaușescu a decis să

---

el remarca faptul că dacă sistemul comunist ceaușist nu se potrivește Occidentului, el este probabil adecvat României : „Chez vous un tel régime est utile, car il fait marcher les gens et fait avancer les choses" („Pentru voi un asemenea regim este util, îi face pe oameni să se miște și rezolvă lucrurile"). Președintele François Mitterand, spre onoarea lui, a anulat o vizită în România după o informație primită de la serviciile lui secrete conform căreia românii plănuiau să-i ucidă pe Paul Goma și Virgil Tănase, ambii exilați la Paris.

plătească uriașele datorii externe ale României prin reducerea consumului autohton, FMI n-a știut cum să-l laude mai mult pentru aceasta.

Românii au plătit totuși un preț teribil pentru libertatea de manevră a lui Ceaușescu. Pentru a mări populația – o obsesie tradițională a României –, acesta a interzis în 1966 avorturile femeilor sub patruzeci de ani și care aveau mai puțin de patru copii (în 1986, limita de vârstă s-a deplasat la patruzeci și cinci de ani). În 1984, vârsta minimă de căsătorie pentru femei a fost scăzută la cincisprezece ani. Pentru a preveni avorturile, care în cazuri de forță majoră erau permise doar în prezența reprezentanților partidului, au fost introduse examene medicale lunare obligatorii pentru toate femeile aflate la o vârstă încă fertilă[19]. Doctorilor din regiunile sau cartierele unde rata natalității scădea li se tăia din salariu.

Populația nu s-a mărit, dar rata mortalității cauzate de avorturi a depășit cu mult cifrele oricărei alte țări europene. Ca singură modalitate de contracepție, avorturile ilegale se practicau pe scară largă, de multe ori în condiții dintre cele mai cumplite și periculoase. Pe o durată de douăzeci și trei de ani, legii din 1966 i-au căzut victime mai bine de zece mii de femei.

---

19. „Fetusul este proprietatea socialistă a întregii societăți" (Nicolae Ceaușescu). Vezi Katherine Verdery, *What Was Socialism and What Comes Next?* (*Ce a fost socialismul și ce va veni după el?*) (Princeton University Press, 1996); Ceușescu este citat la p. 65.

Adevărata rată a mortalității infantile era atât de ridicată, încât din 1985 nașterile se înregistrau doar dacă nou-născutul supraviețuia primelor patru săptămâni – apoteoza controlului comunist al informației. La data la care Ceaușescu a fost eliminat, rata mortalității nou-născuților era de douăzeci și cinci la o mie și existau în jur de 100.000 de copii instituționalizați – o cifră care nu s-a schimbat prea mult până în prezent. În județul Constanța acești copii abandonați, subnutriți și bolnavi necesită și astăzi 25% din bugetul local[20].

Contextul acestei tragedii naționale a fost o economie aruncată intenționat înapoi în sărăcie. Ca să-și plătească creditorii occidentali, Ceaușescu și-a obligat supușii să exporte toate bunurile produse pe piața autohtonă. Românii au fost nevoiți să folosească în case becuri de 40 de wați pentru ca energia electrică să poată fi exportată în Italia și Germania. Carnea, zahărul, făina, untul, ouăle și multe altele au fost raționalizate. S-au introdus norme fixe de muncă patriotică duminicile și în zilele de sărbătoare (ceea ce în *ancien régime* din Franța se numea *corvée*). Consumul de combustibil a fost redus la minim și în 1986 a fost urmat de un program compensatoriu de creștere a cabalinelor în vederea înlocuirii vehiculelor motorizate.

---

20. Chiar în prezent rata avorturilor în România este de 1107 avorturi la 1000 de nașteri. În UE este de 193 la 1000, iar în SUA de 387 la 1000.

Astăzi, după cincisprezece ani, dacă treci prin Moldova sau Transilvania rurală, poți observa consecințele : căruțele trase de cai sunt principalele mijloace de transport, iar recolta se strânge cu secera și coasa. Toate regimurile socialiste au depins de controlul centralizat al penuriei induse. În România, o economie bazată pe suprainvestițiile dintr-o inutilă industrie grea s-a transformat peste noapte într-o economie de subzistență sprijinită pe o agricultură preindustrială. Drumul de întoarcere va fi lung.

Politicile economice ale lui Nicolae Ceaușescu aveau o logică perversă – România își plătise totuși datoriile internaționale –, dar nu erau lipsite de antecedente, e adevărat, mai soft, din perioada pre-comunistă. Planurile lui de urbanizare au fost însă pur și simplu criminale. Propunerea de „sistematizare" a jumătate din cele 13.000 de sate românești (selectate discriminatoriu dintre comunități minoritare) în 558 de orașe-agricole ar fi distrus definitiv tot ce mai rămăsese din structura socială a țării. A reușit însă să demoleze o parte din București, de mărimea Veneției, mutilând iremediabil imaginea acestui oraș. Patruzeci de mii de case au fost rase de pe fața pământului pentru a face loc Casei Poporului și Bulevardului Victoria Socialismului, lung de cinci kilometri și lat de 150 de metri. Construcția, palatul personal al lui Ceaușescu, proiectată de către o arhitectă de douăzeci și cinci de ani, Anca Petrescu, este dincolo de orice kitsch imaginabil. Deschizându-se

către un spațiu diform, în semicerc, clădirea are dimensiuni atât de mari, de urâte, de greoaie, de primitive și de lipsite de gust (spațiul pentru recepții este de mărimea unui teren de fotbal), încât singura ei valoare nu poate fi decât metaforică.

Singurul interes pe care îl poate suscita este contribuția pe care o aduce la genul urbanismului totalitar – un gen în care au excelat personaje precum Stalin, Hitler, Mussolini, Trujillo, Kim Il Sung și, de curând, Ceaușescu[21]. Stilul nu este nici autohton, nici de proveniență străină, ci este, simplu, doar o uriașă fațadă. În spatele zidurilor albe, strălucitoare ale Bulevardului Victoria Socialismului se află obișnuitul gri-murdar al prefabricatelor din beton, așa cum îl regăsim în jalnicele blocuri de locuințe și în străzile pline de gropi, la câteva sute de metri depărtare. Dar fațada este de o monotonie agresivă, umilitoare, severă – o amintire a faptului că totalitarismele se construiesc pe uniformitate. Iată motivul pentru care toate acestea i-au plăcut în mod deosebit unui dictator monomaniacal dintr-o țară în care preocuparea principală a fost uniformizarea și „armonia" – în contrast cu varietatea „occidentală".

Acestea fiind spuse, prin ce participă totuși România la tabloul european? Pentru că nu este central-europeană în sens geografic (București

21. Și Le Courbusier.

este mai aproape de Istanbul decât de oricare dintre capitalele Europei Centrale). Nici nu face parte din „Europa Centrală" a lui Milan Kundera : foste teritorii habsburgice (Ungaria, Cehoslovacia, Galiția) – „un Occident răpit", aliniat imperiului sovietic. Călătorul ce trece prin Transilvania își spune până și astăzi că se află în Europa Centrală – arhitectura laică și religioasă, prezența minorităților lingvistice, chiar o anumită (relativă) prosperitate, toate acestea evocă regiunea căreia îi aparținuse cândva. Dar în sudul și estul munților Carpați este altceva. Chiar și în marginile vestice ale țării, cu excepția marilor orașe imperiale cum e Timișoara, ideea de „Europă Centrală" nu se bucură de prea multă popularitate printre români[22].

Dacă românii cu educație din vechiul regat își îndreptau privirile înspre Occident, ținta era Franța. Rosa Waldeck observa în 1942 că „orizontul românesc a fost întotdeauna dominat de Franța ; nu mai era loc acolo pentru altcineva, nici chiar pentru Anglia"[23]. Româna este o limbă

22. Din perspectivă transilvană, Bucureștiul este un oraș „balcanic", chiar „bizantin". Le sunt recunoscător profesorului Mircea Mihăieș, Adrianei Babeți și grupului A Treia Europă de la Universitatea din Timișoara pentru șansa de a purta o îndelungă discuție pe aceste teme, în octombrie 1998. Conversația a fost transcrisă și publicată anul trecut, cu o generoasă introducere a profesorului Vladimir Tismăneanu, sub titlul *Europa iluziilor* (Editura Polirom, Iași, 2000), de remarcat pp. 15-131.
23. R.G. Waldeck, *Athenée Palace* (Robert McBride, 1942 ; retipărită de Center for Romanian Studies, Iași, 1998)

latină ; administrația a fost construită după modelul napoleonian ; până și fasciștii de aici îi imitau pe cei francezi, idealizând o țărănime de duminică, făcând demagogic elogiul armoniei etnice și exploatând ideologic creștinismul, într-un fel care aducea foarte bine cu Charles Mauras și Action Française.

Identificarea cu Parisul a fost sinceră – groaza lui Mihail Sebastian la aflarea veștii despre înfrângerea Franței în 1940 era împărtășită de mulți. Dar era și o evidentă compensare pentru poziția României aflată în marginea Europei – compensare pe care profesorul român Sorin Antohi o numește „bovarism geo-cultural" – și anume predispoziția de a se supraestima. Se pare că cea mai mare frică a acestei țări o constituie ideea că ar putea aluneca definitiv în prăpastia unui alt continent, dacă nu a făcut-o deja. Emil Cioran a pus degetul pe rană, în 1972, evaluând cenușia istorie a României : „Ceea ce m-a întristat cel mai mult a fost o hartă a Imperiului Otoman. Uitându-mă la ea am înțeles întregul nostru trecut și tot restul".

O scrisoare deschisă adresată lui Ceaușescu în martie 1989 de către un grup de veterani comuniști dizidenți dezvăluie o aceeași anxietate : „România este și va rămâne o țară europeană... Ați început să schimbați geografia zonelor rurale, dar nu veți putea niciodată muta

(*Athenée Palace*, Humanitas, București, 2000). Citatul este din ediția a doua (engl.), p. 10.

România în Africa". În același an, scriitorul Eugen Ionescu descria țara lui de proveniență ca fiind „pe punctul de a părăsi ireversibil Europa, deci istoria însăși"[24].

Imperiul Otoman a dispărut – probabil nu a fost un lucru chiar atât de rău și oricum a lăsat mai puține urme în România decât în țările balcanice. Dar viitorul acestei țări rămâne neclar și, ca întotdeauna, va depinde de bunăvoința străinilor. Singura inițiativă „tradiționalistă" pe care România ar putea-o avea pe plan internațional, ar fi să ceară returnarea Basarabiei (care din 1991 s-a constituit într-un stat independent, Republica Moldova), revendicată în acest moment doar de C.V. Tudor[25]. Celelalte

---

24. Pentru Cioran, vezi E.M. Cioran, *Œuvres* (Gallimard, Paris, 1995), p. 1779 : „Ce qui m'a le plus déprimé c'est une carte de l'Empire ottoman. C'est en la regardant que j'ai compris notre passé et le reste". Scrisoarea către Ceaușescu este citată de Katherine Verdery în *National Ideology Under Socialism* (*Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*), ed.engl., p. 133. Pentru profețiile sumbre ale lui Ionescu, vezi Radu Boruzescu, „Mémoire du Mal – Bucharest : Fragments", în *Martor : Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain*, nr. 2 (2000), pp. 182-207.

25. Este de remarcat totuși că în 1991 actualul prim-ministru (atunci ministru de Externe) se angaja pentru o eventuală reunificare „după modelul german". Tot așa, președintele Ion Iliescu denunța în decembrie 1990 „crimele comise împotriva poporului român" (în 1940) și promitea că „istoria va găsi o modalitate de a repune lucrurile pe făgașul lor normal". Vezi Charles King, *The Moldovans : Romania, Russia, and the Politics of Culture* (*Moldovenii : România, Rusia și politicile culturale*) (Stanford University / Hoover Institution Press,

personalități active politic din București mizează totul pe Uniunea Europeană. România a solicitat pentru prima dată integrarea în 1995, respinsă fiind doi ani mai târziu (o umilință care împreună cu spatele întors de NATO a dus probabil la soarta ulterioară a guvernului de centru-dreapta). În decembrie 1999 România a fost în sfârșit invitată de către UE să înceapă negocierile (alături de Bulgaria, Letonia, Lituania, Slovacia, Malta și Turcia).

România va fi o piatră de încercare pentru Bruxelles și cei mai mulți eurocrați speră pe ascuns că aderarea se va realiza foarte curând. Dificultățile cu care s-a confruntat Republica Federală Germania când a absorbit fosta RDG vor părea minore în comparație cu costurile pe care UE le va plăti pentru alinierea și modernizarea unei țări de 22 de milioane aflate într-o situație mult mai grea. Apartenența României la Uniune va da mai multe bătăi de cap decât satisfacții. Investitorii străini se vor orienta în continuare către Budapesta, Varșovia sau Praga, mai ales dacă acestea vor face parte din UE. Cine va investi la București ? Astăzi doar Italia are un comerț semnificativ cu România ; germanii mult mai puțin, iar Franța – ironie a sorții – rămâne în urma celorlalți.

2000), pp. 149-150. Populația de limbă română din nevoiașa Moldovă nu și-ar fi dorit nimic mai mult. Dar România nu are nevoie în acest moment să anexeze o țară cu o numeroasă minoritate rusă și ucraineană, cu un salariu mediu de 25$ pe lună (când este plătit) și al cărei export cel mai renumit este de femei traficate.

În ciuda eforturilor dlui Năstase, România nu aduce prea multe Europei. Spre deosebire de Budapesta sau Praga, Bucureștiul nu e o fostă parte integrantă a Europei Centrale sfâșiate de vicisitudinile istorice ; spre deosebire de Varșovia sau Ljubljana, nu este nici un avanpost al Europei catolice. România se află la periferie și restul Europei are prea puțin de câștigat din prezența ei în Uniune. Lăsarea ei pe dinafară ar fi o rușine, fără a reprezenta însă un mare pericol pentru Europa. Dar tocmai din acest motiv România este adevăratul test pentru Europa.

Până acum calitatea de membru al Uniunii (CEE, CE, UE) s-a acordat unor țări percepute ca perfect europene. În cazul Finlandei și al Austriei, apartenența a fost o simplă confirmare a locului lor firesc. Același lucru va fi valabil și pentru Ungaria și Slovenia. Dar, dacă Uniunea Europeană dorește să meargă mai departe, să ajute la crearea unor țări „europene" printre cele care nu se bucură de această calitate – și aceasta reiese implicit din agenda ei internațională și din criteriile de aderare –, atunci va trebui să abordeze și cazurile dificile.

Probabil că România se află în cea mai grea situație : un spațiu ce nu-și poate depăși trecutul decât devenind „european", ceea ce înseamnă aderarea cât mai rapidă la Uniune. Totuși șansele de satisfacere a criteriilor de aderare sunt foarte reduse în cazul României. Bruxelles va trebui să pună însă deoparte insistențele lui actuale în privința respectării normelor „europene" înaintea admiterii unui nou stat în

club. Nu există alternativă în cazul României. Aderarea României va costa Europa Occidentală o sumedenie de bani ; nu va însemna nimic pentru euro ; va expune Uniunea la toate pericolele îndepărtatei Europe de Est. Pe scurt, va fi un act de aparent altruism colectiv : pentru că în realitate e vorba de o intuiție neobișnuit de înțeleaptă a unui interes.

Însă, fără dorința de a-și extinde beneficiile asupra acelora care într-adevăr au nevoie de ele, Uniunea este o caricatură a ei înseși și a celor care cred în ea. Simpla perspectivă a aderării, oricât de îndepărtată, a adus deja o îmbunătățire a situației minorității maghiare din Transilvania și a întărit mâna reformatorilor. De exemplu, fără presiunile dinspre Bruxelles, guvernul de la București n-ar fi depășit niciodată obiecțiile Bisericii Ortodoxe exprimate anul trecut și nu ar fi reușit să modifice umilitoarea lege împotriva homosexualității. Ca de atâtea ori în trecut, sistemul de pârghii internațional a reușit să determine din nou buna purtare a românilor[26]. Tot ca în trecut, o dezamăgire internațională va avea cu siguranță consecințe nefaste pe plan local.

---

26. Prețul recunoașterii internaționale a noului stat independent al României în 1881 a fost abrogarea legilor antievreiești. În 1920 puterile de la Versailles au făcut din drepturile evreilor și a altor categorii neromâne o condiție a Tratatului de la Trianon. În ambele cazuri, România a evitat o respectare întocmai a literii tratatelor, dar a făcut totuși concesii și progrese care nu ar fi existat fără presiune externă.

În 1934, istoricul englez, specializat în Europa de Sud-Est, R.W. Seton-Watson, scria: „Două generații de pace și de guvernare corectă ar putea transforma România într-un paradis terestru”[27]. E cam mult să cerem asta (dar ne putem da seama cât de tare a decăzut această țară). România are nevoie de un *time out*. Frica de a „naufragia la periferia istoriei într-o democrație balcanizată” (cum afirmă Eliade) este reală, oricât de perverse s-ar fi dovedit formele luate în trecut de această spaimă.

Evaluând România secolului XX, Cioran spunea: „Există țări care se bucură de o anume binecuvântare, de grație: totul le reușește, chiar și nenorocirile, chiar și catastrofele; există altele care nu pot să ducă nimic până la capăt și ale căror triumfuri sunt niște eșecuri. Când acestea din urmă vor să se afirme, când fac un salt înainte, o fatalitate exterioară intervine ca să le taie elanul și ca să le readucă în punctul de plecare”[28].

---

27. R.W. Seton-Watson, *A History of the Romanians* (*O istorie a românilor*) (Cambridge University Press, 1934), p. 554; de asemenea, citat în King, *The Moldovans* (*Moldovenii*), p. 36.
28. E.M. Cioran, „Petite Théorie du Destin” (din *La Tentation d'Exister*), *Œuvres*, p. 850. Originalul în franceză este: „Il y a des pays qui jouissent d'une espèce de bénédiction, de grâce; tout leur réussit, même leurs malheurs, même leurs catastrophes; il y en a d'autres qui ne peuvent aboutir, et dont les triomphes équivalent? des échecs. Quand ils veulent s'affirmer, et qu'ils font un bond en avant, une fatalité extérieure intervient pour briser leur ressort et pour les ramener? leur point de départ”.

Ultimele alegeri din România, cu o treime din voturi pentru Tudor, au fost un semnal de alarmă. Ceea ce îi ține pe Iliescu și pe premierul său departe de aliații lor naționaliști de odinioară este tocmai promisiunea Europei. Pentru ca România să nu recadă în marasmul resentimentar al lipsei de speranță sau mai rău, această promisiune trebuie respectată.

Traducere de Ioana Copil-Popovici
și Cătălin Pîrcălabu

(*România literară*, nr. 44/2001)

III

Benedict Adamescu

Tony Judt despre România

Revista New York Review of Books *a publicat săptămâna aceasta un lung articol despre România. Este una din cele mai prestigioase publicaţii din Statele Unite, care în ciuda numelui ei nu conţine numai prezentări de cărţi, ci şi analize politice. La sfârşitul anilor '80 revista a mai publicat un articol despre România : era o analiză vastă şi nemiloasă a regimului Ceauşescu, scrisă sub pseudonim de politologul Pavel Câmpeanu. Autorul articolului actual este Tony Judt, specialist american în istoria contemporană a Europei, autorul unui volum apărut anul trecut la editura Polirom din Iaşi sub titlul* Europa iluziilor. *Acel volum era transcrierea unei dezbateri purtate la Timişoara de Tony Judt cu colegi români. Articolul din* New York Review of Books *tratează în ultimă instanţă tot destinul european al României, dar înscris într-o perspectivă istorică. Benedict Adamescu prezintă în continuare acest articol.*

De ce stă România mai rău decât toate ţările comparabile, de ce e ultima în toate statisticile şi, mai ales, în ordinea candidaturilor la Uniunea Europeană ? Trei sferturi din lungul articol al lui Tony Judt încearcă să răspundă la această întrebare, argumentând că nu e vorba de o diferenţă calitativă ; toate ţările foste comuniste

din Europa au aceleași probleme, numai că în România ele sunt mai acute. În toate, oameni pe care căderea comunismului ar fi trebuit să-i arunce în uitare au supraviețuit în poziții de putere și influență, dar în România ei își dispută funcția supremă în stat. În toate, societatea post-comunistă a cunoscut sciziuni și conflicte ; în România ele au dus la vărsare de sânge. În toate, transformarea economiei de stat într-una de schimburi normale între oameni s-a dovedit complicată ; în România ea a fost mult mai grea, din cauză că Ceaușescu lansase propria lui terapie de șoc cu 10 ani înainte. Românii erau atât de săraci, scrie Tony Judt, încât nu mai aveau curele de strâns și nu mai puteau fi câștigați cu promisiunea răsplății pe termen lung.

Pe plan spiritual, România a evitat aproape în întregime dezbaterea despre temele penibile ale trecutului național, dintre care cea mai dureroasă a fost în toate țările est-europene experiența celui de-al doilea război mondial și colaborarea cu Germania în exterminarea evreilor. Românii continuă să afirme, scrie istoricul american, că Antonescu i-a salvat pe evrei. Și e adevărat că marea majoritate a evreilor din România veche au scăpat cu viață. Dar în Basarabia și Bucovina, citățm, „românii au colaborat cu germanii în deportarea, torturarea și asasinarea tuturor evreilor aflați sub controlul lor”.

Refuzul de a recunoaște rolul României în holocaustul nazist are, în opinia lui Tony Judt, o explicație profundă. Evreii au reprezentat

pentru mulți români cheia problemei identității naționale. A scăpa de evrei însemna șansa românizării României. Autorul explică în detaliu cauzele istorice și geografice pentru care, deși *poporul* român e vechi, *statul* român e relativ nou. Când după primul război mondial teritoriul statului s-a dublat, încorporând un mare număr de etnii minoritare, obsesia identității naționale a dus direct la aberații cum a fost legionarismul.

Aceeași situație a determinat și caracterul aparte al comunismului în România. Lansat de un partid în care aproape toți liderii erau minoritari, comunismul românesc s-a înfășurat apoi în mantia compensatoare a naționalismului, deja sub Gheorghiu-Dej și și mai mult sub Ceaușescu. Aici Occidentul poartă parțial răspunderea, scrie Tony Judt, pentru că a încurajat aparentul anti-sovietism al regimului, închizând ochii la brutalitatea represiunii – și mai mare sub Dej decât sub Ceaușescu. Richard Nixon, George McGovern, George Bush (tatăl, evident), de Gaulle, Fondul Monetar Internațional – lista celor care l-au lăudat pe Nicolae Ceaușescu este foarte lungă și foarte jenantă.

În concluzia articolului, istoricul Tony Judt examinează perspectivele României – legate, inevitabil, de intrarea în Europa – adică în Uniunea Europeană. Dacă până acum Uniunea a primit sau s-a arătat gata să primească țările al căror destin european este incontrovertibil, România face parte din altă categorie – aceea a țărilor pe care Uniunea le poate face să devină

europene. România are puține șanse de a îndeplini criteriile Uniunii Europene ÎNAINTE de a adera – opinează Judt –, dar Bruxelles-ul trebuie să renunțe la această pretenție, dacă e să facă un gest de altruism colectiv sau, poate, de egoism neobișnuit de luminat. Numai perspectiva aderării va face ca lucrurile să meargă mai bine în România.

Oricât de mare e prestigiul revistei în care a apărut acest articol – *New York Review of Books* – e puțin probabil ca sfaturile ei să fie urmate de consiliul de miniștri al Uniunii Europene. Analiza lui Tony Judt va ajuta însă pe miniștrii europeni și pe oricine altcineva în Occident să înțeleagă, și nu doar să compătimească, România.

Text difuzat de postul de radio BBC,
România, 14 octombrie 2001.

Nicolae Manolescu

Apel către Europa

Publicăm în paginile revistei un foarte interesant articol al lui Tony Judt despre România, apărut în numărul din 1 noiembrie din *The New York Review of Books*. Tony Judt ne cunoaşte bine. A fost, de altfel, în ţară de cel puţin două ori. Articolul lui este impecabil informat. Titlul original, „Romania : Bottom of the Heap" conţine o expresie pe care am tradus-o literal „la fundul grămezii", ea sugerând o poziţie codaşă în plutonul candidatelor la UE ori un fund al sacului în care se află, claie peste grămadă, candidatele. Departe de a fi o neutră constatare a acestui fapt, articolul reprezintă un apel către Europa de a privi integrarea într-o perspectivă mai profundă şi mai inteligentă decât aceea adoptată de obicei. Cum reacţiile la articol nu vor întârzia să apară, date fiind unele din aprecierile din el, mă simt obligat să pledez pentru o lectură de bună credinţă şi fără prejudecăţi.

Excepţia românească la care Tony Judt se referă din capul locului este îndeobşte acceptată şi de către comentatorii politici români. Nu e

nevoie să insist nici asupra laturii politice, pusă limpede în evidență de alegerile din 2000, nici asupra celei economice, unde decalajul dintre România și restul țărilor foste comuniste este, de asemenea, vai, incontestabil. O problemă complicată și delicată este aceea legată de, spune Judt, „recâștigarea memoriei". Pretutindeni procesul a debutat cu glorificarea trecutului de dinaintea comunismului, dar a ajuns repede la dezbaterea nuanțată a punctelor sensibile și dureroase : la noi, acest al doilea stadiu „abia dacă se poate spune că a început". În fond, impresia lui Judt coincide cu aceea a lui G.M. Támás și a altora. Sunt de acord că discuția n-a avut seriozitatea cuvenită, dar nu e drept să susținem că n-a existat. S-a purtat mai mult în presă ori cu ocazia unor colocvii și simpozioane decât în cărți. Și poate mai mult în afară decât în țară. Dar, pe lângă vocile găunoase și răsunătoare ale naționaliștilor care solicitau reabilitarea lui Antonescu (în treacăt fie spus dictatura acestuia se instalează în septembrie 1940) și redescopereau cu entuziasm legionarismul, au fost mereu vocile unor intelectuali lucizi care au combătut acest tip de nostalgie și s-au aflat la standarde morale occidentale.

Același lucru trebuie observat și cu privire la confruntările ideologice de după constituirea României Mari. Tony Judt notează, pe drept cuvânt, obsesia identitară care a marcat epoca interbelică, semnalând paradoxul aparent că obsesia s-a ivit pe fondul unui procent destul de

mare de minoritari (27% scrie Judt, 28,2% e cifra exactă). De altfel, mișcările antisemite sunt timpurii, în Iașii de imediat după primul război, iar afirmarea extremei drepte se face viguros în deceniile ce vin. Aș obiecta descrierii lui Judt un lucru pe care l-am obiectat și lui Támás și care apare și la destui istorici români ori străini ai interbelicului : extrema dreaptă n-a fost singura forță ideologică și politică a vremii și, după părerea mea, nici măcar aceea majoritară. Între 1923, anul democraticei constituții a regelui Ferdinand, nemenționată de Judt, și 1938, când Carol al II-lea interzice partidele și alege dictatura, România a fost o țară democratică și liberală, printre puținele, dacă nu singura, dintr-o Europă Centrală și de Est sedusă de politici totalitare. Numeroși intelectuali s-au opus obscurantismului ideologic și crimei politice. Câteva dintre marile personalități ale vremii (Eugen Lovinescu și aproape toți criticii literari de seamă, apoi, Zeletin, Ralea și alții) au polemizat cu ortodoxismul, cu dacismul, cu Garda de Fier și cu naționalismele de toate spețele. Conduita pro-occidentală este perfect identificabilă în interbelic. Cultura română majoră a epocii se naște din ea.

În parte, impresia că printre intelectualii români de odinioară au predominat cei de extremă dreaptă a fost agravată de circulația postbelică, în Occident și în SUA, a numelor lui M. Eliade și E. Cioran. Cum aceștia se număraseră, în tinerețea lor românească, printre emulii

lui Nae Ionescu şi simpatizaseră cu Garda de Fier, trecând ulterior sub tăcere acest lucru, s-a creat o opinie cvasigenerală defavorabilă care a copleşit dreapta judecată a rolului intelectualităţii româneşti din epocă. Publicarea *Jurnalului* lui M. Sebastian în anii din urmă a alimentat din plin o dezbatere care, după părerea mea, suferă de o parţialitate tendenţioasă în reconsiderarea trecutului.

Unde articolul lui Tony Judt îşi dovedeşte cu adevărat însemnătatea şi face figură discordantă cu majoritatea unor astfel de intervenţii datorate străinilor este în consideraţiile din capitolul al treilea, consacrat situaţiei actuale, grevată de moştenirea comunistă, şi problemelor integrării. Analiza mi se pare serioasă şi corectă. „România va fi o piatră de încercare pentru Bruxelles, scrie Judt, şi cei mai mulţi eurocraţi speră pe ascuns că aderarea nu se va realiza foarte curând". Precizarea de la sfârşit arată sinceritatea autorului. Deşi Judt ştie, ca şi noi, că „în ciuda eforturilor dlui Năstase, România nu aduce prea multe Europei", el e convins că Europa se află acum în pragul unei decizii vitale pentru ea însăşi. Această decizie nu constă, pur şi simplu, în recunoaşterea locului firesc al unor ţări în comunitatea europeană, ci în crearea unor ţări europene dintre acelea care, ca România, se găsesc în situaţii dramatice sau chiar critice, urmare a duritătii regimurilor comuniste naţionale, ca şi a erorilor comise de guvernanţi după căderea lor.

Acest final este important. El este motivul pentru care cred că articolul lui Judt trebuie citit ca un apel către Europa și ca o pledoarie pentru o Românie deseori sever, dar drept judecată în cuprinsul lui.

(*România literară*, nr. 44/2001)

Mircea Iorgulescu

Un pic altfel

În *Courrier International* din săptămâna 25-30 octombrie (nr. 573) a fost publicat un articol despre Versailles, apărut în ziarul *The Irish Times* din Dublin.

Courrier International, cum desigur se știe, este un săptămânal francez în care sunt reproduse, în traducere, textele selecționate din presa internațională, de la editoriale la eseuri și de la reportaje la interviuri.

Acestea sunt dispuse pe rubrici stabilite în funcție de zona geografică la care se referă (Franța, Europa, Americile, Asia, Orientul Mijlociu, Africa); fiecare număr conține însă și un „dosar tematic", unde sunt puse alături, indiferent de atitudine, de gen și de proveniență, texte relative la tema fixată. Revista nu comentează textele publicate, doar le semnalează, discret și rezumativ, printr-un subtitlu, elementul de interes. Publicațiile din care au fost extrase textele reproduse sunt prezentate, chiar la începutul revistei, într-o rubrică anume (Printre sursele noastre din această săptămână), prin scurte note redactate sub forma unei fișe de dicționar.

Articolul reluat după *The Irish Times* era însoțit de această mențiune: „Versailles, fastul său, splendoarea sa? Uitați-le: pentru cotidianul irlandez *The Irish Times*, castelul nu este decât rezultatul unei nemăsurate ambiții, potolită prin violență". Și nu era o glumă. Articolul din cotidianul irlandez începea direct – „Dacă vreți să înțelegeți ce este megalomania, vizitați Versailles. Dacă vreți să vedeți cum poate lua ego-ul dimensiuni maladive, lipsite de măsură, demențiale, opriți-vă în curtea pavată a celui mai mare castel din Europa și priviți în jur". Pe scurt, și cu propriile-i cuvinte, pentru autorul articolului din ziarul irlandez, Louis XIV, creatorul castelului de la Versailles, „este unul dintre cele mai sinistre personaje ale Istoriei. Dacă s-ar fi născut în secolul XX, ar fi fost un împărat Bokassa, un Ceaușescu sau un Mao Tzedun. Vulgar, brutal, violent..." ș.a.m.d.

Exit Voltaire, care în *Le siècle de Louis XIV* scrisese că secolul celui care, după autorul irlandez contemporan, i-ar fi prefigurat pe Bokassa, Ceaușescu, Mao și Hitler, a fost „cel mai luminat care a existat vreodată": altfel, cu totul altfel judecăm noi, cei de azi, oameni ai începutului de secol XXI. Avem alte criterii, alte măsuri, alte valori! Fiindcă, se mai spusese în ziarul irlandez, Franța secolului al XVII-lea era „puterea neguvernabilă a Europei, un prototip al Germaniei secolului XX". Între altele... Ar mai fi de menționat că *The Irish Times*, ziarul în care a apărut acest articol, este al doilea cotidian irlandez după tiraj (112.000 exemplare).

La câteva zile după ce citisem articolul jurnalistului irlandez despre Versailles, câțiva prieteni mi-au semnalat apariția unui articol despre România în *The New York Review of Books*. Un articol care a și început să facă valuri în România : la 31 octombrie, un cotidian din București îl prezenta pe larg, precizând că „atacă dur realitățile românești". Și, se mai spunea în acel cotidian, articolul conține „o mare cantitate de informații despre istoria României și actuala situație politică și economică" (*Evenimentul zilei*, 31 octombrie 2001).

Chestiune, probabil, de perspectivă. Alta fusese impresia mea : că într-un eventual *Curier internațional* românesc, articolul lui Tony Judt ar fi putut fi reprodus cu subtitlul eventual, dat de redacție, „România ? ! Singura țară non-europeană din Europa, un stat aproape fictiv, ținutur1i bântuite de comuniști, naționaliști, fasciști, antisemiți...". Atât, fără nici un comentariu. Ca articolul despre Versailles al irlandezului în *Courrier International*. Aparține aceluiași gen. *À consommer avec modération !*

Diferența specifică

Articolul din *The New York Review of Books* are însă aparența unui studiu științific, elaborat minuțios, pe baza unei ample bibliografii din domenii foarte diverse, de la istorie la economie și de la filosofie la literatură. E prevăzut, de altfel, cu nu mai puțin de 28 de note de subsol,

unde sunt indicate surse și sunt date informații ce sugerează o impresionantă muncă de documentare, chiar uimitoare adesea prin grijă pentru detaliu ; spre exemplu, autorul menționează până și anul în care a început fabricarea automobilului Dacia, asta în legătură cu tapajul făcut de naționaliștii români, dar nu numai de către ei !, despre „vechile origini ? Dace ?".

Nu este, prin urmare, cel puțin ca aspect general, o însemnare subiectivă, o „impresie", o „opinie", ca articolul jurnalistului irlandez despre Versailles ; este, dimpotrivă, o cercetare de tip academic, sistematică și erudită. Chiar dacă autorul nu-și refuză plăcerea câtorva evadări din lumea impersonală a științei în cea emoțională a evocării unor experiențe proprii intens trăite. Din limbajul conceptual, arid și auster, în cel confesiv, patetic și cald, „artistic". Este un procedeu retoric de mare efect, studiat de stilisticieni.

Spre exemplu, autorul consacră un paragraf situației ecologice din România, menționând că pretutindeni comunismul a produs dezastre, dar afirmând că aici catastrofa este mai întinsă și mai gravă decât oriunde în altă parte. Logica internă a unei analize academice ar fi cerut indicarea datelor sau a surselor pe care se bazează o asemenea importantă afirmație. Nu există însă așa ceva în articolul din *The New York Review of Books*. În schimb, se spune că *„În centrele industriale din Transilvania (...) poți simți otrava în aerul pe care îl respiri,* așa cum am constatat eu într-o recentă călătorie acolo"

(s.m., M.I.). Pentru un articol ştiinţific, de factură enciclopedică, argumentul e cam şubred. Emoţionează totuşi sensibilitatea ecologică a unui autor care trăieşte în statul considerat a fi cel mai mare poluator mondial, stat ce se împotriveşte energic semnării protocolului de la Kyoto ! Neglijenţe, inexactităţi, omisiuni.

Ar fi, desigur, interesant de ştiut cum ar reacţiona învăţatul cercetător american Tony Judt dacă, într-un studiu ce-şi propune să prezinte istoric, politic, economic şi cultural Statele Unite, ar citi că preşedintele George W. Bush este născut în... Alaska. Indiferent însă de reacţia stârnită, o asemenea afirmaţie ar trezi un anumit dubiu în privinţa corectitudinii şi preciziei datelor folosite în acel ipotetic studiu. Mai mare sau mai mic dubiul, dar inevitabil.

Este chiar cazul articolului din *The New York Review of Books*, unde se notează că preşedintele român Ion Iliescu este născut în... Moldova.

Românii, chiar şi cei care nu sunt savanţi, ştiu însă că Ion Iliescu este născut la Oltenița, un oraş din sudul ţării, din acea parte a României care s-a numit cândva Valahia, aşa cum şi americanii, chiar şi cei care nu sunt profesori universitari, ştiu că George W. Bush e texan. O mică inexactitate, desigur, o neglijenţă. Dar pe baza ei Tony Judt face observaţia că Iliescu este „popular în zonele rurale şi în special în regiunea lui natală, Moldova, unde poza lui e peste tot".

Nu e singura „mica inexactitate", dar este una dintre cele mai izbitoare.

Mai ales că este dezvoltată creator, pentru a se sugera că Ion Iliescu este preferatul locuitorilor din zonele înapoiate, iar cei din regiunea lui natală, Moldova, îl idolatrizează, punându-i, tribal, portretul peste tot...

Să mai vedem, avem de unde. Tony Judt scrie astfel că, după primul război mondial, în 1920, România „a căpătat" (*acquired*) Basarabia, Bucovina și Transilvania, „ca și o parte a nordului Bulgariei". În realitate, acea „parte a nordului Bulgariei" fusese cucerită, nicidecum căpătată, înainte de primul război mondial, în urma celor două războaie balcanice.

Altă neglijență, altă „mică inexactitate", dar care duce la lungirea listei cu ce a căpătat România în 1920.

În general, de altfel, în materie de acurateţe a datelor și informațiilor istorice, distinsul cercetător american procedează cu o lipsă de rigoare adesea stupefiantă. Obiectivul său fiind prezentarea situației actuale a României, îi era imposibil, desigur, să facă lungi ocoluri istorice. Scurte, concentrate, paragrafele referitoare la trecutul românilor sunt însă pline de erori și imprecizii, al căror efect este cu atât mai neplăcut, cu cât ele contrastează cu laconismul energic al textului. Autorul este foarte sigur pe ce spune, folosește un ton ferm, tranșant, dar aproximațiile și chiar inexactitățile flagrante curg neîntrerupt.

„Ungurii și mai târziu Habsburgii au stăpânit Transilvania", scrie, de exemplu, Tony Judt. În realitate, Imperiul Austro-Ungar a fost

ulterior, nu anterior celui Habsburgic, iar constituirea dualismului, în 1867, a avut o consecință directă asupra statutului Transilvaniei, care și-a pierdut atunci autonomia și a fost oficial încorporată Ungariei. „Țărani care vorbesc românește – notează cercetătorul american – au trăit de multe secole în teritoriile României de azi și în jurul lor.

Dar statul român este relativ nou" : *et alors ?* ! Sunt, în Europa, multe state „relativ noi", toate apărute, ca și România, în secolul al XIX-lea, de la Grecia, Serbia ori Bulgaria până la Germania și Italia. Se poate presupune, desigur, că Tony Judt nu a vrut să încarce studiul cu precizarea că secolul al XIX-lea (istoricește încheiat, după unii autori, cu primul război mondial) a fost, în Europa, unul al constituirii statelor naționale și că statele „relativ noi" nu reprezintă excepția, ci regula. O lipsă regretabilă, ce poate fi însă explicată. Dar această absență este generos compensată de compararea României de după 1920 cu un alt stat „nou", anume... Iugoslavia ! Atunci, în 1920, scrie cercetătorul american, „România devenise una dintre cele mai mari țări din regiune. Deși împliniseră visul naționaliștilor, tratatele de la Versailles le lăsaseră însă totodată moștenire vecini iredentiști răzbunători la toate frontierele și o mare populație minoritară (crescută peste noapte de la 8 la 27 de procente), unguri, germani, ucraineni, ruși, sârbi, greci, bulgari, țigani și evrei – unii dintre aceștia fuseseră smulși din patriile lor de schimbarea frontierelor, alții nu aveau unde să se ducă. La

fel ca nou creata Iugoslavie, România era etnic amalgamată cel puțin la fel ca oricare dintre imperiile precedente".

E greu, în anul 2001, să nu ai o tresărire când se face o referință la Iugoslavia. Tragediile petrecute acolo încă sângerează, ruinele încă fumegă, responsabilitățile sunt încă departe de a fi fost stabilite, multe detalii sunt încă necunoscute (iar dracul în detalii se ascunde; abia acum, după atentatele teroriste de la 11 septembrie din New York și Washington, presa internațională a început să scrie despre miile de mercenari islamiști din Bosnia, despre „afganii" din Kosovo, despre cei, eventuali, din Macedonia...).

Dincolo însă de această comparație, poate stângace, dar nu mai puțin crispantă, formulările lui Tony Judt, rapide și peremptorii, stârnesc perplexități. Da, România de după primul război mondial își mărise cu mai mult de jumătate suprafața. Da, populația României de după 1920 avea o parte importantă alcătuită din minorități; după o statistică din 1930, în acel an erau 71,9% români, 7,9% unguri, 4,4% germani, 4% evrei, 3,2% ruteni și ucraineni, 2,3% ruși, 2% bulgari, 1,5% țigani, 1% turci și tătari, reprezentarea celorlalte fiind sub 1%. Tony Judt enumeră nouă minorități, fără a indica procentele, dar spunând că unele fuseseră „smulse" din patriile lor și că altele „nu aveau unde să se ducă". Nu precizează însă cine sunt „smulșii", în privința celor care „nu aveau unde să se ducă" lucrurile fiind totuși evidente (evreii și țiganii).

Mai rămân șapte. Șapte minorități care, în mod logic și după afirmația lui Tony Judt, intră la lotul celor „smulse" de România „din patriile lor", prin „schimbarea de frontiere". Să facem o verificare. Fuseseră „smulși" grecii ? Nu. Rămân șase. Fuseseră „smulși" germanii ? Nu. Rămân cinci. Fuseseră „smulși" ucrainenii din „patria lor" ? Nu, fiindcă nu a existat un stat ucrainean.

Rămân patru. Fuseseră „smulși" bulgarii ? Nu, fiindcă partea de nord a actualei Bulgarii fusese anexată de România în 1913, nu în urma tratatelor de la Versailles. Rămân trei. Fuseseră „smulși" sârbii ? Nu, fiindcă sârbii din Banatul devenit românesc după 1920 nu aparținuseră niciodată Serbiei. Rămân două. Fuseseră „smulși" rușii ? Nu, fiindcă Basarabia fusese anexată de Imperiul țarist și colonizată ; nimeni nu spune, astăzi, că rușii din Țările Baltice ar fi fost „smulși" de la „patria lor" ! Rămâne una : într-adevăr, populația maghiară din Transilvania a fost smulsă (aici nu mai sunt necesare ghilimele) de la patria ei și a devenit minoritară în statul român. Fiindcă în Transilvania fusese și înainte minoritară. Ceea ce nu înseamnă că pentru această populație ruperea, smulgerea din 1920 nu a reprezentat și nu reprezintă, și astăzi, o traumă, pe deplin explicabilă, pe deplin de înțeles, a cărei soluționare (să fim lucizi : niciodată completă și definitivă !) depinde exclusiv de inteligența și de vocația democratică a politicienilor, români, unguri din România și unguri din Ungaria.

Ne-am îndepărtat însă de lista lui Tony Judt: dintre cele nouă minorități pe care le inventariază el ca fiind ori „smulse" de la „patriile lor" ori neavând unde se duce, una singură fusese „smulsă" prin schimbarea frontierelor, două nu aveau unde se duce, iar celelalte reprezintă minorități așa-zicând „normale". De aici și până la a se spune că România de după 1920 era etnic amalgamată „cel puțin la fel ca oricare dintre imperiile precedente" e o lungă distanță.

Și periculoasă. Ideea că România de după 1920 avea un caracter „imperialist" și că trebuia luptat pe toate căile pentru dezmembrarea ei a fost ideea Cominternului. Va fi având Tony Judt o gândire de tip sovietic?! Și să fie, oare, neglijențele, inexactitățile, omisiunile, nu simple scăpări, ci procedee, procedee ciudat de asemănătoare cu metodele intelectualilor staliniști, cei care nu cercetau, ci demonstrau, forțând datele să intre în calapodul cerut de dogmă?! O viziune schematică și tendențioasă.

Fapt este că Tony Judt a fost recent acuzat de „caricaturizare" și de folosirea unei „metode simple", ce ar evoca amintirea „intelectualilor staliniști din frumoasele zile de altădată". A fost acuzat de Frédéric Bozo, un profesor universitar francez, de la Universitatea din Nantes (cf. replică dată unui articol de Tony Judt, în *The New York Review of Books* din 5 iulie 2001).

O acuzație gravă și care prezintă defectul de a ideologiza ceea ce în mod evident nu are nici o legătura cu vreo ideologie.

Nu eşti neapărat stalinist dacă gândeşti în alb şi negru, maniheismul şi dogmatismul nu sunt atribute exclusive ale stalinismului.

După cum nu eşti nici neapărat democrat dacă descoperi la tot pasul nazişti, comunişti, naţionalişti, antisemiţi, rasişti.

Şi nu eşti neapărat occidental în spirit dacă susţii superioritatea culturii occidentale.

Nici neapărat european în gândire nu eşti dacă susţii că europenitatea se opreşte acolo unde opreşte catolicismul : Atena nu este un avanpost al catolicismului, dar fără Atena europenitatea este imposibil de gândit.

Chestiunea „stalinismului" eventual, de metodă şi procedee, al distinsului autor american trebuie mai degrabă îndepărtată, ca o ispitire facilă şi înşelătoare. Ceea ce nu înseamnă că metodele şi procedeele lui Tony Judt nu sunt foarte discutabile, chiar de-a dreptul jenante pentru un articol cu pretenţii de cercetare academică.

Am văzut că argumentul cel mai puternic pentru a se susţine caracterul catastrofal al deteriorării mediului în România era că poţi simţi otravă în aerul pe care îl respiri, cum, vai !, i se întâmplase autorului însuşi. În acel paragraf este citată şi poluarea Tisei de către o mină de aur din Baia Mare, pentru ca apoi Tony Judt să scrie că : „Privatizarea întreprinderilor de stat cu pierderi este mult îngreunată în România, pe de o parte pentru că foştii lideri comunişti au reuşit să-şi vândă lor înşile cele mai bune afaceri, pe de altă parte deoarece costurile curăţării apelor

poluate și solului contaminat sunt prohibitive pentru companiile străine care ar manifesta interes". Pentru cine știe însă că în exploatarea auriferă care a produs poluarea este implicată o firmă australiană, asta miroase într-adevăr urât – miroase a manipulare. Mai ales că, documentându-se cu adevărat, Tony Judt ar fi putut afla că au existat în România, în anii '90, câteva enorme scandaluri provocate de aducerea în această țară „noneuropeană" a unor importante transporturi de deșeuri toxice din țări occidentale! Ceea ce nu înseamnă că nu există în România grave probleme de ordin ecologic, moștenire a comunismului, ca și a postcomunismului; dar abordări tendențioase și simplificatoare, cum este aceea a lui Tony Judt, nu contribuie la identificarea și clarificarea lor, dimpotrivă, le transferă în confuzie, le încețoșează, chiar le deturnează.

La fel se întâmplă cu manifestările naționaliste, cu atitudinea față de trecuturi, cu prezența foștilor activiști ai partidului comunist în viața politică românească etc. Acestea sunt probleme reale, dificile și dureroase pentru România de astăzi. Și nu neapărat din perspectiva „europenității" acestei țări ori a probabilei sale viitoare integrări în Uniunea Europeană (care este o construcție juridică și economică, nicidecum o „dovadă" de europenitate; Elveția nu face parte din UE, ceea ce nu înseamnă că n-ar fi o țară europeană!), ci pentru ea însăși, în primul rând pentru ea însăși și pentru viitorul

ei. Pentru cunoașterea și clarificarea lor (condiție, totuși!, obligatorie pentru orice proiect de soluționare...), este nevoie de spirit critic real, nu de pamflete mai mult sau mai puțin deghizate. De corectitudine, și nu de mici inexactități?, omisiuni, chiar trucaje. Cum existau, o mulțime!, în articolul lui Tony Judt. „Ca fost secretar al Comitetului Central, Iliescu a supravegheat îndepărtarea Ceaușeștilor" – scrie el. În realitate, Iliescu a fost secretar al Comitetului Central vreme de aproximativ un an, până în iulie 1971, iar îndepărtarea Ceaușeștilor a avut loc aproape douăzeci de ani mai târziu, în decembrie 1989. Nu e nici o legătură între calitatea lui de „fost secretar al Comitetului Central" și ceea ce s-a petrecut atunci, ceea ce nu înseamnă că procesul și execuția Ceaușeștilor nu ar fi un capitol oribil. Și mai deformantă, mai neconformă cu adevărul istoric este afirmația după care Corneliu Vadim Tudor ar avea, și el, „rădăcini adânci în politica românească de până în 1989". „Tudor – scrie Tony Judt – a fost cel mai cunoscut lingușitor literar al lui Nicolae Ceaușescu." Fals. Reputația literară de până în 1989 a lui Corneliu Vadim Tudor era nulă, atât în cercurile scriitoricești, cât și în cele oficiale. Nu a făcut vreodată parte din Uniunea Scriitorilor și avea exclusiv renumele unui haidamac de presă, aflat în serviciul unei publicații, *Săptămâna*, despre care există serioase bănuieli că ar fi fost „coordonată" de Securitate. A scris, într-adevăr, o mare cantitate de versuri închinate cuplului Ceaușescu, dar, spre deosebire de odele fluviale

dedicate „Conducătorului" de Adrian Păunescu (poet talentat și veritabil, acesta), pe care încerca de altfel să-l imite, producțiile lui Corneliu Vadim Tudor nu au ieșit cu nimic din seria produsă industrial de tot felul de autori. Nu numai scriitorii, dar și activiștii de partid aveau o anumită jenă în a-l considera „poet" ! Hipertrofierea retroactivă a rolului lui de „poet de curte" din perioada ceaușistă trădează de fapt o incapacitate șocantă de a se desluși rațiunile fabuloasei cariere politice pe care a făcut-o după 1990. Și nu numai politica : nu sunt puțini astăzi intelectualii care, deși adversari ai lui Corneliu Vadim Tudor, îi recunosc... talentul literar sau măcar jurnalistic ! Așa cum nu se întâmplase până în 1989, când nimeni nu dădea doi bani pe „talentul" lui literar.

Iar această hipertrofiere mie îmi aduce involuntar aminte de cei 60.000 de morți din România din decembrie 1989. Și ar trebui, poate, să ne întrebăm dacă nu cumva la extraordinara lui ascensiune nu au contribuit și cei care, împotrivindu-i-se, l-au proiectat, prin trucarea datelor, la dimensiuni gigantice.

În definitiv, articolul lui Tony Judt începe cu descrierea unui montaj fotografic apărut în revista porno-parodică *Plai cu boi*. Montaj pe care cercetătorul american îl consideră profund reprezentativ pentru situația actuală a României, ceea ce, firește, ține de gusturile sale. Despre directorul revistei, Mircea Dinescu, Tony Judt scrie că este „un foarte cunoscut scriitor și critic". Nu se poate ști ce înseamnă, exact, „critic".

Dar Mircea Dinescu nu este numai „un foarte cunoscut scriitor", este și un abil om de afaceri, este și un demnitar al statului român, în calitatea lui de membru al conducerii instituției care se ocupă de studierea arhivelor Securității, ceea ce Tony Judt socotește inutil să mai spună (în caz că știa). Spune, în schimb, ori dă de înțeles că o asemenea instituție nu există în România („Spre deosebire de Polonia, Ungaria sau Rusia, în România au existat puține investigații ale trecutului comunist – eforturile de a crea o comisie Gauck? [după modelul examinării arhivelor germane STASI]), cu scopul de a cerceta activitățile Securității, s-au lovit de amestecul și obstrucția venite de la cele mai înalte niveluri ale guvernului").

Inexistența unei „comisii Gauck" în România este reală, dar tot atât de reală este și inexistența vreunei „comisii Gauck" în toate țările europene foste comuniste – cu excepția fostei RDG, firește. Altceva s-a întâmplat.

În toate aceste țări, inclusiv în România, au fost constituite instituții de cercetare a arhivelor fostelor poliții secrete (fiindcă despre asta e vorba, nicidecum despre „investigarea trecutului comunist", formulă extrem de vagă). Au fost constituite mai repede sau mai încet, după legi care nu sunt peste tot aceleași, iar criteriile după care funcționează sunt și ele extrem de variate de la o țară la alta. Modelul „comisiei Gauck" nu avea cum să fie transplantat în nici un alt stat fost comunist, fiindcă niciunul dintre ele nu a fost integrat, cum s-a petrecut cu fosta

Germanie de Răsărit, într-un stat occidental. Ce s-a făcut în acest domeniu în Republica Cehă nu e câtuși de puțin identic, spre exemplu, cu situația din Ungaria, iar citarea Rusiei, unde președinte este un fost ofițer KGB care nu și-a ascuns vreodată trecutul, ca țara în care, spre deosebire de România, funcționează o instituție de tip „comisia Gauck", nu te poate lăsa decât înmărmurit : adică în Germania este posibil ca un fost ofițer STASI să ajungă cancelar ? ! Este, și aici, riscul preluării fără control a unora dintre cele mai lamentabile clișee jurnalistice aflate în circulație în presa din România. Cum însă în niciuna din cele 28 de note nu se face vreo trimitere la un text în limba română, este de presupus că autorul va fi folosit și surse așa-zicând „folclorice". Așa cum se întâmplă, alt exemplu, în privința citării „proiectelor" ceaușiste de urbanizare, calificate drept „pur și simplu criminale". Cum însă aceste proiecte nu s-au realizat, menționarea lor într-un studiu consacrat realităților, în cadrul unui capitol despre dezastrele provocate României de Ceaușescu, nu pare să aibă altă logică decât tendința spre hipertrofiere în negativ a regimului acestuia.

Să fie oare o incapacitate de a se analiza, corect și la obiect, reala catastrofă în care a împins România despoticul regim al lui Ceaușescu ? ! Fapt este că Tony Judt găsește nimerit ca în locul unei descrieri, fie ea și succintă, a dezastrelor ceaușiste reale, efective, să invoce o... virtualitate : „Sistematizarea, propusă, a jumătate din cele 13.000 de sate ale României (selectate

disproporţionat dintre cele cu comunităţi minoritare), care ar fi urmat să se transforme în 558 de agro-oraşe". E un alt clişeu jurnalistic, fără acoperire în realitate : au fost distruse sate din dispoziţia lui Ceauşescu, dar nu sate „cu comunităţi minoritare"! De fapt, dictatura ceauşistă a fost suficient de distructivă pentru a i se mai atribui şi ce nu a făcut, iar efectul involuntar al unor asemenea supralicitări este unul contrar celui, eventual, urmărit.

La nivelul evidenţelor, nivelul elementar, dar obligatoriu, al oricărei cercetări sau analize, articolul lui Tony Judt este mereu un pic altfel decât realitatea. O compoziţie artistică, nu un studiu ştiinţific.

(*22*, nr. 46/2001)

Andrei Brezianu

Cui prodest?

Răspunzând unei întrebări privind spectacolul de aparentă degringoladă în haos a unei societăți-etalon a lumii posttotalitare, marele gânditor politic George F. Kennan scotea nu demult în evidență câteva importante elemente de context. „*Să nu uităm*", spunea istoricul și analistul american, că „*nici măcar în cele mai favorabile condiții cu putință, operația de schimbare a unui edificiu – guvernamental, social şi economic – astfel constituit, nu ar fi fost de așteptat într-un singur deceniu*". Cu atât mai mult, continua el, răspunzând întrebării puse de autorul interviului (Richard Ullman), nu poate fi trecută cu vederea importanța a doi factori esențiali de luat în considerare, mai înainte de a judeca insuccesele unei societăți postcomuniste, confruntate peste noapte cu exigențele revenirii la normalitate.

După Kennan, cel dintâi factor prezent în ecuație ar fi cel creat de experiențe violente asimilate de-a lungul timpului – și nu neapărat legate de siluirile comunismului. E vorba de șocuri marcând în valuri succesive psihicul

colectiv în istorie, şi lăsând în final în conştiinţa unei comunităţi stigmatul surd al unui sentiment de jignire şi umilită diminuare, în raport cu lumea din afară. Potrivit lui Kennan (a cărui incisivă gândire politică a marcat, după cum se ştie, decisiv politica americană din anii războiului rece), cel de-al doilea factor important de avut în vedere în judecarea contextului posttotalitar ar consta din impactul durabil al *„enormelor daune sociale, spirituale, ba chiar genetice, provocate, decenii de-a rândul, de regimul comunist. În acest vast proces de măcinare, toţi stâlpii normali de susţinere a unei societăţi moderne şi cât de cât eficiente – credinţa, speranţa, sentimentul naţional de încredere în sine, ponderea grupelor demografice, structura familiei şi multe alte elemente de reazem – au fost practic sfărâmate*"[1] – sublinia George Kennan două dintre reperele argumentului său în favoarea unei judecăţi nuanţate şi echilibrate, prin prismă cauzală, a unei realităţi dureroase : aceea că, în lumea posttotalitară a Europei de Est, la zece ani de la marile schimbări de direcţie, există decalaje şi există codaşi.

Exemplul abordat de distinsul istoric şi analist american era, desigur, Rusia. Dar România, aspru judecată de Tony Judt într-un foarte recent număr al cunoscutei publicaţii *The New York Review of Books*, vine lesne în gând, invitând la

1. Richard Ullman, „The U.S. and the World : An Interview with George Kennan" ; *The New York Review of Books*, august 12, 1999, p. 5.

o evaluare paralelă. Nu îmi propun să disec aici în amănunt toate retortele mai mult sau mai puțin transparente din care se alcătuiește excursul critic al lui Tony Judt, care ambiționează să acopere, întins pe aproape cinci pagini mari de revistă, o arie foarte largă de teme de interes românesc, ci mai curând să mă refer, în spirit obiectiv, la câteva trăsături ce par să definească structura generică a argumentului său, guvernat de ambițioasa întrebare : de ce este România *altfel* decât alte țări ale lumii est-europene de azi ?

Punerea în pagină – distorsiune contextuală prin limbaj subliminal

Direcția aleasă în abordarea acestui argument este neambiguu prevestită vizual de o ilustrație surprinzătoare, gândită parcă anume spre a trezi impresia că România și românii s-ar caracteriza, ca formă mentală, printr-un hipernaționalism agresiv, hrănit, printre altele, din mistificări unidirecționale ale istoriei, îmbinate cu un cult al extremismului violent și xenofob, mergând până la venerarea morții prin mucenicie. Sub titlu „Romania : Bottom of the Heap", cu alte cuvinte, „România : țara cea mai de jos a mormanului"[2] tronează emblematic, pe o treime de pagină, efemerida unui afiș electoral, pe cât de nereprezentativ și caduc, pe atât de bizar și

2. „Romania : Bottom of the Heap", The New York Review of Books, noiembrie 1, 2001, pp. 41-45.

excentric, conceput să inducă înșelător pe cei neavizați către concluzia că țara din titlu s-ar defini printr-un cult politico-religios retrograd, venerând un amalgam istoric de figuri bune și rele (printre care Ion Antonescu și N. Ceaușescu, alăturați anapoda lui N. Iorga și Grigore Ghika al III-lea, socotiți de-a valma – împreună cu Ecaterina Teodoroiu și Vlad Țepeș – „Apostoli" și „Martiri" ai neamului). Mesajul subliminal transmis cu abilitate de o astfel de imagine este inconfundabil unul de distorsiune contextuală.

Dincolo însă de semantica punerii în pagină, nu șubreda stratagemă a mutării accentelor prin ilustrație polemică constituie nota dominantă a demersului inchizitiv al lui Tony Judt, explorând din unghi idiosincratic câte ceva din istoria și cultura României. (Dacă ar fi să luăm de bună formula brutală aleasă de autor pentru a desemna lanterna roșie a Europei – dar cu referire strictă la statistici și fapte –, Albania și albanezii ar sta la baza piramidei din Est, nu românii și România). Precum ilustrul istoric și analist citat de mine mai sus – deși în manieră deliberat îngustă –, Tony Judt propune însă, sub acest titlu dur, propria sa explicație a faptului că, luate în colimator, România și societatea românească se află în prezent – fapt regretabil, dar incontestabil – în întârziere față de Europa.

Pentru a pune în lumină ceea ce ar dori să lămurească, demersul explicativ al autorului gravitează în jurul mai multor cauze, dintre care mă opresc asupra unui număr de trei, care mi se par mai importante pentru că prezintă

tangențe cu repere stabile, de natură a explica trăsături distinctive ale singularității românești în istorie și în prezent.

Primul accent este cel pus de Tony Judt asupra nefastei participări a României la cel de-al doilea război mondial alături de Germania nazistă – una dintre cauzele profunde ale rămânerii în urmă de azi a țării fiind, după el, printr-o seamă de efecte retroactive și secundare, exacerbarea extremismului naționalist și antisemitismul, precum și o susținută obliterare a ororilor comise de România în al doilea război mondial. Pentru a explica situația de astăzi a României, numele lui Ion Antonescu este citat de nouă ori, cei patru ani de dictatură militară și trei ani de război antisovietic ocupând, fapt semnificativ, o pagină întreagă din cele patru pagini și jumătate ale eseului.

Al doilea accent șocant cade asupra meandrelor mai vechi ale istoriei românilor, o altă explicație a prezentului fiind – socotește Judt – șubrezenia identității naționale la români (criticul vorbește de o „*obsesie a identității*"). În aceeași ordine de idei, Tony Judt nu uită să reliefeze tardiva ivire pe harta Europei a României ca stat. Momentul 1918 (astăzi sărbătoare națională a României) e prezentat de Tony Judt drept o „achiziție" de teritorii, al cărei rezultat ar fi fost – afirmație greu de susținut – crearea unui nou membru al comunității internaționale la fel de pestriț din punct de vedere etnic ca și, la același moment istoric, pe-atunci proaspăt constituita Iugoslavie.

Al treilea accent insolit pus de Tony Judt cade asupra culturii și a culturii politice la români, concluzia fiind că, în ciuda năzuințelor și ambițiilor ei, ca și a recentelor sale contribuții la cultura lumii, România nu face totuși parte din Europa decât în sens superficial și cumva factice. Europa nu poate fi, după Tony Judt, „*plusvaloarea României*”[3], printre altele și datorită faptului că marile spirite românești, omologate în Occident pentru merite culturale fără vreo legătură cu politicul, s-au autodescalificat prin vederi politice de extremă dreaptă, împărtășite în tinerețea lor (exemplele citate fiind Mircea Eliade și E.M. Cioran).

Necunoașterea în adâncime a temei, lipsa detașării științifice

Nimeni nu-i poate pretinde lui Tony Judt să gândească din postura de istoric și analist cazul României posttotalitare cu aceeași obiectivitate cu care un George F. Kennan poate analiza și cerne în manieră critică situația Rusiei postsovietice și posttotalitare. Îi lipsește profesorului Judt atât frecventarea liberă de prejudecăți a realității și cunoașterea în adâncime a temei pe care s-a încumetat să o atace, cât și – așa cum par să arate o seamă de exemple semnificative – detașarea științifică necesară.

---

3. Adrian Năstase, „Europe : la plus-value roumaine”, articol al premierului român apărut în *Le Monde*, numărul din 23 iulie 2001, și trecut critic în revistă în manieră expeditivă de către Tony Judt.

Mă voi mărgini aici să subliniez, bazat pe obiectivitatea factuală, lipsa de probitate profesională cu care Tony Judt își presară demersul explicativ atunci când, încercând să explice România de azi, atinge în mai multe rânduri teme cu tangență istorică, dintre cele frecvent agitate incendiar la ambele extreme ale spectrului politic și de idei, unde verbigerația unora servește frecvent la agitarea celorlalți și la polemizarea spiritelor, la stârnirea artificială a tensiunilor și, în final – dacă sunt încununate de succes –, la zguduiri deliberate ale fragilului echilibru ce caracterizează încă lumea posttotalitară a Estului european. Prin consecințele lor ultime, astfel de gesturi, pretins analitice, riscă să ducă, din răstălmăcire în răstălmăcire și din eliziune istorică în eliziune istorică, la escalade mai anevoie de controlat, după trimiterea lor în tir împrăștiat asupra publicului. Este cunoscut și documentat (chiar dacă dat uneori uitării în timpul din urmă), rolul incendiar al poeziei „patriotice" difuzate de un Radovan Karadzic într-o anumită fază a conflictului din Balcanii anilor '90. Fără a face poezie, încercând să explice însă prin abile elipse și juxtapuneri stilistice realizate cu penseta ponoasele României postdecembriste (de la Brianna Caragea, la fondul dacic și Pacea de la Versailles), Tony Judt pare a dori să inculce pe cale eseistică idei precum aceea că România ar fi o țară hrăpăreață de teritorii, hrănită de concepte retrograde, înghițite fără opoziție de un mare public debusolat, pradă lesnicioasă pentru retori și tribuni de tip

extremist. O astfel de extrapolare recurge, cu o subtilitate stângaci camuflată, la clasicul sofism „*ab uno disce omnes*" („*unul, adică toţi*"). Acesta, după cum se ştie din logică, transformă în ţintă nu excepţia de la normă – în cazul nostru, deplorabila, dar marginala excentricitate hipernaţionalistă şi xenofobă, prezente în arena publică românească (precum şi în cea a altor ţări, Ungaria sau Franţa, de pildă) –, ci obiectul principal al discursului – pentru autorul eseului, România.

O pledoarie istorică părtinitoare şi selectivă

Ar putea fi citat ca exemplu modul ciuntit şi deformat în care Tony Judt prezintă circumstanţele intrării şi participării României în cel de-al doilea război mondial. Pentru cititorul ignorant, reiese că România s-ar fi bucurat, până în 1941, de calmele binecuvântări ale neutralităţii (cei neavizaţi se pot gândi, de ce nu ? – la Suedia sau Elveţia). Insinuând că ţara, ca un singur om, a ales de bună voie dictatura militară antonesciană pentru a se alinia apoi „cu entuziasm" agresiunii hitleriste contra Uniunii Sovietice, autorul omite să facă cea mai mică menţiune a cedărilor teritoriale care au precedat acel moment şi care au constituit fundalul intrării României în prima fază a celui de-al doilea război mondial, absente fiind alternative mai puţin sinucigaşe. Încercând să explice singularitatea României, singura ţară din Europa de Est

nedesființată de Hitler ca stat, dar deposedată de o treime din teritoriu și din populație, Tony Judt omite, de asemenea, să amintească cârdășia criminală dintre Hitler și Stalin, precum și acțiunea concertată a Reichului și URSS-ului, dintre 1939-1940, când cele două mașini de război, nazistă și sovietică, au ținut nemijlocit România în clește, caz singular și fără comparație în Europa acelui moment istoric. Trecând cu bună știință peste faptul că România a întors armele și a combătut alături de Națiunile Unite în faza ultimă a celui de-al doilea război mondial, unde pe teatrul european ea s-a situat pe locul patru, prin numărul de soldați participanți la bătălia de distrugere a nazismului, Tony Judt atinge apoi ideea că România, ca stat, ar fi o creație fragilă, o apariție tardivă pe harta Europei, datând din a doua jumătate a secolului al 19-lea. Apariție nu atât de singulară în fond, de vreme ce alte țări – Italia și Germania și, mai înainte de ele, Belgia – apar și ele pe hartă târziu, exact în cursul aceluiași secol. Voalatul argument aluziv strecurat aici de Tony Judt scutește, firește, de comentariu. Tot astfel este tratată și dobândirea independenței naționale la 1877. Apăsând din nou pe pedala depreciativă, autorul insinuează că România și-a proclamat neatârnarea profitând, cumva pasiv, de pe urma unei conjuncturi fericite, cea a înfrângerii Turciei Otomane de către Rusia imperială. Orice istoric al Europei de Est știe însă că România și-a proclamat independența unilateral, cu un an înainte de înfrângerea Turciei în războiul ruso-româno-turc, între 1877-78, înfrângere la

care România a contribuit de altfel hotărâtor, bunăoară prin redresarea crucială a situației la sud de Dunăre, în bătălia de la Plevna. Tony Judt procedează în mod similar și cu alte date ale istoriei românilor, împingând înainte și înapoi fila calendarului, invariabil spre a crea impresia întârzierii unor evenimente-cheie. „*Abia în 1881 existența independenței României avea să fie recunoscută de Marile Puteri*", scrie Judt. (După cum se știe, independența României a fost internațional recunoscută la Berlin, în 1878.) „*România dobândește Basarabia, Bucovina și Transilvania, precum și o parte a Bulgariei de Nord* (sic!) *în 1920*", mai scrie Tony Judt. Cititorul rămâne aici sub o triplă falsă impresie: întregirea României de după primul război mondial s-a înfăptuit nu prin voința națională și populară, ci prin anexiuni; unirea tuturor provinciilor locuite majoritar de români datează nu din 1918, ci din 1920; 1920 fiind, totodată, anul în care România și-ar fi însușit o parte a teritoriului Bulgariei de Nord.

La capitolul acuratețe istorică și corectitudine factuală, articolul lui Tony Judt suferă de o seamă de alte regretabile lacune. Asemenea carențe nu ar fi în sine atât de grăitoare, dacă presărarea lor în text nu ar îmbrăca aspectul unei țesături deliberate și sistematice de accente peiorative, aparent izvorâte din idiosincrazii având prea puțin de-a face cu probitatea demersului explicativ clasic, detașat și rece.

În deschiderea eseului său, autorul își propunea – inclusiv prin recurs la istorie – să răspundă

întrebării : de ce România posttotalitară este diferită și de ce ea rămâne încă în urma plutonului țărilor est-europene în tranziție. Explicația dată – chipurile, prin prismă cauzală – este în final incompletă și inexactă, în baza mai multor criterii. Dar, fapt relevant, prin chiar felul părtinitor în care argumentul este construit, ea incită la examinarea obiectivă, prin revers, a câtorva puncte nodale care definesc efectiv relația dintre România și Europa.

Nu neapărat ca în cazul Rusiei, explicația multor inerții și întârzieri românești postdecembriste nu rezidă, într-adevăr, într-o xenofobie maladivă și rebelă sau într-o presupusă rezistență a românului la modernitatea în moravuri a extremului Occident. Explicația singularității României și a românilor în peisajul Europei are cauze mai adânci și complexe, nu în ultimul rând datorită violențelor istorice care, secole de-a rândul, au plămădit în această parte a lumii răsăritene o formă mentală a excepției de la regulă.

Referiri zeflemitoare, critică acidă

Începând cu îndelunga muțenie care îl făcea pe Ferdinand Lot să-și pună problema unei „*enigme a istoriei*”[4], trecând prin uimitoarea

4. „Une énigme et un miracle historique : le peuple roumain”, în *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, Payot, Paris, 1937, vol. I, pp. 278-300.

păstrare a limbii (în al cărei nucleu subzistă, caz unic, elemente nu periferice, ci esențiale, de substrat) și, mai departe, prin îndelunga și păgubitoarea ruptură de Europa, o dată cu impunerea unui calapod instituțional nefiresc și străin – slavonismul cultural (fenomen fără pereche pe harta latinității) –, teritoriul de cultură numit România nu poate fi explicat prin referiri zeflemitoare la pânza de populație din care s-a plămădit, cu secole în urmă, fibra etniei ; sau prin trimiteri trunchiate sau remarci în bagatelă la renașterea și grăbita europenizare din veacul al XIX-lea ; sau la unul (nu și la altul) dintre momentele celui de-al doilea război mondial.

Unul dintre cele mai stranii locuri polemice în eseul lui Tony Judt este cel în care autorul își amintește de surpriza care l-a cuprins în fața unei întrebări puse lui, în primăvara acestui an, cu prilejul unei discuții publice despre Europa, ținute la Iași. Chestiunea ridicată din asistență de către unul dintre participanți atingea direct relația istorică dintre gândirea creștină și Europa.

Dacă André Malraux a putut afirma că „*secolul al XXI-lea va fi religios sau nu va fi deloc*" ; iar, mai demult, Hilaire Belloc a putut scrie o carte cu titlul *Europe and the Faith*, Tony Judt își mărturisește uimirea față de o asemenea întrebare, ceea ce, dincolo de evocarea momentului anecdotic, îi dă prilej pentru observația că prezența, azi, în gândirea românilor a ideii că religia creștină ar avea ceva de-a face cu Europa

ar constitui un simptom retrograd și, cumva, îngrijorător.

Din punctul de vedere al unei analize la rece, eseul lui Tony Judt invederează la sfârșitul lecturii câteva concluzii demne de luat în seamă, mai apăsat relevante prin raportare la contextul unora dintre evoluțiile recente din Balcani, în special, și Europa de Est și Centrală, în general. Dincolo de legitimele denunțări ale xenofobiei și antisemitismului și ale altor extremisme profund reprobabile în ochii oricăror oameni de bună credință – români, maghiari, americani și de orice altă naționalitate sau etnie –, abordarea lui Tony Judt se recomandă cititorului obiectiv drept un atac ce face rimă altor demersuri elaborate recent în retortele de gândire ale unor cercuri aparent interesate să destrame parcă modesta țesătură de valori care au supraviețuit violențelor istoriei, într-o zonă a Europei cunoscută pentru rezistența tăcută a unora dintre popoarele ei față de cizma și spoliațiunile marilor imperii.

Este adevărat, așa cum remarca Geo Bogza, că, datorită zăticnelilor cunoscute, întreaga istorie a României moderne nu depășește decât cu puțin vârsta unui singur om centenar și că handicapurile au fost gigantice. Este adevărat că românii ar fi avut mai mult de profitat dacă instituția lor formatoare de-a lungul istoriei ar fi fost cea care și-a pus pecetea asupra unei țări ca Polonia. Dar ironizarea credinței creștine existente la români și insinuarea că o des-creștinare a românilor ar fi una dintre căile intrării,

azi, în Europa, sună pervers și frapează ca o necuvenită ciudățenie. În același fel, filonul de sarcasm la adresa brumei de valori culturale realizate de români, trăsătură transparentă în eseul lui Judt, șochează prin gratuitate și bizarerie. Șfichiul ce vibrează surd printre rândurile textului atunci când autorul vorbește, nu fără abile eliziuni, despre structurile istorice ale statului și națiunii se prezintă, pe de altă parte, ca un simptom racordabil la retorici care au răsunat destul de mult, în anii '90, în zona cândva dominată de vulturi imperiali cu două capete sau ținută cu otuzbirul sub amenințarea iataganului. Servește cuiva modul în care eseul despre care vorbim abordează aspecte ale istoriei mai vechi și mai noi a României? Și, dacă da, cui? Și, în sfârșit, este oare critica lui acidă în același timp o critică constructivă?

În fața acestor întrebări, o cernere atentă a referirilor și unghiurilor de atac practicate de Tony Judt devine foarte edificatoare, mai cu seamă azi, aici, în America, unde, după evenimentele din septembrie, revenirea la valorile tradiționale – cele care constituie liantul propriu oricărei națiuni: o cultură comun împărtășită, sentimentul național de încredere în sine, o îndrăgire fără complexe a demnității și identității proprii, o reînsuflețire a rolului religiei în viața publică, un patriotism care își spune numele deschis, sub semnul azi atotprezent „*God Bless America*" – au venit să întoarcă o pagină. O pagină care, în manieră proprie, este apanajul de drept al oricărei țări, al oricărui popor și

națiuni. Autorul textului *The New York Review of Books* pare să nu fi citit atent această pagină.

Nu despre destrămări, destabilizări, ștergeri identitare, reveniri sub semne precum semiluna sau alte embleme ori despre redesenări de frontarii poate fi astăzi vorba în lumea zguduită de secesiuni, separatisme şi urzeli de teroare. Nerealizările României sunt o tristă realitate, la peste zece ani de la revoluţie.

Dar examenul cauzelor, făcut în nume propriu de către Tony Judt, este cu deliberare șchiop. Dincolo de caracterul ofensator al tonului, îi lipsește probitatea necesară unei adecvări reale și credibile la obiectul demersului întreprins.

Washington DC
31 octombrie 2001

(*22*, nr. 46/2001 ;
subtitlurile aparţin redacţiei 22)

Victor Eskenasy

O analiză lucidă

„România va fi o pilulă greu de înghițit pentru Bruxelles, iar cei mai mulți dintre eurocrați speră, în sinea lor, că nu va adera multă vreme. [...] O Românie membră a Uniunii Europene va aduce mai mult dureri de cap decât altceva. Investitorii occidentali vor continua să privească spre Budapesta, Varșovia sau Praga, în special după admiterea fermă a acestora în Uniunea Europeană. Cine va vărsa bani la București? Astăzi, doar Italia are un comerț semnificativ cu România; germanii într-o măsură mult mai mică, iar francezii – ironie! – au rămas mult în urmă. România de astăzi, dincolo de eforturile notabile ale domnului Năstase, are puțin de oferit Europei" – scrie profesorul Tony Judt în articolul său „Romania: Bottom of the Heap", apărut în *New York Review of Books*. „Spre deosebire de Budapesta sau Praga, Bucureștiul nu este parte a unui spațiu integrat odinioară Europei Centrale, dar desprins din ea de istorie. Spre deosebire de Varșovia sau de Ljublijana, Bucureștiul nu este un avanpost al Europei catolice. România este periferică, iar restul Europei are puțin de câștigat de pe urma prezenței ei în

Uniune. A o lăsa în afară ar fi un fapt jenant, dar puțin credibil o amenințare. Și tocmai din acest motiv, România este pentru Uniunea Europeană adevăratul caz-test. Fiindcă, explică Tony Judt în partea finală a articolului său, „dacă Uniunea Europeană vrea într-adevăr să meargă mai departe, să contribuie, între ghilimele, la «a face europene» țările care nu sunt – iar aceasta se *află* implicit pe agenda ei internațională și în criteriile de aderare –, atunci ea trebuie să atace cazurile dificile. România este, poate, cazul cel mai dificil: un spațiu care își poate depăși trecutul doar devenind unul «european», ceea ce înseamnă prin aderarea cât mai repede posibil la Uniunea Europeană".

Autorul articolului din care am citat câteva fragmente semnificative, profesorul Tony Judt, nu este un necunoscut pentru intelectualii români și ar fi greu să fie calificat drept un autor „obscur", așa cum lansa recent anatema, necolegial, împotriva lui George Voicu (un alt universitar incomod pentru adevărurile pe care le pune pe hârtie), „învățatul român Sorin Antohi". Nu este în acest ultim calificativ, „învățatul român", nici o ironie: așa i se pare firesc lui Tony Judt să-și numească un coleg universitar, după cum nu se sfiește, în mod vădit, să apeleze pentru informație „la ajutor străin" – o altă acuzație sugerând „conspirații" antiromânești pe care unii intelectuali români o lansează, fără a se gândi prea mult, la adresa altora.

Tony Judt și-a formulat concluziile, o spune în articol, după ce a participat la unul din

colocviile grupului A Treia Europă de la Timișoara și a conferențiat anul acesta la Iași, iar o mare parte din bibliografia citată în acest adevărat studiu-comentariu, ce pare să fie o schiță de capitol pentru viitoarea sa carte, o istorie a Europei postbelice, i-a fost pusă la dispoziție de universitarii români. Îi și citează și le mulțumește în notele abundente ale articolului din *New York Review of Books* : de la Mircea Mihăieș și Adriana Babeți la Alina Mungiu-Pippidi, amintind și *Caietele de studii* ale Institutului Român de Istorie Recentă sau revista de antropologie *Martor* a Muzeului Țăranului Român. Între sursele sale de bază se află și studiile intelectualilor din străinătate originari din România, de la Vladimir Tismăneanu și Irina Livezeanu la Leon Volovici, Matei Cazacu sau Radu Ioanid.

Important este mai puțin că Tony Judt le este cunoscut românilor, cât prestigiul de care se bucură în Occident, atât în calitatea sa de istoric al civilizației contemporane, cât și de comentator și colaborator permanent al unor publicații de mare circulație cum sunt *New York Review of Books* sau *The New Republic*. Altfel spus, analiza sa are toate șansele să nu treacă neobservată printre experții politici europeni și americani.

Într-o amplă și documentată trecere în revistă a istoriei moderne și contemporane a României, Tony Judt constată – și o afirmă în mod repetat – că România este „diferită". Diferită prin „juxtapunerea ironică de plăcere, cruzime și culoare locală" a revistei *Plai cu boi*, diferită prin caricaturile *României Mari* care îi zugrăvesc insultător

și scatologic pe unguri, pe evrei și pe țigani, caricaturi ce ar fi interzise în democrațiile occidentale, diferită prin „fluidizarea coșmarului politic postcomunist, în care românii au ajuns să aibă de ales ca președinte între un fost aparatcik și un naționalist fanatic", diferită deoarece, din toate punctele de vedere, România se situează la limita cea mai de jos a „amalgamului" european. Apreciere ce dă și titlul articolului din *New York Review of Books*, care semnalează și faptul că, potrivit expertizei pe anul 2000 a publicației *The Economist*, la capitolul calitatea vieții România se situează undeva între Libia și Liban.

Întinsa și lucida analiză a profesorului Tony Judt ar trebui tradusă și citită și în românește pentru a se înțelege mai bine cum stăm cu imaginea României în lume, dincolo de raționamentele politicii de circumstanță și cu orizont limitat. La fel și concluzia articolului publicat de *New York Review of Books*: „Ultimele alegeri, cu o treime din vot pentru Tudor, au constituit un semnal de alarmă. Ceea ce îi ține pe Ion Iliescu și pe premierul său în afara îmbrățișării foștilor lor aliați naționaliști este promisiunea Europei. Dacă vrem ca România să nu cadă înapoi într-o stare de deznădejde resentimentară sau chiar mai rău, atunci această promisiune trebuie împlinită".

(*Observator cultural*, nr. 89/2001)

Doru Bușcu

Hey, Judt, don't let me down...

Tony Judt e unul din acei intelectuali sclipitori și universali, tobă de carte și siguri pe ei, care știu să-ți răspundă la orice întrebare profană, care se mișcă prin culturi cu dezinvoltura unui ghid, care practică nonșalant rigoarea științifică și sunt oricând în stare să te farmece cu o anecdotă rară. Tony a mai trecut prin revista noastră atunci când colegul I.T. Morar i-a recenzat excelenta carte *Europa iluziilor*, o culegere de eseuri politice îmbibate de istorie și precedate de un impresionant interviu. Posesor atunci al unei sincerități convingătoare, savantul englez aborda în carte o simpatie rece, profesională și echilibrată față de sensibilele teme ale identității istorice și culturale românești.

Reîntors însă în Occidentul civilizat, Tony își reconsideră slăbiciunea de a fi fost obiectiv și se scutură de imprudența contactului cu România printr-un articol incriminator în *The New York Review of Books*. Prestigiul de care se bucură publicația (cea mai importantă revistă de cultură americană), impactul ei masiv în mediile intelectuale (peste 100.000 de cititori), dar mai

ales celebritatea autorului așază efectele acestui material direct în zona dezastrelor de imagine. Căci textul, intitulat „Romania : Bottom of the Heap" – adică, în traducere, „România : la fundul mormanului" – e un inventar sumbru al șanselor noastre europene urmat de o nerostită invitație la fatalism, în caz că sinuciderea colectivă e prea mult.

Analiza lui Tony începe cu aerul macabru al unui priveghi și se încheie cu optimismul unui diagnostic de cancer. România e deja lungită pe patul istoriei, iar la capul ei veghează voievozi dubioși, intercalați cu lideri antisemiți și filozofi imorali. Criza țării nu e întâmplătoare, ea e rezultatul unei istorii scurte, al unei culturi pitice și, în sfârșit, al unei mari porniri antievreiești. Biografia noastră națională e plină de fărădelegi, iar prezentul – încărcat de impostură. Într-un fel, noi, românii, aflați în posesia unui astfel de trecut bicisnic, n-avem ce căuta în Europa : am face bine să ne pregătim de înmormântare în Balcani.

Trebuie spus că experiența jurnalistică a autorului îl face să se plimbe cu pași de cunoscător prin sala de disecție. Formal, autopsia pare plauzibilă, însă la o lectură atentă constați că Tony a greșit cadavrul. Căci textul acestui reputat savant e înțesat de inexactități istorice. Falsurile abundă pretutindeni, sub aparența însă a jumătăților de adevăr. Faptul că Iliescu e născut la Oltenița și nu la Moscova, că războiul de independență n-a fost câștigat numai de ruși, că România a dobândit Cadrilaterul în 1913 și

nu în 1920, că programul de sistematizare al lui Ceaușescu n-a vizat în primul rând satele cu minorităţi, ci satele în general, că România n-a atacat Rusia sovietică într-un entuziasm general, ci într-un context istoric anume, în urma unor pierderi teritoriale și a unor presiuni de neevitat, că multe și multe alte evenimente citate de autor s-au petrecut exact pe dos arată că ștacheta ştiinţifică a lui Tony-savantul s-a lăsat coborâtă la înălţimea lui Tony-jurnalistul. Și cum Tony-jurnalistul ştie bine, ca savant ce se află, ce consecinţe poate avea un astfel de tratament neştiinţific asupra opiniei influente din Occident, vin și mă întreb : ce să fie oare astea ? Revoluţie jurnalistică sau lovitură ştiinţifică de stat ?

(*Academia Caţavencu*, nr. 45/2001)

Ștefan Borbély

Sindromul Tony Judt

Am primit prin poștă eseul lui Tony Judt („Romania : Bottom of the Heap" ; *The New York Review of Books*, noiembrie 1, 2001) la mai puțin de cinci zile de la apariția sa în Statele Unite. Prietenul meu din New York, care mi-l trimisese, spunea că a fost și pentru el o pilulă amară, greu de digerat, dar că făcuse o mică senzație în lumea celor interesați de România, din cauza prestigiului incontestabil al revistei în care a fost publicat. Mai presus de această cauționare, care făcea eseul credibil, chiar și dincolo de erorile – unele comice – pe care le conține, prietenul meu era împărțit între ispita de a credita fără simț critic o autoritate americană cu o largă audiență în public și respectul, mult mai dilematic, pe care mi-l datora mie. Discutasem de mai multe ori împreună, în anii din urmă, despre această categorie de texte, despre stereotipul de a discredita România prin scheme mediatice și reprezentaționale preconcepute, sau despre complicitatea intelectuală românească, din interior și din exterior, cu care se produceau adesea, chiar și-n locurile cele mai prestigioase, aceste

derapaje. Asistase și el – dus de mine, incognito – la conferințe academice simandicoase, unde membri ai exilului românesc sau intelectuali români foarte bine cotați la bursa valorilor din țară se întreceau în a vorbi de rău România, vopsind totul în culorile cele mai sumbre. Prietenul meu a fost de față atunci când, la un congres unde prezentasem o lucrare, un profesor american s-a ridicat iritat, reproșându-mi că România nu are... istorie, întreg trecutul autohton fiind o ficțiune, generată prezumțios de intelectuali și patrioți orgolioși, într-un soi de *no man's land* geopolitic, aflat la marginea umilă a câtorva redutabile imperii regionale : rusesc, otoman sau austro-ungar. Am răspuns senin, la obiect, ironizându-i convingerea și zeflemisindu-i prejudecățile, în susținerea cărora nu avea argumente, fiindcă nu era specialist în istoria zonei, pe care, de altfel, nici n-o prea putea bine localiza pe hartă. Singurul lui argument venea din direcția unor conferințe cu invitați, pe care le audiase, și unde auzise din varii surse – sosite în general din țară – aceeași stereotipie aromitoare a unei istorii autohtone inconsistente, imaginare, unde mitul ține loc de cronologie și credința subiectivă loc de adevăr.

M-am simțit afectat de textul lui Tony Judt și dintr-un alt motiv, strict personal, pe care l-am făcut însă public, înainte ca eseul profesorului american să fi apărut în *The New York Review of Books*. Am editat în cursul acestui an un volum colectiv, *Experiența externă*, în care am strâns mărturii despre sejurul academic în

Occident al mai multor intelectuali tineri de primă mărime din România. M-a interesat, în declanşarea volumului, nu atât exhibarea unor complexe regionale, mioritice, cât ideea – pe deplin confirmată de realitate – că avem oameni compatibili cu standardele academice şi intelectuale din Occident, handicapul lor fiind mai degrabă circumstanţial decât structural. Însă, în oglinda unui text de tipul celui semnat de către Tony Judt, orice efort de emancipare academică sau intelectuală din România pare o inadvertenţă, fiindcă nu admite autonomia relativă a domeniilor sau coexistenţa defalcată a planurilor simultane. Pentru o minte, în esenţă marxistă, ca aceea a lui Tony Judt (şi majoritatea celor care ne privesc, ne judecă, scriu despre noi sau ne dau note pornesc de la acelaşi principiu), *tot ce se întâmplă* în România de azi este o funcţie subsidiară, ancilară a politicului. Dacă politicul merge de râpă – susţin aceste texte –, îl urmează, într-o veselă inconştienţă sau într-un marasm orgolios, hipertrofiat, *toate domeniile* vieţii de zi cu zi, inclusiv cultura, universităţile sau lumea academică, mult mai bune, calitativ, la noi, decât exerciţiul parlamentar, guvernamental sau politic. Un om ca Tony Judt nu poate admite că şi în România ar putea funcţiona discrepanţa relativă a sistemelor, o defalcare socotită sacrosantă pentru lumea liberă occidentală : şi anume că, datorită calităţilor personale sau comunitare puse în joc, universitatea, cultura, şcoala românească (la nivelul ei de vârf, al participanţilor la olimpiadele

internaționale), intelectualitatea liberală sau – pentru a da un exemplu extrem, poate nu la fel de agreat – redutabilii piraţi de software (angajaţi apoi la prestigioase firme occidentale de profil...) pot funcţiona, calitativ vorbind, *mult deasupra* marasmelor circumstanţiale pe care le generează politicienii sau media cenuşie a electoratului. Un om ca Tony Judt nu poate admite că, pentru a înţelege cu adevărat România într-un moment dificil al ei, nu e suficient să pui un facil semn de egalitate între deriva politicului şi deriva generalizată a întregii naţiuni, pentru simplul fapt că „deriva" din urmă nu poate fi acceptată în bloc, fără nuanţări.

Nu cunosc, în momentul scrierii acestor rânduri, decât un singur bloc de reacţii substanţiale la eseul lui Tony Judt: replicile lui Mircea Iorgulescu şi Andrei Brezianu din revista *22* (nr. 45/6-12 noiembrie a.c.), deşi, din păcate, pe frontispiciul revistei GDS-ului titlul publicaţiei americane este reprodus greşit (o scăpare, desigur, o simplă desinenţă de plural, care nu mai apare însă în interiorul revistei, dar e o scăpare jenantă, care ar putea da apă la moară susţinătorilor virtuali ai profesorului Judt, care ar putea spune: iată, *subdezvoltata* presă a celei mai elevate pături a intelectualităţii româneşti ortografiază greşit numele unei reviste prestigioase din America...). Autorii replicilor din *22* demontează cu uşurinţă erorile uriaşe (unele de-a dreptul ridicole) din textul lui Tony Judt, demonstrând că eseul este un mixaj abil de

habarnism academic spilcuit și tendențiozitate publicistică, ultimul aspect fiind relevat și de „coincidența" dintre data apariției eseului și vizita premierului Adrian Năstase la Washington D.C. și New York.

Profesorul Judt cunoaște după ureche realitățile despre care scrie, atât pe cele cotidiene, cât și pe cele istorice, culpă care transferă eseul său din zona publicisticii perfide în perimetrul mult mai grav al incompetenței academice și culturale. Un *graduate student* ar fi fost sancționat ferm pentru un asemenea text, dacă l-ar fi prezentat unui evaluator competent și lipsit de *parti pris*-uri. Dimpotrivă (cum s-a întâmplat în cazul de față), un profesor cu stagii de pregătire în România, unele divulgate în text, a fost crezut pe cuvânt fără o prealabilă verificare de rutină, fără ca vreunul dintre editorii revistei să-i pună la îndoială radicalismele. Motivul pentru care s-a întâmplat așa, și nu invers, e foarte simplu de înțeles, de vreme ce, în mass-media occidentale, România figurează de ani buni exclusiv prin stereotipuri degradante și cenușii (antisemitism, demisia morală din tinerețe a generației Eliade-Cioran, copii neinstituționalizați, corupție, țigani cerșind pe străzile Londrei, Parisului sau în Irlanda etc.). Din această perspectivă, textul lui Tony Judt se află *pe linie*, necontrariind prin nimic uzanțele solidificate ale presei de senzație. Apariția sa e, în acest context, aproape o redundanță, fiindcă nu spune nimic nou în comparație cu o puzderie de texte cu o tematică similară, apărute în presa

occidentală în ultimul deceniu. Textul e atât de bine confecționat din stereotipuri încât poate fi predat la școli de presă, ca mostră de colaj ignorant. Nu presupune documentări riguroase pe teren (deși comentează surse iconice incriminante – *nu texte*! – din reviste „de prestigiu", cum sunt *Plai cu boi, România Mare* sau *Politica*), nu presupune prea multe zile gârbovite la bibliotecă, introspecții sau îndoieli profesionale angoasante, nu avansează speculații de anvergură sau hermeneutici politice inedite, ci repetă, prin răsfoirea sumară a unor surse bibliografice secundare sau prin prelucrarea unor informații statistice obținute la a doua mână, stereotipuri internaționale de percepție, care exasperează prin parțializare sau prin ignoranță.

Sub acest aspect, eseul oferă două categorii de afirmații: unele preluate din cărți, la o lectură grăbită, și altele de ordin subiectiv, greblate pripit cu prilejul unor vizite pe care autorul le-a efectuat în România, în octombrie 1998 și martie 2001 (date explicit menționate în text – se prea poate să fi fost și altele). Supoziția mea este că la baza difuză, primară a textului s-au aflat impresiile articulate cu prilejul acestor călătorii, cărora Tony Judt le-a adăugat ulterior un pospai de informație livrescă, nu prea multă, nu prea bogată și nu prea diversă, dar suficientă pentru a-i conferi eseului aparența unei abordări serioase, erudite.

Aș avansa însă și o altă impresie, pe care repetata lectură a textului original mi-a

confirmat-o : autorul e bine „informat" din țară, i se pun la dispoziție caricaturi, date statistice, ilustrații „cu tâlc", unde, bineînțeles, i se și descriptează sensul, fiindcă altminteri, din cauza handicapului lingvistic sau cultural, el este incapabil să îl înțeleagă. Altfel spus, mi se pare că la originea documentară a textului se află o harnică furnicăraie de „negri" autohtoni, unii eminamente respectabili, pentru a căror colaborare primară autorul nu ezită să-și exprime, de altfel, recunoștința. Ei adună materialul, sugerează bibliografia, traduc datele statistice incriminante, atrag atenția asupra unor ilustrații sibilinice – fac, altfel spus, partea ancilară, brută a muncii de arhivare, în posesia căreia autorul dobândește *poștal* ferma convingere că se află pe calea cea bună, fără a-și pune vreodată întrebarea dacă această cale duce sau nu la adevărul integral al realității pe care el o scrutează și despre care se pregătește să scrie.

Majoritatea stereotipurilor de percepție din textul lui Tony Judt sunt stereotipuri de reprezentare specifice multor intelectuali din interiorul țării. În această privință, suprapunerea e perfectă : textul lui Tony Judt pare să fi fost „redactat" de mai multe ori la noi, înainte ca el să treacă granița, pentru a fi găzduit într-un salon simandicos la New York. Nimic nou sub soare, aici : aceleași obsesii istoricizante, aceleași inflexiuni regionaliste, aceleași accente iritate, acide. Sub acest aspect, Tony Judt pare a fi un foarte trist caz de contaminare prin parțializare : i s-a arătat o ramă, i s-a spus că în interiorul

ei rezidă tot adevărul, el neavând nici o clipă onestitatea academică de a se întreba (o onestitate care derivă din orgoliul minimal al oricărui intelectual autentic) dacă adevărul respectiv este sau nu integral, dacă el corespunde sau nu integral realității.

Carența e demonstrată de logica celor doi timpi în care pare să se fi zămislit textul, fiindcă atâta vreme cât autorul este „ghidat" din umbră, el se menține pe o linie de plutire acceptabilă, deși din când în când i se mai clatină bărcuța. Când însă e lăsat de unul singur, face greșeli ridicole. Nu mă gândesc la cele de ordin istoric, fiindcă ele au fost demontate în revista *22* ; nu am în vedere ridicola greșeală de a situa locul de naștere al președintelui Iliescu în Moldova, fiindcă, să spunem, aici ar putea fi vorba de o simplă eroare de notare într-un carnet ferfeniţit (sau într-un laptop cu bateriile uzate). Am în vedere însă reproducerea unei caricaturi din revista *Politica* (la p. 44 a publicației americane, penultima a textului), desen chemat să ilustreze mercantilizarea grotescă a clerului ortodox din România. Un preot administrează cu cădelnița o strașnică lovitură în cap unei femei aflate la căpătâiul unui mort, pentru vina de a-i fi „recompensat" prohodul de o oră cu doar 10.000 de lei. Explicând textul care însoțește caricatura, Tony Judt echivalează 10.000 de lei cu 1,25 dolari (US). E singurul loc în care, trăgând cu ochiul la ultimul meu stat de plată, mi-aș fi dorit cu tot dinadinsul să aibă și el dreptate...

Departe de mine gândul de a sugera că întregul text al profesorului american e o interstiție de aberații, cu toate că el demonstrează doar autosuficiență. Oglinda din eseu nu e plăcută, dar nici realitatea în care trăim aici, la noi acasă, nu e promițătoare, motiv pentru care conjugarea celor două imagini poate provoca frisoane, cum anxietăți produce și sugestia că integrarea europeană a României e o pretenție exagerată, din cauza costurilor prea mari pe care Uniunea ar trebui să le achite în cazul unei asemenea mezalianțe. Convins fiind însă că textul a fost „ghidat" din interior, mă neliniștește o singură întrebare, care nu are legătură cu politicul : persoanele care contribuie la articularea documentară a unor asemenea texte nu încearcă deloc gustul amar al zădărniciei personale, atunci când își văd vocația terfelită în noroi ? Nu fetișizez eforturile de modernizare ale universităților noastre, fiindcă și aici potemkiniada e în floare și ar mai fi destul loc pentru mai bine. Nu fetișizez performanțele compatibile cu Occidentul ale multor intelectuali autohtoni din perioada de după revoluție, unii bursieri, doctoranzi, șefi de promoție sau chiar profesori la universități occidentale de prestigiu. Nu fetișizez standardul internațional incontestabil al multor lucrări de exegeză publicate în ultimii ani la noi, semn că în România spiritului nu trăim în deșert, chiar dacă unii ar dori să se vadă doar monocromia cenușie a pietrelor îngropate în praf. Eseul lui Tony Judt aneantizează însă prin discreditarea

globală cu care strivește. Mă întreb – anacronic, probabil – dacă acest text nu reprezintă cumva și o palmă directă dată celor care au contribuit la apariția lui. O palmă care nu-i doare numai pe ei, ci, la fel de usturător, pe noi toți.

© Ștefan Borbely

(*Observator cultural*, nr. 90/2001)

Florin Constantiniu

Despre Tony Judt și despre stalinismul în veșmânt democratic

Întâmplarea a făcut să citesc, mai întâi, observațiile critice ale domnilor Mircea Iorgulescu și Andrei Brezianu în legătură cu articolul dlui Tony Judt despre România (*22*, 2001/nr. 45) și apoi textul profesorului american („România: la fundul grămezii", în *România literară*, 2001, nr. 44). Eram, așadar, prevenit asupra conținutului său și, când am văzut titlul editorialului dlui Nicolae Manolescu, „Apel către Europa", am avut, pentru o clipă, gândul că ideea de bază a articolului scris de directorul *României literare* era o rugăminte adresată Europei: nu-l credeți pe Tony Judt! De la primele rânduri, mi-am dat seama că mă înșelasem profund. Dl Nicolae Manolescu împărtășea, în esență, vederile profesorului american, ba mai mult, îi dădea și un certificat, care, venit de la o persoană de mare autoritate, cum este Domnia Sa, avea o greutate deosebită: „Articolul lui (al lui Tony Judt – n.n.) este impecabil informat". De fapt, această afirmație a dlui Nicolae Manolescu m-a

îndemnat să scriu rândurile de față care, poate, nu-și mai aveau rostul după cele atât de pertinente ale dlor Mircea Iorgulescu și Andrei Brezianu. (Sunt însă obligat în legătură cu cele scrise de dl Mircea Iorgulescu la o rectificare în privința apartenenței Transilvaniei la Ungaria : stăpânirea ungară s-a impus în secolele X-XI, asupra interiorului arcului carpatic și, de la sfârșitul secolului al XI-lea, Transilvania, ca voievodat, a făcut parte din regatul ungar, până la prăbușirea acestuia în 1526, în urma bătăliei de la Mohács ; în 1541, Transilvania a devenit principat autonom sub suzeranitate otomană, apoi, din 1661-1699, a intrat sub stăpânirea Habsburgilor, păstrându-și statutul de principat – ulterior, în 1765, mare principat ; în 1867, în urma reorganizării Imperiului austriac pe baze dualiste din care a rezultat Austro-Ungaria, Transilvania a fost inclusă, din punct de vedere administrativ, în Ungaria. Așadar, rezumând și, evident, schematizând, se poate spune : unguri-Habsburgi-unguri !)

Tony Judt prezintă distorsionat procesul de formare a statului național român, mai exact faza sa finală. „După înfrângerea celor trei imperii răsăritene în primul Război Mondial, România a obținut : în 1920, Basarabia, Bucovina și Transilvania ca și o parte din nordul Bulgariei." Le-a „obținut" ? Cum și de la cine ? Tony Judt, „impecabil informat", nu știe sau nu vrea să spună pentru a-și putea construi interpretarea sa. Altfel spus, ori ignoră date esențiale ale istoriei românești – și atunci nu mai poate fi

„impecabil informat" – ori e lipsit de probitate intelectuală, trecând sub tăcere ce nu-i convine.

Desăvârşirea unităţii naţionale a românilor în 1918 s-a făcut prin exercitarea **dreptului la autodeterminare** al românilor din teritoriile ocupate de Rusia şi Austro-Ungaria. Este adevărat că România a intrat în război pentru a elibera Transilvania, Bucovina şi Banatul de sub stăpânirea Austro-Ungariei, dar aceste provincii, precum şi Basarabia nu au intrat în frontierele româneşti în urma unui act de cucerire militară, ci ca urmare a votului de unire cu România, exprimat în structuri reprezentative şi democratice la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia. România Mare nu s-a creat – ca piesele unui puzzle – prin alăturarea de teritorii la Vechiul Regat, ci ca o consecinţă firească a unui proces istoric, aparţinând „duratei lungi" braudeliene, la capătul căruia naţiunea română şi-a dat statul naţional. Ceea ce trebuie spus şi răspus – din păcate nu numai pentru străinii neinformaţi sau răuvoitori, dar şi pentru români care nu-şi cunosc propriul trecut – este că România Mare nu a luat fiinţă prin tratatele de pace din 1919-1920, ci prin voturile de la Chişinău (27 martie/9 aprilie 1918), Cernăuţi (15/28 noiembrie 1918) şi Alba Iulia (18 noiembrie/1 decembrie 1918), voturi prin care Sfatul Ţării al Basarabiei, Congresul General al Bucovinei şi, respectiv, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia au proclamat unirea acestor provincii cu România. Este adevărat că, spre

deosebire de Chișinău și Cernăuți, unde la vot au participat și reprezentanții minorităților (la Chișinău, unirea s-a decis cu majoritate de voturi, la Cernăuți cu unanimitate), la adunarea de la Alba Iulia au participat numai reprezentanții românilor. Ulterior însă sașii și țiganii din Transilvania, precum și șvabii din Banat și-au exprimat separat acordul la hotărârea de unire cu România. Voința majorității era astfel clar exprimată.

Tony Judt susține că, după 1918, România „ca și nou creata Iugoslavia avea acum o diversitate de etnii comparabilă cu aceea a fostelor imperii" (otoman, rus și austro-ungar – n.n.). Exagerarea este evidentă : România nu a fost un stat multinațional, ci un stat național cu minorități etnice având o pondere redusă, excepție făcând minoritatea maghiară. Potrivit recensământului din 1930, românii reprezentau 71,9% din populație ; ungurii – 7,9%, germanii – 4,1% ; evreii – 4% ; rutenii/ucrainenii – 3,2% ; rușii – 2,3% ; țiganii – 1,5% ; turcii – 0,9% ; găgăuzii – 0,6% etc. (cifrele au fost citate și de dl Mircea Iorgulescu, dar repetarea lor mi se pare necesară). Nu cred că aceste cifre permit calificarea României interbelice drept un stat de diversitate etnică, comparabilă cu cele trei imperii, după cum nu cred că se poate vorbi de o „criză identitară" a românilor, generată de diversitatea etnică a statului lor. Această criză a fost generată de o realitate istorică mult mai veche și mult mai profundă : un popor latin, având

conştiinţa originii sale romane, dar aparţinând lumii ortodoxe şi suferind o puternică influenţă slavo-bizantină. Aşa cum Germania, aflată în centrul Europei, s-a simţit atrasă când de Apus, când de Răsărit, tot astfel românul, mai ales când conştiinţa sa a fost degrevată, după 1918, de obsesia unităţii naţionale, şi-a văzut spiritualitatea sfâşiată de chemări contradictorii: ortodoxie, autohtonie sau Occident şi sincronizarea cu el. Disputa intelectuală din perioada interbelică nu are nimic de a face cu „diversitatea etnică", ci este expresia unei „schizofrenii" (în sensul etimologic al termenului de „despicare a spiritului"), determinată de istoria însăşi: românii aparţin deopotrivă Orientului şi Occidentului.

Nu discut – sau nu discut acum – alte probleme ale istoriei României, prezentate eronat de profesorul american.

Ajunge doar să spun că, dacă Tony Judt în articolul său „impecabil informat" ar fi utilizat lucrările compatrioţilor săi Charles Upson Clark (menţionez doar *Greater Romania* – 1922; *United Romania* – 1932 o ediţie revăzută a primei lucrări) şi ale lui Keith Hitchins consacrate istoriei moderne şi contemporane a României, ar fi evitat – dacă era de bună credinţă – multe erori. Întrucât Keith Hitchins este prea bine cunoscut publicului român pentru a mai avea nevoie de o prezentare (ajunge să spun că este membru de onoare al Academiei Române), peste numele lui Charles Upson Clark (1875-1960) – şi el membru

de onoare al Academiei Române, din 1923 – s-a așternut vălul uitării. Latinist de forță (a dat cea mai bună ediție din scriitorul roman târziu Ammianus Marcellinus), el a vizitat de nouă ori România între anii 1919 și 1940, a învățat limba română (a publicat în SUA traduceri din Eminescu) și a tipărit cele două volume menționate (*United Romania* a beneficiat în 1998 de o ediție anastatică la București, iar acum de o traducere în limba română) care oferă o imagine corectă a împrejurărilor în care s-a format statul național român, precum și date de cel mai mare interes despre regimul minorităților în România. M-am întrebat ce l-a determinat pe Tony Judt să ofere o imagine atât de distorsionată a formării României Mari.

Poate mă înșel, dar cred că, de fapt, cheia răspunsului se află în strădania Domniei Sale de a înfățișa România ca un stat multinațional. După cum se știe, aceasta a fost și teza Kominternului. Și dl Mircea Iorgulescu se întreba, de altminteri, mirat: „Va fi având Tony Judt o gândire de tip sovietic?!"

Eu cred că Tony Judt are o gândire globalistă, care se întâlnește cu „gândirea" sovietică într-un plan bine conturat: ostilitatea față de statul național, față de conștiința națională, față de valorile naționale. Uniunea Sovietică (stăpânită, în timpul lui Stalin, de un naționalism velicorus) a urmărit, după al doilea război mondial, să anuleze identitatea națională a țărilor incluse în sfera ei de influență pentru a

le putea controla mai uşor (Stalin a luat în considerare, înainte de 1948, chiar includerea lor în frontierele URSS, aşa cum a dezvăluit, mai târziu, Milovan Djilas). Formulele ideologice care trebuiau să dea „acoperire" acestor planuri erau „internaţionalismul proletar/socialist" şi „patriotismul socialist". „Piatra de încercare a internaţionalismului proletar este atitudinea faţă de Uniunea Sovietică" proclama propaganda moscovită. Şi tot ea susţinea că „Nu poţi fi patriot adevărat dacă nu iubeşti şi Uniunea Sovietică".

În perioada interbelică, Stalin a urmărit dezmembrarea României. Directivele Kominternului transmise Partidului Comunist din România (PCdR) şi înscrise apoi de acesta în rezoluţiile sale (începând din 1924) caracterizau România ca un stat multinaţional şi afirmau dreptul „popoarelor din România" la autodeterminare până la despărţirea de statul român. Dacă PCdR a fost, în perioada interbelică, un partid minuscul, în care minoritarii etnici au avut o mare pondere, faptul s-a datorat, în afara realităţilor economico-sociale din ţară, caracterului antinaţional al lozincilor partidului. Naţiunea română luptase pentru statul naţional. PCdR voia – la ordinele Moscovei – să surpe statul naţional. Putea un român cu sentimente autentic patriotice să i se alăture?

După război, mai exact din 1948 – anul rupturii Stalin-Tito – Moscova a condamnat ca pe o erezie extrem de periculoasă orice abatere

de la modelul stalinist, abatere săvârșită sub motivul căutării unei „căi naționale" spre socialism. Așa cum a remarcat și François Fejtö, după moartea lui Stalin, sub o formă sau alta, țările satelite ale URSS au făcut efortul de a-și recupera și afirma identitatea națională.

Astăzi, după sfârșitul Războiului rece și după dispariția URSS, trăim în epoca, denumită de Ignacio Ramonet ca fiind a „neohegemoniei americane". Ca orice putere hegemonică, și URSS, la vremea ei și în spațiul său de influență, și SUA – aflate în situația unică în istoria universală de a fi singura super sau hiperputere a planetei – percep afirmarea identității și a valorilor naționale ca pe o piedică în calea dominației mondiale. La ei acasă, americanii sunt patrioți (după 11 septembrie, acest sentiment a sporit în intensitate, fapt ilustrat, printre altele, de recordul înregistrat în vânzarea steagurilor naționale ale SUA); patriotismul altora este însă deranjant, când el intră în conflict cu voința de hegemonie a Washingtonului.

Globalismul promovează o gândire unică, destinată să slujească obiectivele americane. Ignacio Ramonet o descrie corect și sugestiv: „în democrațiile actuale, din ce în ce mai mulți cetățeni liberi sunt prinși în cursă, năclăiți într-un fel de doctrină vâscoasă, care, încetul cu încetul, cuprinde toată rațiunea rebelă, o inhibă, o tulbură, o paralizează și sfârșește prin a o sufoca. Aceasta este doctrina «gândirii unice», singura autorizată de o poliție de opinie, invi-

zibilă şi omniprezentă" (*Geopolitica haosului*, tr. M. Banu, Doina, Bucureşti, 1998, p. 75).

Prezenţa acestei poliţii de opinie se simte tot mai mult în România. Ea veghează sau „monitorizează" tot ce consideră a fi o abatere de la „corectitudinea politică" şi denunţă imediat pe culpabili. Câteva periodice cultural-literare şi-au făcut o adevărată specialitate din această îndeletnicire. *Dilema* are „meritul" de a fi exprimat concis principiul de bază care călăuzeşte poliţia de opinie: „un antiamerican este un antiromân". Formula are o izbitoare asemănare cu cea din perioada stalinistă: „Nu poţi fi patriot adevărat dacă nu iubeşti Uniunea Sovietică". Atunci, nu-i aşa? USA = Uniunea Sovietică Ailaltă.

Da, dar între ele există o deosebire capitală: URSS era un stat totalitar, SUA sunt un stat democratic. Deosebirea fundamentală între structurile interne îmbracă în forme diferite aceeaşi voinţă de hegemonie: la sovietici – pumnul de fier; la americani – pumnul de fier, îmbrăcat într-o mănuşă de catifea.

Dorinţa României de a fi admisă în NATO nu trebuie să ne readucă la formele de servilism practicate faţă de URSS în anii '40-'50. Am impresia că mulţi cred la noi – şi în mediul politic, şi în mediul cultural – că este în interesul României să ofere din prima clipă mai mult decât cere Washingtonul.

Dacă această orientare va continua – şi este de temut că ea nu numai că va continua, dar se va intensifica pe măsura apropierii summitului de

la Praga din 2002 – este de așteptat ca poliția de opinie să fie tot mai vigilentă. Vom asista, probabil – după scenariile cunoscute în '40-'50 – la „demascarea" dușmanilor potrivit principiului din *Dilema* : „Un antiamerican este un antiromân".

Gândirea unică va înăbuși și atunci orice pâlpâire de gândire liberă.

(*Adevărul literar şi artistic*, nr. 594/2001)

Mircea Mihăieș

Trista viață a naționalistului de nicăieri

Nu e nici o noutate că, văzută din America, România nu prea există. Sunt printre puținii care se bucură că lucrurile stau așa, având în vedere că de fiecare dată când s-a scris despre noi s-a scris îngrozitor de prost. În afara episodului 1994, adică al Campionatului Mondial de fotbal, când ne-am bucurat de o reală simpatie în rîndul opiniei publice americane, politicienii noștri au avut grijă să compromită cu nerușinare tot ceea ce-ar fi putut semăna a onorabilitate sau măcar a normalitate.

Așa încât, ar fi de preferat ca, mulți ani de aici înainte, România nici să nu existe pentru media americane!

Publicarea recentului articol al lui Tony Judt în *The New York Review of Books*, primit în mediile intelectuale americane, după câte îmi dau seama, drept un studiu normal, o analiză rece, la obiect, fără inutile efuziuni și fără dubioase calcule obscure, a stârnit printre intelectualii români – din țară și din străinătate – o adevărată furtună. Impactul articolului a fost

mai mare pe malul Dîmboviței decât pe cel al lui East River – ceea ce, oricum am lua-o, nu e normal. Date fiind însă circumstanțele excepționale, când America are cu totul alte probleme decât să pună pansamente pe bășicările narcisice ale cutărei țări îndepărtate, cvasi-tăcerea de aici s-a situat în sfera firescului.

Nu și în România însă. Aud că un distins intelectual a ajuns să someze un partid să ia atitudine împotriva blasfemiei, altul, cu impecabil trecut democratic, vede comploturi și umbra nemiloasă a „liftelor păgâne" care-au pus gând rău țărișoarei, altul, un stângist cu vederi de dreapta, nu se sfiește să amenințe birjărește. Această ridicare a poalelor peste cap nu e atât indecentă cât întristătoare pentru moralul nației. De parcă n-ar fi așteptat decât acest prilej ca să iasă la război, oștiri întregi de apărători ai demnității naționale s-au năpustit pe articol, râvnind să distrugă, în efigie, imaginea dușmanului generic al românității.

În loc să vedem partea bună a lucrurilor – și anume, că un intelectual de super-clasă precum Tony Judt dedică un articol României, și încă într-o revistă de extraordinar prestigiu – căutăm noduri în papură acolo unde ele nu există. O lectură lucidă a scrierii sale, *Romania: Bottom of the Heap* (imaginea amintește jocul de rugby, și nu crematoriul sau abatorul, așa cum sugerează unii comentatori nervoși de la București sau legați de București!) ar duce la concluzia că-i datorăm lui Tony Judt mulțumiri pentru precizia diagnosticelor și pentru

dezvăluirea unor informații din culisele vieții internaționale – precum aceea a lipsei de chef a „eurocraților" de a primi România în UE.

Imprudenții floretiști au făcut însă un transfer (psihanalizabil în cel mai înalt grad!) între informația furnizată de comentator și concluzia articolului său! Cine-o fi de vină?!

Un lucru a scăpat însă polemiștilor români. Și anume faptul că există un „stil" Tony Judt și o marcă permanent combativă a personalității sale. Se vede treaba că partea indignată a „boborului" care-a pus mâna pe condei a citit pentru prima oară un rând ieșit de sub pana profesorului de la New York University. Poate că vocile lor ar fi fost mai puțin sugrumate de furie dacă ar fi fost familiarizate cu concepția mai largă a lui Tony Judt, un binecunoscut „eurosceptic", care a scris pagini extraordinar de dure și despre Franța, și despre Belgia, ba chiar și despre Statele Unite. În nici una dintre aceste țări articolele n-au fost însă asimilate cuțitului implântat mișelește pe la spate.

Dimpotrivă, ele au fost considerate fragmente dintr-un dialog intelectual și politic absolut obligatoriu în lumea de azi.

Întâmplarea face ca, aflându-mă la New York, să fi avut posibilitatea să răsfoiesc și câteva dintre aberațiile trimise de diverși români urzicați pe adresa bilunarului care a găzduit studiul lui Judt.

Lasând de-o parte vocabulele pe care hârtia (și internet-ul) le suportă mai greu, ce m-a frapat, în marea lor majoritate, e naționalismul agresiv.

Încă mai șocant e că mulți dintre contestatarii lui Tony Judt sunt oameni tineri și, atenție!, aflați de mai mulți ani în străinătate, aciuați pe la diverse instituții de cercetare sau universități occidentale.

Nu pot da o explicație rațională acestor triste manifestări de intoleranță vecină cu huliganismul.

Ce văd cu claritate e substratul lor naționalist – or, aflăm dintr-un număr recent al lui *The New York Review of Books*, sub semnătura regretatului Isaiah Berlin, – naționalismul nu e decât arareori rezultatul lăcomiei și al setei de glorie; cel mai adesea el provine dintr-o mândrie rănită. Aici e buba: chiar atunci când au reușit să-și facă un rost în străinătate, intelectualii români – cu rarissime excepții – sunt plasați în poziții oarecum subalterne sau cu totul precare. Văzând potopul de proteste trimise pe email din Belgia, Franța, Olanda, Germania, Canada, Statele Unite, îmi vine să le spun de la obraz: „Băieți, dacă în țărișoara de dragul căreia faceți acum apoplexie totul e chiar paradisiac, de ce naiba n-ați rămas acolo? De ce-a trebuit să înroșiți canalele de internet în căutarea de burse și locuri de muncă, de ce-ați cheltuit mici averi trimițând *applications* – parcă așa le ziceți, nu?! – în cele patru zări, cu un singur gând: să faceți pe dracu-n patru să nu vă mai întoarceți niciodată sau, în orice caz, nu înainte de pensie?".

Nu mai vorbesc de indignații de azi, rămași mai ieri în Occident deși aveau bilete tur-retur, sau de cei care-au tulit-o peste graniță de-a

dreptul prin porumbiște. Ce s-a schimbat atât de radical în România, în zece ani de neo-comunism, încât să credem că Tony Judt se referă la cu totul altă țară și la cu totul alt popor decât cea/cel care-i umpleau de rușine pe fățarnicii patrioți din occident, eu nu poci a ști!

Nici troglodiților care se prefac a nu observa concluzia cu totul favorabilă României din articolul lui Tony Judt n-am ce să le mai spun. Pentru ei, lucrurile sunt clare: iată dovada peremptorie a complotului mondial evreiesc împotriva superbelor noastre valori naționale mioritice!

Ca divertisment, le-aș recomanda totuși articolul scris de același Tony Judt imediat după cel consacrat României. El se numește „America and the War" și a apărut în numărul datat 15 noiembrie al lui *New York Review of Books*. S-ar putea să-i cam pună pe gânduri. Sau nu?

(*România literară*, nr. 46/2001)

Tudorel Urian

Ideologie și cultură

Articolul „Romania : Bottom of the Heap", publicat de Tony Judt în *New York Review of Books*, ține, de câteva săptămâni, capul de afiș al presei culturale de la noi. Articolul, deloc binevoitor cu realitatea românească a zilelor noastre, a circulat inițial pe Internet, apoi a fost tradus integral în revistele *România literară* și *22*, sfârșind prin a produce o adevărată judt(o)fobie. Replicile nu au întârziat să apară (dintre cele publicate până în prezent, extrem de interesantă mi s-a părut cea a lui Andrei Brezianu din *22*), cele mai multe dintre ele reclamând imperfecțiunile (voite?) din documentarea politologului american, menite să conducă spre o anumită concluzie defavorabilă țării noastre. Lui Tony Judt i se reproșează faptul că a stabilit *a priori* concluzia, și apoi doar a pornit în căutarea argumentelor capabile să o susțină, retușând discret realitatea pentru a oferi deplină credibilitate demersului său. Altfel spus, Tony Judt transpune în plan științific un procedeu utilizat pe scară largă în cinematografie (a făcut școală în cinematografia iugoslavă prin Emir

Kusturica) și literatură : hiperrealismul. Citind articolul din *New York Review of Books*, orice român, fie el și nespecialist, poate observa cu ușurință tușele îngroșate de autor (este de notorietate faptul că Ion Iliescu este născut în Oltenița, nu în Moldova, cum pretinde Tony Judt pentru a justifica popularitatea acestuia în această zonă, că intrarea României în cel de-al doilea război mondial a avut cauze mult mai complexe decât presupusele nostalgii expansioniste ale poporului nostru – nu se spune nimic despre înțelegerile sovieto-germane, nici despre Dictatul de la Viena sau de anexarea de către URSS a Basarabiei și Bucovinei sau despre contribuția României la înfrângerea nazismului în ultima parte a războiului –, că unirea Transilvaniei cu România a fost rodul voinței populare, nu al unei anexiuni armate etc.), dar, în mod paradoxal, poate constata că tabloul general este unul foarte aproape de realitate. Ne place sau nu ne place, trebuie să recunoaștem că articolul lui Tony Judt are o concluzie corectă și că tabloul desenat de el – chiar cu linii îngroșate – este unul în care ne regăsim.

Dincolo de concluziile generale, în bună măsură corecte, articolul lui Tony Judt are meritul de a deschide mai multe teme secundare de dezbatere. Cea mai interesantă mi se pare a fi cea legată de universalitatea lui Mircea Eliade și Emil Cioran. Politologul american reamintește faptul că, într-un articol publicat în *Le Monde*, premierul Adrian Năstase face caz de românii care au adus contribuții culturii

europene și îi citează în context pe Eugen Ionescu, Tristan Tzara, E.M. Cioran și Mircea Eliade. Tony Judt consideră „o stângăcie" pomenirea lui Eliade și Cioran, pe motiv că aceștia au fost gânditori de extremă dreapta, discipoli ai lui Nae Ionescu și adepți ai Gărzii de Fier. Glumind, s-ar putea spune că este perfect adevărat, dar nu pentru asta îi iubim noi. Dincolo de trecutul lor discutabil (nu este cazul acum și aici să discutăm toate resorturile nefericitei lor opțiuni politice), ei au o operă (scrisă în cea mai mare măsură în perioada postbelică) studiată în marile universități occidentale. Eliade însuși, în pofida faptului că – spune Tony Judt – nu și-a renegat vechile opțiuni politice, a predat ani în șir la Paris și Chicago, fiind considerat până azi principalul reper în studiul credințelor religioase. La rândul ei, opera lui Cioran a ajuns să fie studiată în școlile din Franța, iar cărțile filosofului, asemenea celor ale marilor clasici ai literaturii, poartă pe copertă doar numele autorului (fără prenume): Cioran. Întrebarea care se pune este în ce măsură am fi mai câștigați dacă am trece la index operele lui Mircea Eliade și Emil Cioran în numele discutabilei lor opțiuni ideologice? Poate spiritualitatea europeană să facă abstracție de opere precum *Traité d'histoire des religions* (1949), *Le Sacré et le Profane* (1956), *Histoires des Croyances et des idées religieuses* (1977) pentru că autorul acestor lucrări, Mircea Eliade, a fost discipolul lui Nae Ionescu și a privit cu simpatie Garda de Fier? Cred că ar fi o prostie. Iar a-i prelua ideile fără a-i cita numele

ar fi o dovadă de lipsă de moralitate. Pe de altă parte, discipolii lui Nae Ionescu au avut, la rândul lor, discipoli. Or, mergând pe acest drum, am putea desfiinţa o bună parte din cultura română. Pentru că îl trecem la index pe Ioan Petru Culianu, ca discipol al lui Eliade, pe Andrei Pleşu (dau numai un exemplu din multele care s-ar putea da aici) ca discipol al lui Noica şi pe toţi cursanţii Colegiului „Noua Europă", ca studenţi ai lui Pleşu. Firește, exagerez, dar sensul demonstraţiei este limpede.

Citarea de către Adrian Năstase a lui Mircea Eliade şi Emil Cioran în contextul românilor care au contribuit la dezvoltarea culturii europene nu este nici gafă politică, nici dovadă de stângăcie. Sunt autori ale căror opere efectiv contează în tabloul spiritualităţii europene. De acest lucru nu se poate face abstracţie, aşa cum – la fel ca într-un alt caz notoriu, L.F. Céline – nici trecutul lor ideologic nu poate fi trecut cu vederea. Oricum, o dezbatere pe această temă merită purtată.

(*Cuvîntul*, nr. 11/2001)

Adrian Cioroianu

Excepționalismul românesc și Tony Judt

Povestitorul vorbea – săptămâna trecută – despre omniprezența revistelor erotice în peisajul citadin. Dar, ale naibii erosuri pe papir, măcar dac-ar rămâne pe capul nostru! Unele mai trec și oceanul și scot șoldul nud acolo unde n-ai ghici – și o fac lăsând în urmă amărăciune, așa cum a provocat în presa culturală românească articolul „Romania: Bottom of the Heap", publicat de Tony Judt în ediția din 1 nov. a.c. a excelentei reviste *The New York Review of Books*.

Recenzent de forță și autor al câtorva cărți admirabile (inclusiv *Past Imperfect. French Intellectuals, 1944-1956*), Tony Judt pleca în articol de la un pictorial din numărul pe februarie 2000 al revistei *Plai cu boi* (arătat lui de către Mircea Mihăieș): prințesa Brianna Caradja, fotografiată acolo, îl inspira pe Judt să ajungă – după două paragrafe – la două concluzii: una, că Mircea Dinescu (fondatorul *Plai*-ului) nu este Hugh Hefner (fondatorul *Playboy*-ului); doi, că România este altceva, unică, diferită (în sensul nemăgulitor) față de țările din zonă. Și urmează

un năucitor amestec de adevăruri de bun-simț și de clișee stranii, unele cu altele împletite pentru a ridica statuie excepționalismului românesc.

Nu mă voi opri la inexactitățile ce pigmentează discursul – M. Iorgulescu (în *22*) și Șt. Borbély (în *Observator cultural*) le-au identificat deja, de la fixarea locului de naștere al lui Ion Iliescu în Moldova până la confuzia de *tempo* dintre Imperiul Habsburgic și Imperiul Austro-Ungar; aș mai adăuga doar două: nu tratatul cu Ungaria de la Trianon (1920) a fost condiționat de recunoașterea de către România a drepturilor naționalităților, ci tratatul cu Austria, din septembrie 1919; la fel, nu din 1944 este, formal, Gheorghiu-Dej lider al PCR, ci din 1945, în urma primei Conferințe Naționale a sectei comuniste din octombrie acel an (în plus, nu Dej este primul etnic român ajuns șef al partidului, ci Cristescu-Plăpumaru', tatăl unei frumoase și brunete Miss România de prin anii '30 – păcat că nu apărea *Plai cu boi* pe atunci, Tony Judt ar fi avut ce admira). N-ar fi o dramă totuși. Greșelile sunt de înțeles și s-ar putea trece peste. Dar se poate oare trece peste concluzii?

Principala concluzie a lui Judt constă, așadar, în caracterul diferit al României față de vecinele ei foste comuniste și, de aici, dificultatea pentru Europa de a înghiți nodul de probleme pe care această țară îl reprezintă. Concluzia – cred – este fundamental greșită. Acest excepționalism al lui Judt este replica în oglindă a

excepționalismului de sens opus reclamat de Ion Coja, Dan Zamfirescu & Comp.; mărturisesc faptul că m-am săturat în egală măsură de cei ce văd în România cultura vechimii în Europa, a creștinismului, geniului sau strălucirii și de cei ce văd în România, de fapt, abisul acestora. Nu cred că soluția optimă pentru vindecarea unui (mimat) complex de superioritate este inducerea unui complex de inferioritate. Nu spun că Judt asta ar fi urmărit; dar, vrând-nevrând, asta lasă în urmă. Nici nu spun că Judt nu ar avea dreptate când zice că o revistă cu abjecții xenofobe gen *România Mare* ar fi interzisă în cele mai multe dintre statele democratice; dar asta nu mă împiedică să consider penibil efortul lui Judt de a-și ilustra articolul cu poze din aceeași *România Mare*.

În fine, mai e un detaliu. În articol, Judt povestește despre o conferință ținută la Iași, în martie a.c.; la finele ei, un om în vârstă i-a ținut o lecție stânjenitoare de creștinism. Judt spune că așa ceva nu i s-ar fi putut întâmpla în multe părți ale Europei. Cu seninătatea celui ce nu se regăsește în lamentațiile bătrânului român (și nu sunt *diferit* de marea majoritate a colegilor de generație), regret că Tony Judt nu și-a reamintit și întâlnirea cu românii de la New Europe College", tot în primăvara acestui an, o întâlnire cu totul firească – adică *banală* în europenitatea ei.

Pun punct cu ceea ce i-am spus la telefon și prietenului comun Mircea Mihăieș: la viitoarea vizită în România lui Tony Judt să-i arate și

Playboy ediția română; cred că Judt ar ajunge singur la concluzia că dacă la Varșovia, Praga sau Budapesta ar apărea similarități parodice gen *Plai cu boi*, Europa Centrală ar fi mai frumoasă decât este.

(*Dilema, nr. 456/2001*)

Mircea Mihăieș

Un duș rece în vremuri fierbinți

De câteva zile, mai întâi prin firul invizibil al vorbei de la om la om, mai apoi pe Internet, iar în cele din urmă chiar în presă, se-aud un mare huruit și-un zăngănit de arme. Cauza nu e nici căderea bursei, nici invadarea țării de către dușmani, nici reînvierea „Caritas"-ului sau începerea plăților la FNI, ci un articol. Un simplu articol. E drept, autorul lui nu e un nume oarecare, ci marele istoric și jurnalist Tony Judt. Profesor la New York University, director al lui „Remarque Institute" – unul dintre cele mai bune centre americane de studii și mentalități europene –, Tony Judt a vizitat în mai multe rânduri România, iar de curând a scris un cuprinzător studiu despre această țară.

Ce a iritat în asemenea măsură în articolul lui Tony Judt, încât să creeze aproape o unanimitate în respingerea lui? În primul rând, directețea observațiilor și felul total necomplezent în care vorbește despre problemele, mai vechi și mai noi, ale țării. Marele talent și excelenta informație îl scutesc pe autor de obișnuitele bâlbâieli ale occidentalului care scrie – mai mult

sau mai puţin la comandă, mai mult sau mai puţin întâmplător – despre un anumit subiect. În al doilea rând, cred că a deprimat lipsa de orizont politic în care se plasează, în viziunea lui Tony Judt, România acestui moment. (Dar nu trebuie să ne speriem prea tare : Tony Judt e un binecunoscut „eurosceptic" !) În al treilea rând, istoricul american le reaminteşte românilor câteva momente neplăcute din propria biografie naţională, între care votul unei treimi dintre români pentru Vadim Tudor nu e decât cel din urmă – cronologic vorbind.

Fără îndoială, lectura acestui articol – cu un titlu „negru" : *România : la fundul grămezii* – nu e chiar cea mai încurajatoare ocupaţie pentru români, mai ales că se anunţă noi valuri de frig. Tony Judt aduce în discuţie informaţii dobândite direct de la cei care decid soarta extinderii în Uniunea Europeană, iar ceea ce aflăm ne cam face să dârdâim : „România va fi pentru Bruxelles o pilulă greu de înghiţit, iar cei mai mulţi dintre eurocraţi speră, în particular, că ea nu se va integra multă vreme de aici înainte". Dedesubturile acestui raţionament sunt limpezi : costurile enorme ale integrării Germaniei Răsăritene i-au făcut pe cei care, dincolo de politicieni, sau chiar deasupra lor, dau sau nu semnalul verde să fie extrem de prudenţi.

Mai există un aspect sensibil al articolului lui Tony Judt, şi anume invocarea intelectualilor interbelici de extremă dreaptă, de la Eliade la Cioran, de la Nae Ionescu la Noica. A devenit un loc comun al analizelor europene sau

americane referința la aceste nume cu adevărat celebre. Din nefericire, acestea sunt și singurele nume – plus Eugen Ionescu – de intelectuali români de certă notorietate. În plus, să nu uităm că majoritatea discuțiilor au loc în context politic, și nu cultural. Prin urmare, e aproape de la sine înțeles că nu se poate face abstracție de biografia publică a acestor scriitori. În cei 50 de ani postbelici, România nu a reușit să impună străinătății o figură proeminentă care să fie și purtătoarea unui mesaj cu adevărat european. Acesta e principalul motiv pentru care continuăm să tragem ponoasele unor vechi păcate istorice.

Articolul lui Tony Judt a iscat reacția de care vorbeam și pentru că el coincide cu vizita premierului Adrian Năstase la Washington. Publicat în *New York Review of Books*, una dintre cele mai importante reviste culturale din Statele Unite, e de presupus că foarte mulți intelectuali și oameni din mediile politice vor arunca o privire asupra eseului. Ar fi de dorit ca acea privire să zăbovească și asupra finalului. Pentru că în ciuda deprimantei imagini de ansamblu, profesorul Judt întrezărește o ieșire din marasmul actual. „Ultimele alegeri din România, în care o treime din voturi au mers la Vadim Tudor, au reprezentat un foc de avertisment. Ceea ce-i ține pe Ion Iliescu și pe premierul său departe de aliații lor naționaliști de altădată este promisiunea Europei. Dac-ar fi ca România să nu cadă într-o descurajare plină de resentimente,

atunci această promisiune trebuie ţinută", spune, pe bună dreptate, autorul.

După felul în care este articulat, acest avertisment se adresează în primul rând „eurocraţilor", şi abia apoi lui Iliescu şi Năstase. Aceştia trebuie să înţeleagă, în sfârşit, că în ciuda istoriei sale zbuciumate, România este totuşi o ţară europeană. Or, acest mesaj indirect optimist se pare că n-a fost receptat ca atare de către intelectualii români. Rămâne să vedem cum îl vor percepe ursuzii „eurocraţi".

(*Cuvîntul*, nr. 11/2001)

Andrei Brezianu

Zel local – perspective americane

Zelul cu care se întâmplă ca jurnalismul local să ia din când în când atitudini ciudat de tăioase față de unele realități americane stârnește nu o dată mirare aici, la Washington, cu precădere în cercurile interesate să urmărească – pe bază de exemple – evoluțiile, direcțiile și bazele de informare ale jurnalismului românesc post-decembrist.

Una din trăsăturile evidențiate de acesta rămâne, din păcate încă, graba către concluzii, trase uneori superficial, fără cunoașterea faptelor, interpretări câteodată bazate chiar pe ignorarea unor aspecte esențiale ale contextului publicistic, politic și social american, în care unii, privind de la distanță, văd un omolog oarecare al contextului publicistic și social românesc (de pildă, America de după 11 septembrie își cultivă patriotismul; americanul de azi vede dintr-o dată cu alți ochi locul religiei în societate, iar centrele de putere și influențare privesc azi mult mai nuanțat și realist multiculturalismul).

O altă trăsătură a jurnalismului actual care reține atenția este frecvența stilului polemic

ofensator, folosit în unele texte ca substitut pentru argumentația civilizată. Aici, sechelele școlii jurnalistice de tip E. Barbu oferă uneori spectacolul dezolant al unei publicistici în care culoarea epitetelor, invectiva transparent camuflată și atacul direct la persoană vin uneori să ia locul atacului real la argument, atunci când logica faptelor nu convine.

Legat tocmai de realități și fapte, un caz recent vine să exemplifice și o a treia trăsătură – aceasta esențială : frecventa obliterare a distincției dintre părerea cuiva despre un fapt și, pe de altă parte, faptul în sine ; dintre informație, pe de o parte, și, separat de ea, diferitele opinii cu privire la informație ; și, în sfârșit, recursul la epitetul stigmatizator ca mijloc de a închide gura care a cutezat să obiecteze într-un dialog intelectual în care o voce face afirmații, iar cealaltă voce ridică tonul și aplică etichete.

Un exemplu venind să ilustreze cele de mai sus este și reacția recentă a unor condeie românești față de un text american care a văzut lumina tiparului la New York în a doua jumătate a lunii octombrie și în care autorul își propunea, dintr-un anume unghi, să informeze publicul american cu privire la cauzele adânci care explică regretabila rămânere în urmă a României în cei unsprezece ani scurși de la prăbușirea dictaturii comuniste*.

---

* Este vorba despre articolul lui Tony Judt, „Romania : Bottom of the Heap", apărut în *The New York Review of Books*, 1 noiembrie 2001, pp. 41-45 [n.red. *22* ; în prezentul volum, pp. 33-~~66~~].

La trei săptămâni după apariţia articolului, de la Paris şi Washington s-au exprimat în presa română unele opinii critice*, formulate cuviincios şi semnalând prezenţa unor lacune şi dezechilibre, lesne de altfel de identificat în explicaţia dată de autorul american. Înainte de aceasta, alte voci îl elogiaseră, însoţind însă, cu precaute aprecieri preventive, publicarea lui în traducere română**, la două săptămâni bune după ieşirea în public a originalului la New York.

Punerea politicoasă şi argumentată în lumină a unor goluri de informaţie, deplasări de accente şi omisiuni în demersul explicativ practicat de autorul newyorkez avea să fie brusc însă întâmpinată, în numele celui comentat, de un baraj intempestiv de artilerie ironică, invocând, pe de o parte, argumente americane, aşternut însă pe hârtie în inconfundabila manieră pamfletară a unor efemeride dâmboviţene (cu tot respectul pentru vechi mentori de stil, precum N.D. Cocea şi Tudor Arghezi)***.

---

* Mircea Iorgulescu, *Un pic altfel*, şi Andrei Brezianu, *Cui Prodest ?*, comentarii însoţite de extrase ample din articolul citat al lui T. Judt, revista *22*, nr. 45/6-12 noiembrie 2001 [n.red. *22* ; în prezentul volum, pp. 80-111].

** Editorialul semnat de Nicolae Manolescu în *România literară*, nr. 44/7 noiembrie 2001, în care a apărut integral traducerea articolului lui T. Judt [n.red. *22* ; în prezentul volum, pp. 75-79].

*** Mircea Mihăieş, „Trista viaţă a naţionalistului de nicăieri" [în prezentul volum, pp. 138-143], şi Cronicar, „Enervantul Tony Judt", în *România literară*, nr. 46/ 21-27 noiembrie 2001 [n.red. *22*].

Văzută din capitala americană, o asemenea reacție publicistică proiectează imaginea paradoxală a unei anomalii : pe de o parte, jurnaliști români sar spontan în apărarea unui publicist american. Dar autorul nu s-a adresat unui public românesc, ci unui public american ; el nu a fost nici atacat ca persoană, nici terfelit ca nume, ci doar supus (mă refer în exclusivitate la propria mea semnătură) unui examen critic și istoric factual, condus cu urbanitate, echidistanță și pondere.

Dar chiar neamerican și șocant cum este registrul de stil în care se înfățișează apărarea de la București a lungului articol apărut la New York, lucrul nu ar fi rămas decât o minabilă stângăcie, dacă subtextul demersului despre care vorbim nu ar fi scos în evidență și o altă trăsătură mult mai importantă, revelatoare pentru observarea tacticilor de atac practicate uneori în coloanele presei românești postdecembriste.

Este vorba de o anume intoleranță tăgăduind ritos dreptul la altă opinie. Exprimată dur și uneori cu vitriolică vulgaritate, această intoleranță față de opinia diferită ostracizează demersul analitic alternativ, spulberându-i rațiunea de a fi, atribuindu-i bunăoară cu sarcasm drept motivație intelectuală nu beneficiul unghiului dubitativ, nu apelul la echidistanță, nu recursul la pluralitatea punctelor de vedere sau la examinarea unor eventuale carențe, voluntare ori nu, pe planul informației – ci, drept motivare, un tic agasant ce ține de necumpătare : „enervarea".

Spre deosebire de acest mod argumentativ, în mediile publicistice americane nota distinctivă este *fair play*-ul, acceptarea cavalerească a dreptului la existență a celuilalt punct de vedere și combaterea lui – dacă este cazul – cu armele logicii argumentative. Procesul politic american îmbracă aceleași trăsături, prezente fără încetare în for și zi de zi, în presa și în arena mediatică.

Nodul chestiunii este altul. Revenind la cazul ce dă prilej acestor rânduri, nu este un secret pentru nimeni că în arena internațională există două școli de gândire cu privire la România, ponderea acestora fiind periodic influențată de politicile și acțiunea diplomatică a diverselor administrații americane, ca și de impactul exercitat asupra formatorilor de opinie de presa americană și de mass-media.

Și, chiar dacă aceste confruntări de idei pe teme tangente cu România nu beneficiază neapărat de luminile rampei, rămâne o realitate faptul că cele două școli de gândire își spun cuvântul aproape ori de câte ori este abordat subiectul acestei țări (cea de-a doua țară ca mărime după Polonia, în contextul geopolitic est-european) – statul de la nord de Balcani, România.

Prin mesaje mai mult sau mai puțin explicite, una dintre aceste școli de gândire consideră că România posttotalitară și postcomunistă este, într-un anume sens, cu neputință de recuperat pentru Europa, deoarece în anamneza ei se înscrie un șir de evenimente congenital descalificante. România interbelică – prin racilele ei –

ocupă pentru adepţii acestei şcoli de gândire un loc principal. Ţin să elogiez obiectivitatea domnului Nicolae Manolescu – pornind de aici, el scotea nuanţat în evidenţă faptul că România interbelică *„a fost o ţară democratică şi liberală, printre puţinele, dacă nu singura, dintr-o Europă Centrală şi de Est sedusă de politici totalitare*", o ţară unde *„numeroşi intelectuali s-au opus obscurantismului ideologic şi crimei politice*"[1], adepţii unor asemenea extremisme fiind departe de a constitui forţa majoritară, ideologică şi politică, a scenei româneşti.

Cealaltă şcoală de gândire consideră, pragmatic, că România posttotalitară şi postcomunistă poate fi recuperată pentru Europa printr-o terapie de şoc aplicată – deşi târziu – cu mână sigură, cu eficienţă şi metodă. Şi că momentul acestei cotituri este acum, în condiţii de stabilitate.

Pertinentă faţă de acest context, dar prin revers, este, de exemplu, concepţia uneia dintre vocile cele mai puternice ale fostei administraţii de la Washington, dl Richard C. Holbrooke, până la începutul acestui an ambasadorul Statelor Unite la ONU şi persoana care, în condiţiile unei victorii a Partidului Democrat la alegerile din noiembrie trecut, ar fi fost preconizat drept un foarte plauzibil secretar de stat al Statelor Unite.

Într-o luare de cuvânt pronunţată anul trecut la Woodrow Wilson Center şi care nu a trecut neobservată, ambasadorul Richard Holbrooke

1. *România literară*, nr. 44, 7 noiembrie 2001.

se situa cumva de partea uneia dintre aceste școli de gândire. Fără să numească România, referindu-se în schimb la concepția și acțiunea politică a unui președinte american – Woodrow Wilson, mai precis încă, la principiile wilsoniene ce au stat la temelia ordinii europene de după primul război mondial, înaltul demnitar american a spus: „*Cred că* (președintele) *Wilson a fost nobil în scopurile sale, dar trebuie să vă spun, și cu toată franchețea, cred că președinția lui trebuie judecată cel puțin ca un eșec parțial, măsurată prin contrast cu rezultatele acțiunilor ei. Punctul acesta de vedere a fost și este profund marcat de o re-citire a istoriei și de propriile mele experiențe în Balcani. Autodeterminarea este un concept admirabil, dar felul în care a fost el aplicat în sud-estul Europei între 1919 și 1920 prin Tratatele de la Versailles și Trianon și prin celelalte tratate a creat pe hartă linii care au dus direct – cu doi-trei pași intermediari numiți fascism, nazism și comunism – la dezastrele de care am avut parte în Bosnia și Kosovo și în alte locuri. A crea o singură țară din ceea ce a fost cândva Iugoslavia nu a avut niciodată nici un sens. A deposeda Ungaria de o treime din teritoriul ei și a pune* (aceste teritorii) *în interiorul altor țări ca măsură punitivă, indiferent de presiunile la care a fost supus Wilson, nu poate fi justificat ca autodeterminare*"[2].

2. „*I think Wilson was noble in his goals, but I must tell you, quite frankly, I think his presidency must be judged at least as a partial failure, if measured against the consequences of its actions. This view has been deeply*

Recentul articol al criticului newyorkez despre care vorbim se situează evident în filiația școlii de gândire ilustrate de afirmațiile de mai sus (vecina României de la vest este, direct sau aluziv, pomenită de peste douăzeci și cinci de ori în explicație, Tratatele de la Versailles de două ori, România interbelică ocupând aproape patru coloane din text).

Este interesant de notat că, după 1999 și evenimentele din Kosovo, în presa washingtoniană au apărut, după știința mea, două sau trei articole de opinie exprimând puncte de vedere înrudite cu cele ale ambasadorului Holbrooke. Iar în timpul campaniei din Kosovo, după cum se știe, personalități militare s-au pronunțat la rândul lor în manieră critică cu privire la validitatea sistemului de la Versailles, generalul Wesley Clark (astăzi pensionat), printre alții.

---

affected by a re-reading of history and by my own experiences in the Balkans. Self-determination is a wonderful concept, but the way it was applied in southeastern Europe between 1919 and 1920 in the Treaties of Versailles and Trianon and subsequent treaties, created lines on a map which led directly, with a couple of intermediate steps called fascism, nazism and communism to the disasters that befell us in Bosnia and Kosovo and elsewhere. Creating a single country of what was once Yugoslavia, never made any sense.

Taking a third of Hungary's land away and putting it into other countries as a punitive measure, no matter what pressures Wilson was under, cannot be justified as self-determination" – Ambassador Richard C. Holbrooke, United States Permanent Representative to the United Nations Statement at the *Woodrow Wilson Center*, Washington D.C., February 7, 2000 (U.S., *U.N. Press Release no. 18/00*).

Dar pentru că America tolerează divergenţele de opinii, chiar şi acolo unde unele voci ar putea invoca public oportunitatea unei revizuiri a Tratatelor de la Versailles şi Trianon, aş încheia cu un fragment revelator din replica dată ambasadorului Richard Holbrooke de către o cunoscută personalitate a vieţii publice americane, dr. Martin Sletzinger, director al programului de *East European Studies* la *Wilson Center*. *„Că o înaltă oficialitate americană poate face o astfel de declaraţie – superficială, dubioasă factual, generalizatoare şi inclusivistă – cu privire la istoria Europei de Răsărit şi Centrale mă frapează ca o afacere riscantă, mai ales ţinând seama de faptul că problemele frontierelor şi etnicităţii sunt încă foarte viu prezente în acea parte a lumii. Aş dori să clarific două lucruri în legătură cu perioada de importanţă crucială la care s-a referit dl Holbrooke (...)*

I. Faptul că Iugoslavia s-a dezintegrat nu dovedeşte – aşa cum pretinde dl Holbrooke – că acea configuraţie «nu a avut nici un sens». A avut foarte mult sens la vremea aceea pentru liderii popoarelor constituente ale Iugoslaviei. Mai mult decât atât, în rândul slavilor sud-dunăreni din Imperiul Habsburgic şi Regatul Ungariei, nu exista nici un fel de sprijin sau dorinţă de a rămâne, după război, în interiorul acelei entităţi prăbuşite. Şi care ar fi fost alternativa : să fi lăsat aceste popoare în graniţele unei Austrii sau Ungarii retrograde, împotriva voinţei lor ? Dacă ideea de Iugoslavia nu a avut niciodată sens – aşa cum pretinde dl Holbrooke –,

deopotrivă este lipsit de sens efortul făcut din răsputeri de domnia sa şi de alţii la Dayton, şi mai departe, probabil decenii încă de-acum încolo, pentru a păstra Bosnia ca Bosnie, în graniţele sale : căci ce altceva este Bosnia (populată de slavi sud-dunăreni – sârbi, croaţi şi sârbo-croaţi musulmani vorbitori de limbă slavă) decât o Iugoslavie în miniatură ?

II. Prin prevederile Tratatului de la Trianon din 1920, Regatul Ungariei a pierdut aproximativ două treimi din teritoriul său. Dar în acest teritoriu erau practic cuprinse naţiuni întregi nemaghiare – printre care croaţii şi slovacii care, foarte răspicat, nu au vrut să rămână mai departe sub unguri. Şi dacă este adevărat că anumite aspecte ale Tratatului de la Trianon îmbrăcau pe alocuri caracter draconic, în cea mai mare parte a teritoriilor pierdute de Ungaria, în virtutea acelui tratat, ungurii constituiau în mod distinct o minoritate."[3]

Ceea ce am citat exemplifică un anumit mod de a contrazice polemic în stil american. Pe de altă parte, faptul că gândirea politică a fostului ambasador american la ONU nu face parte din gândirea politică a noii administraţii este dovedit de pronunţările publice făcute în ultimul timp la Washington în legătură cu nevoia de a păstra stabilitatea echilibrului existent în zonele

3. „Commentary and Analysis: Holbrooke Need to Reread Yougoslav History: Response by Martin Sletzinger to Ambassador Richard Holbrooke's Speech", Woodrow Wilson International Center for Scholars, February 7, 2000.

Europei de Est şi Centrale, zguduite atât de mult în ultimul timp de dezlănţuiri ultranaţionaliste, de învrăjbiri secesioniste şi de şubrezenia enclavizărilor ce afectează – e drept, parţial, dar aparent fără ieşire – arii adânc rănite de istorie din spaţiul de la sud de Dunăre.

Publiciştii care îşi exercită înrâurirea prin scris asupra formatorilor de opinie din marile centre de decizie ale lumii au deplina libertate de a-şi elabora demersul în concordanţă cu şcolile de gândire care le sunt apropiate. Este dreptul celorlalte spirite avizate de a se apleca cu obiectivitate asupra faptelor şi unghiurilor folosite de unii şi de alţii în abordare. Este legitimă – fără răstălmăciri – delimitarea critică a oricui faţă de aserţiuni făcute în dispreţul faptelor, ca şi faţă de distribuirea accentului analitic în maniere părtinitoare. Nu este vorba, sub nici un chip, de vreo situare oarecare în apărarea xenofobiei, a ultranaţionalismului şi a antisemitismului; nimeni, într-adevăr, nu poate face cu impunitate apologia antonescianismului, ultranaţionalismului şi a celorlalte extremisme generatoare de inumanităţi, crimă, fărădelege şi contaminante dezastre. Locul lor şi al altora asemenea lor este în groapa comună a istoriei.

A reflecta critic, factual şi obiectiv la căile de viitor ale unei ţări dintre cele mai lovite de totalitarism din Europa de Est în anii secolului trecut va trebui să ţină cont de toate acestea, ca şi de întreaga moştenire a trecutului totalitar. Aşa cum se pronunţă vocile observatorilor avizaţi din acest mare centru de putere al lumii de

azi, a gândi la o descătușare ireversibilă de toate fantomele trecutului este un proces ce merge mână în mână cu comandamentele stabilității, după cum arată invariabil toate evenimentele din zonă din ultimii ani.

Polemicile publice pe marginea uneia sau alteia dintre căile de urmat pentru depășirea impasurilor existente, discuțiile pro și contra diverselor școli de gândire se cuvin desfășurate cu bună-credință, în spiritul probității și logicii factuale. Zelul publicistic local nu va avea decât de câștigat de pe urma informării demersului său polemic cu bogăția de nuanțe oferite de perspectiva americană a momentului actual față cu totalitatea spațiului est-european, după momentul istoric cu mondiale răsfrângeri, 11 septembrie 2001.

(*22*, nr. 48/2001)

Dan Pavel

Problema națională – după WTC și Ben Laden

Controversele politice privind problema națională sunt un indiciu al gradului de marginalitate al României. În epoca post-World Trade Center, în care țările occidentale și aliații lor au pornit războiul mondial împotriva terorismului, autoritățile române își continuă ofensiva împotriva secuilor din Harghita și Covasna. Cantonarea majorității românești și minorității maghiare în controversele tipice secolului al XIX-lea reprezintă eșecul democratizării. Este imposibilă consolidarea democrației într-o țară în care libertățile individuale și drepturile minorităților nu sunt complet garantate. Aici, efortul cel mai mare revine majorității. Ceea ce nu înseamnă că minoritățile nu au partea lor de responsabilitate. În județele Harghita și Covasna, cu populație predominant maghiară, românii sunt minoritari, iar tratamentul aplicat de majoritari este mai cinic decât cel aplicat de majoritatea românească minorității maghiare la nivel național. Dacă ne uităm

la ceea ce au făcut partenerii politici ai UDMR pentru maghiarii din România, din decembrie 1996 încoace, atunci maghiarii din Harghita și Covasna mai au multe de făcut pentru românii de acolo. Dar de aici și până la afirmația aberantă că statul român și-a pierdut autoritatea în Harghita și Covasna este o cale lungă.

Protocolul politic PSD-UDMR nu i-a împiedicat pe naționaliștii pesediști care conduc MI și comisia de control asupra SRI să încerce a recupera avansul luat de opoziția „democratică", reconvertită la naționalism. Toate partidele românești se întrec în a-și demonstra patriotismul și a-și acuza inamicii politici de „trădarea intereselor naționale". Spectacolul este indecent. Politicienii maghiari din România se întrec să-și arate atașamentul față de reprezentarea intereselor maghiarimii, și își aruncă acuze asemănătoare. S-au balcanizat și ei. Dacă ar fi împlinit o politică de reforme care să aducă prosperitatea (deopotrivă majorității românești și celor 19 minorități naționale reprezentate în Parlament), atunci se puteau lăuda că sunt forțe patriotice. În momentul bilanțului, toate aceste partide vor trebui să dea socoteală.

Dacă fostele partide istorice au revenit previzibil la tactica „națională" care le-a consacrat, marea surpriză este „rinocerizarea" unei părți a intelectualității române. (În paranteză fie spus, am avut zilele trecute la New York o controversă cu un critic literar din România, care susținea că Eugen Ionescu este un scriitor

de mâna a paisprezecea. Dar numai modul în care a surprins „rinocerizarea" fascistă sau comunistă îl face un scriitor important.) În ce constă „rinocerizarea" intelectualității române? În asumarea rolului de apărători ai demnității naționale ultragiate. Intelectualii pot fi critici, militanți sau obedienți. Ca și dinozaurii, o parte din specia intelectualilor critici a dispărut anul trecut, când s-au speriat de Vadim și au trecut de partea fostului inamic, Iliescu. Modul în care a reacționat o parte a intelectualității noastre (inclusiv diaspora) față de articolul despre România al lui Tony Judt din *New York Review of Books* trădează „complexele culturii române."

Cu avantajul privitorului din afară, Judt a sesizat clar că adevărata problemă națională a României nu este atât relația (complicată) cu minoritățile, cât incapacitatea de modernizare. Din motive diferite, România este întârziată, dacă nu chiar a eșuat în încercarea de a se moderniza, pe toate liniile – democratizare, liberalizare, constituirea statului de drept, integrarea în UE, rezolvarea problemei minorităților, respectarea drepturilor omului, susținerea pieței libere și a economiei de tip capitalist, răspunsul la globalizare. Guvernele Roman, Stolojan, Văcăroiu, Ciorbea, Vasile, Isărescu, Năstase, președințiile Iliescu, Constantinescu, din nou Iliescu, parlamentele avute, mizeria din jur, toate sunt expresia acestui eșec. Judt a văzut ceva despre care noi nu am încetat a scrie de 12 ani încoace. Dacă îl

compar cu ceea ce am scris eu, de pildă, mi se pare că articolul lui este mult mai blând. Și mai superficial, firește. Dar la fel aș păți și eu dacă aș scrie despre intelectualitatea franceză „rinocerizată", chiar dacă am câteva intuiții și percepții remarcabile, despre care Judt a scris o carte fundamentală. (Făcând o paranteză despre Tony Judt, el nu este american, ci britanic, chiar dacă în prezent predă la New York University, iar o parte din familia lui provine din Moldova istorică. Numai intelectualii dilettanți și suspicioși din România au putut sugera că ar fi fost vreo legătură între un articol din *New York Review of Books* și vizita premierului Năstase în SUA. Interesul lui Judt asupra României este încercarea de autolămurire cu privire la ascendența familială. Iar pentru faptul că nu citesc în mod regulat *New York Review of Books*, una dintre cele trei sau patru reviste care dau tonul dezbaterilor intelectuale din SUA și din lume, nu pot decât să-i compătimesc!) În ciuda unor surse discutabile, Judt a înțeles mai bine decât mulți intelectuali și politicieni români care este problema noastră națională. După ce multă vreme a existat un divorț între clasa politică și grupurile intelectuale, iată că liantul naționalist reface unitatea. Reacția intelectualilor la Judt este similară reacției partidelor politice și a unor asociații ale societății civile față de UDMR și maghiari.

Dacă facem o comparație între resentimentul fundamentalist religios (din orice biserică)

și resentimentul extremist naționalist, ambele reprezintă respingeri marginale ale modernității, iar în particular a consecinței acesteia, globalizarea. Modernitatea și globalizarea împing către rezolvarea problemei naționale și secularizare. Naționalismul și fundamentalismul religios reprezintă în această epocă respingeri parțiale sau totale ale modernității. Europa de sud-est, ca și Orientul Mijlociu sau o mare parte din Africa, trăiesc (în moduri specifice) dramele trăite de Evul Mediu Occidental. De la Renaștere încoace, trecând prin Reformă, Iluminism, Revoluțiile Engleză, Americană & Franceză, revoluțiile industrială și informatică, războaiele mondiale și prăbușirea imperiilor coloniale, toate acestea sunt expresii ale zbaterilor de acceptare sau respingere a provocărilor modernității. România nu a trăit decât în mod ocazional și parțial experimentele modernității. Nu există nici un determinism cultural sau economic în legătură cu parcurgerea acestor experiențe șocante. Modernitatea poate fi asumată sau respinsă. Încă nu îmi dau seama dacă noi trăim drama modernizării sau o respingem. Există semne ambigue, care confirmă ambele ipoteze. Oricare ar fi adevărul, trebuie să ne asumăm condiția. În ceea ce privește problema națională, cea mai periculoasă tentație este să ne raportăm la ea cu reflexele secolului al XIX-lea, când s-au pus bazele eșecurilor din secolul XX. Tragedia de la World Trade Center a semnalat americanilor și occidentalilor că o parte importantă a

lumii respinge modul lor de viață și gândire. Renașterea naționalismului în România poate fi tot o respingere a Occidentului și standardelor sale cu privire la minorități. O respingere care vine din adâncurile reprezentărilor privind „ființa națională", contrariul integrării în NATO și UE.

Washington, D.C.
24 noiembrie 2001

Adrian Mihalache

2PD-PN

Când Platon numește omul un biped fără pene (2PD-PN), el nu caută prin aceasta să ofere o definiție combinând genul proxim cu diferența specifică. Imaginea sa (*representamen*-ul) trimite la un interpretant constituit, pe de o parte, din conștiința întristată a fragilității și, pe de altă parte, din nostalgia după ființa perfectă a androginului, descrisă chiar de el în *Banchetul*. Omul dinaintea scindării era o entitate rotundă, nu numai ca formă, ci și în sensul completitudinii și autosuficienței, cu patru brațe, patru picioare și două sexe. Intervenția brutală a lui Zeus l-a lăsat mutilat, frustrat și măcinat de pulsiunea regăsirii de sine prin complementaritate. Bipedul fără pene este o ființă precară și roasă de dorință.

Diogene din Sinope, primul cinic, ia însă *ad litteram* metafora lui Platon. Apărând, probabil nechemat, la o reuniune de distinși intelectuali, el aduce cu sine un cocoș jumulit, pe care-l prezintă, în deriziune, cu cuvintele: „Iată omul lui Platon!" Filosofii, ignorându-i impertinența, i-au apreciat logica. Luând, cu naivitate, reprezentarea drept definiție, ei au găsit de cuviință să o

completeze : biped fără pene, în regulă, dar cu unghiile late.

Diogene se comportă dezinvolt nu numai cu interlocutorii, ci și cu semiotica lui Peirce. Ignorând interpretantul, cu toată încărcătura lui culturală, el ia în seamă doar relația dintre aspectul sensibil al semnului (*representamen*-ul, respectiv imaginea bipedului jumulit) și referentul său, adică omul. Aruncând ostentativ cocoșul în arena dezbaterii, reduce bogăția semnificantă a semnului, reducându-l la un simplu indice. Procedeul reducționist este inerent cinismului și tinde spre caricaturizare. Îl vor folosi, în urma lui, mulți filosofi care au șocat lumea, unii încercând s-o explice, alții s-o schimbe. Peter Sloterdijk, în *Critica rațiunii cinice* (Editura Polirom, Iași, 2000), arată cum psihanaliza a dat impresia de cinism „susținând ideea că orice faptă omenească poate fi redusă, până la urmă, la impulsuri sexuale și la deformări ale acestora" (p. 183). Marxismul, insistând pe determinarea economică, a sugerat, stârnind bănuiala de cinism, că omul este ceea ce mănâncă (*Man ist was man isst*). Cinic pare oricine reduce explicația la esența ei nudă, deci rușinoasă. Omul de acțiune însă, mai mult decât filosoful, este obligat să procedeze reductiv, dacă vrea să fie eficient. Alexandru cel Mare, nu întâmplător admirator al lui Diogene, taie nodul gordian, în loc să-l desfacă, adică propune o soluție care nu „dezleagă" problema, ci o desființează. Napoleon este cinic atunci când reduce justiția la pragmatism, afirmând că ordinul de executare

a ducelui d'Enghien a fost „mai mult decât o crimă, o greșeală". Tot el ridiculizează impersonalitatea Puterii, declarând, într-o cuvântare ținută cu prilejul anului nou 1814, an care avea să fie cel al primei sale abdicări: „Ce este cu adevărat un tron? Patru bucăți de lemn aurit și o cârpă de catifea? Nu, tronul este un bărbat, iar acel bărbat sunt eu..." (citat în Peter Sloterdijk, ed. cit., p. 179). După Napoleon, personalitatea (a *sa*, n.b.) rezistă la orice reducționism, conceptele însă nu. Stalin avea să gândească la fel, exprimându-se mai puțin elegant. Una e să afirmi: „*les gros bataillons ont toujours raison*", alta să întrebi disprețuitor: „*Papa, câte divizii*?"

Argumentarea cinică nu se reduce la discursul verbal, ea este punere în scenă, în care limbajul corporal este folosit cu expresivitate. Diogene „calcă" pe trufia lui Platon, pășind pe covoarele acestuia cu încălțările murdare. În acest fel, îi tulbură concentrarea și-i atrage atenția asupra imposibilității de a se abstrage din concret. Peter Sloterdijk vede în recurgerea la corp o instrumentalizare a animalității ca mijloc de argumentare. „Animalitatea reprezintă, la cinic, un aspect al autostilizării și, în același timp, o formă a argumentării" (*op. cit.*, p. 133). Sigur este că masturbarea publică a lui Diogene, ca răspuns la teoria erotică a lui Platon, justifica apelativul de „Socrate dement". Asemenea gesturi trebuie însă înțelese din perspectiva consecvenței cu care Diogene își transforma concepțiile în stil de viață, încorporând, el însuși, propria sa învățătură. Preferăm să vedem în

limbajul extins al cinismului nu atât o intruziune a animalității, cât o utilizare inteligentă a teatralității. Așa cum, în teatru, corpul actorului realizează unitatea dintre auto-prezentare și re-prezentare, în discursul cinic, corpul face trecerea de la exhibare la generalizare.

Expresia literară a cinismului este sarcasmul. Ca și filosoful cinic, scriitorul recurge la reducția semiotică și la aluzia corporală pentru a sfida tabuurile culturale ale societății. Eminescu nu face doar o poantă licențioasă, ci întreprinde o reducție cinică de la transcendent la corporal când spune că „*Duhul sfânt în chip de porumb nu din cer s-a pogorât / Ci mai jos de brâu l-avuse Iosif și l-a dat Mariei*" (*Antropomorfism*). El are în vedere caracterul inerent cinic prezent în demersul reductiv al științei, atunci când glosează asupra darwinismului: „*Zice Darwin după tine / Cum că omul e-o maimuță / – Simt humorul de gorille / Când desmiard-o pisicuță*" (*Scrisori din Cordun*). Distanțându-se de propria propensiune romantică, vede dragostea redusă la o sexualitate reglată de legile biologice: „*Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct atât de van / Ce le-abate și la pasări de vreo două ori pe an? / (...) Nu vedeți c-acea iubire serv-o cauză din natură? / Că e leagăn unor viețe ce semințe sunt de ură?*" (*Scrisoarea IV*).

Ambivalența lui Eminescu – pe de o parte un romantic dezgustat de realitate, pe de altă parte un cinic rece, suspicios la adresa construcțiilor mentale – ne ajută să facem o distincție clară între ironia romantică și sarcasmul cinic. Prima

devalorizează lumea reală, în raport cu puterea fanteziei eliberate, a doua subminează construcția imaginației, invocând constrângerile realului. Romanticul ironizează lumea ca derizorie: *„O ladă este lumea cu vechi buclucuri – ceriul / De stele și comédii vă este un hămbar"* (*O, adevăr sublime...*), dar crede că se poate distanța de ea, negând-o cu superbie, pentru a crea o alta: *„Un regat pentru-o țigară, s-împlu norii de zăpadă / Cu himere!..."* (*Cugetările sărmanului Dionis*). Nu este vorba de o simplă evaziune în ideal, ci de un act orgolios de distrugere: *„Aicea este lumea... de-o sfarăm – e sfărmată. / De sfarăm pe vecie acest idol de lut / Eterna pace-ntinde imperiul ei mut"* (*Confesiune*). Este interesant și chiar amuzant să vedem cum un anumit motiv, tratat de Eminescu în tonalitatea ironiei romantice, poate fi reformulat în cheia sarcasmului cinic. Astfel, *„Pe păreți cu colb, pe podul cu lungi pânze de păianjen / Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele!"* (*Cugetările sărmanului Dionis*) este un exemplu de ironie romantică la adresa condiției umane, în timp ce anecdota: *„Ei, și ce dacă vezi o ploșniță pe perete? Ce te aștepți să vezi? Un Rembrandt?"* este o cinică punere în scenă a aceleiași condiții.

Când analiza obiectivă, detașată se lasă ademenită de sarcasmul cinic, ea reușește să rănească profund. Articolul lui Tony Judt, „Romania: The Bottom of the Heap", publicat în *The New York Review of Books* și reprodus de *România literară* sub titlul „România: La fundul grămezii", a stârnit numeroase reacții umorale.

Replicile au avut în vedere mai puțin exactitatea diagnosticului, cât corectitudinea detaliilor. Puțini au observat însă că elementul realmente supărător, chiar dacă slab conștientizat, ținea nu atât de mesaj cât de stil. Autorul privea, ce-i drept, corectitudinea cu dezinvoltură, dar reducea cu eficiență adevărul la exactitate. Într-o conferință ținută, pe vremuri, în fața cercetătorilor științifici, Constantin Noica sublinia distincția dintre exactitate și adevăr, precizând că prima este reducția cinică a celui de-al doilea. Spunea el: „Părăsind de mult sublimul divin, cultura noastră a căzut în sublimul exactității. (...) Exactitatea a tins să ia locul adevărului, sau măcar să-i poarte numele" (*Cartea interferențelor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 170). Situîndu-se hotărât de partea lui Platon, împotriva lui Diogene, Noica repovestește disputa în care ultimul susținea că vede masa și cupa, nu și ideea-masă sau ideea-cupă, insistând că, pentru a ajunge la adevăr, nu trebuie să privești doar cu ochiul exterior al exactității, ci și cu cel interior al rațiunii. În cazul articolului lui Tony Judt, dihotomia exactitate-adevăr ar trebui înlocuită de triada corectitudine-exactitate-veracitate. În pofida incorectitudinilor de detaliu, ceea ce spune Tony Judt este exact. Problema ocultată de comentatori, dar adânc resimțită de subconștientul lor, este că americanul e brutal până la cinism. Panorama istorică întreprinsă de el nu supără atât prin translația în timp a anexării Cadrilaterului sau prin ignorarea locului de baștină

al președintelui Iliescu, cât prin însuși faptul că este o *panoramă (panaramă)*, o viziune *à vol d'oiseau*. Din zborul păsării, finețurile vernaculare se estompează, rafinamentele de detaliu dispar, imaginea se reduce la schemă, iar schema, reductivă prin natura sa, miroase a cinism. Rămâne „fantasma sado-masochistă a unei națiuni pe care istoria a supus-o la nenumărate umilințe", rămâne imaginea unuia „dintre codașii Europei la toate capitolele". România, cea atât de originală, nu este văzută ca „diferită" de alții, ci „doar într-o situație mult mai proastă". Mai mult, ea a fost mereu pradă „problemei devorante a propriei identități". Menționând, în treacăt, că „statul român e o creație relativ recentă", autorul nu greșește, dar explicând că românii ar fi fost „guvernați succesiv de cele trei mari imperii din Răsăritul Europei: Rus, Austro-Ungar, Otoman", se cam grăbește. E ușor de observat incorectitudinea cronologică, mai greu este de contestat exactitatea faptică, dar merită semnalată eludarea veracității prin ștergerea cinică a nuanțelor. Principatele extracarpatice au fost, chiar sub suzeranitate otomană, autonome, iar păstrarea statalității este totuși lucrul (nu singurul!) cu care ne putem mândri. Ne mândrim, de asemenea, cu unele figuri de elevație intelectuală pe care le-am dat lumii, dar Judt se grăbește să selecteze două – de care „actualul prim-ministru, Adrian Năstase, face mare caz, (...) cu oarecare stângăcie" – și le reduce la o singură dimensiune, cea antisemită. Tendința mai veche de a face „elogiul armoniei etnice" și de „a exploata

ideologic creştinismul" ar fi responsabilă de faptul că peisajul cultural autohton, atât de variat pentru noi, ar avea (după Judt) o singură caracteristică principală: imposibilitatea, „pentru mulţi români educaţi" de a „trasa cu prea mare siguranţă graniţa dintre onorabilitate şi lipsa acesteia, în moştenirea lor culturală". Această observaţie, ca şi „predispoziţia de a se supraestima" sunt exacte, desigur, dar cât de cinice în reducţia lor!

Poate cea mai exactă afirmaţie a lui Judt, cu atât mai greu de înghiţit cu cât nu este umbrită de incorectitudini de detaliu, este aceea că „apartenenţa României la Uniunea Europeană va da (acesteia din urmă, n.n.) mai multe bătăi de cap decât satisfacţii". România n-are nimic de oferit şi totul de cerut, de aceea „viitorul acestei ţări rămâne neclar şi, *ca întotdeauna* (s.n.), va depinde de bunăvoinţa străinilor". Bunăvoinţă pe care Judt, cel puţin, arată că o are, atunci când spune: „lăsarea României pe dinafară (Uniunii Europene, n.n.) ar fi o ruşine...", deşi nu uită să adauge picătura obişnuită de cinism: „... fără a reprezenta însă un mare pericol pentru Europa". Întorcându-şi deodată bateriile asupra Europei, Judt ne restituie speranţa, chiar dacă ne refuză menajamentele: „Fără dorinţa de a-şi extinde beneficiile asupra acelora care au într-adevăr nevoie de ele, Uniunea este o caricatură a ei însăşi şi a celor care cred în ea". El consiliază integrarea României, cu toate dificultăţile pe care aceasta le incumbă, pentru că numai „sistemul de

pârghii internaționale a reușit să determine buna purtare a românilor".

Privindu-ne lucid, fără umilință, dar și fără mândrie, nu putem să nu recunoaștem că atât diagnosticul lui Judt, cât și terapia propusă sunt exacte, chiar dacă unele simptome sunt greșit înregistrate. Formularea anamnezei, ca și a tratamentului are toate mărcile discursului cinic, fiind, în același timp, reductivă și sarcastică. La ceva, cinismul este totuși bun: trezește la realitate, dar numai pe cei ce sunt destul de tari ca să o suporte. Să sperăm că printre aceștia se numără și bipedul fără pene care vorbește românește.

(*Dilema*, nr. 458/2001)

Liviu Antonesei

Eseistul Tony Judt și mareșalul Ion Antonescu

În numărul pe octombrie, revista noastră a publicat prima parte a celebrului articol scris de Tony Judt și tipărit în nu mai puțin celebra *The New York Review of Books*. Am renunțat să mai publicăm și restul eseului nu pentru că, între timp, două săptămânale ne-au urmat, publicându-l fie integral, fie în largi extrase, ci dintr-un sentiment de zădărnicie. Intenția noastră fusese aceea de a supune opiniile profesorului și eseistului american unei dezbateri publice. În loc de dezbatere, dacă exceptăm editorialul dlui Nicolae Manolescu ce a însoțit traducerea din *România literară*, am avut parte însă fie de pamflete mai reținute sau mai grobiene, fie de scenarii ce legau apariția textului de vizita în America a premierului Năstase, fie de reacții ofuscate. Va trebui să analizeze cineva odată și acest tip de reacție de o îndoielnică noblețe, pe numele său „ofuscarea la români". Trecând peste reacțiile lipsite de orice eleganță, i s-au reproșat autorului câteva inexactități istorice, fără să se observe că acelea, reale de altfel, nu puneau

neapărat sub semnul întrebării „tezele" eseului. I s-a pus la îndoială buna-credință, fără a mai băga cineva de seamă concluzia acestui eseu, într-adevăr dureros și deloc flatant – și anume că, trecând peste toate imperfecțiunile și contradicțiile societății și culturii publice de la noi, România trebuie integrată în structurile europene și euro-atlantice. Mai mult, că integrarea României este chiar marele test al seriozității și viabilității acelor instituții. Or, la o lectură cât de cât atentă și lipsită de pasionalitate, s-ar fi observat că, în întregul său, eseul lui Tony Judt este de fapt o pledoarie îndurerată pentru România, s-ar fi observat că profesorului american chiar îi pasă de această nefericită țară, pe care a vizitat-o de câteva ori, în care a conferențiat și a publicat cărți. Că în România există și unele lucruri bune, că imaginea ar fi putut fi mai „nuanțată"? Nu încape îndoială. Dar noi am refuzat să observăm artificiul retoric al autorului. Pledoaria sa pentru România vine la finalul unui diagnostic cu aparențele unei execuții, iar, prin aceasta, ea este cu atât mai prețioasă.

Aspectul că, în esență, Tony Judt nu s-a înșelat reiese cum nu se poate mai limpede dintr-un alt fapt, simultan cu „dezbaterile" privind eseul său – mă refer la reluarea polemicii din jurul mareșalului Ion Antonescu, prilejuită de o declarație a premierului din timpul vizitei americane, declarație vizând temperarea cultului deșănțat pentru mareșal. Bulevarde și străzi, până și un fel de cărare de lângă blocul meu au căpătat numele acestuia. Statuile sale se ridică în toate

oraşele şi târgurile, ba chiar şi prin sate, inclusiv cu participarea unor autorităţi publice locale şi centrale. Nu suntem atenţi nici la meritele sale discutabile, nici la defectele indiscutabile ale comportamentului său public. Faptul că a început războiul împotriva comunismului şi pentru eliberarea Basarabiei nu-l face mai puţin un criminal de război. Spunem că, de fapt, a fost judecat de ruşi, prin intermediul unei justiţii româneşti marionetă. Aşa şi este, numai că tot criminal de război ar fi fost declarat şi de o „justiţie americană", la Nuremberg, de pildă, ori de una „absolut independentă", presupunând că aşa ceva chiar există. Iar în lumea civilizată, spre care susţinem că dorim să ne îndreptăm, nu se prea ridică statui pentru criminalii de război, indiferent de caracterul just ori injust al războiului. Şi cu atât mai puţin nu participă la instaurarea unui asemenea cult autorităţile unui stat ce se pretinde democratic. Interesant este că până şi cei care au apărat declaraţia premierului au simţit nevoia să o facă prudent – „americanii şi evreii îl consideră pe Antonescu criminal de război", de parcă, dacă nu l-ar socoti ei, nici n-ar mai fi!

Este, de asemenea, elogiat fără măsură „geniul strategic şi militar" al mareşalului, dar câţi istorici militari serioşi au analizat oare cât datorează acestui „geniu" dezastrul militar indiscutabil de la Cotul Donului? Despre asemenea subiecte nu se discută, din păcate, în cel mai bun caz se fac aluzii, atât de discrete încât le sesizează doar iniţiaţii. Desigur, adevărul în

această chestiune ar dăuna cultului, însă treaba istoricilor nu este aceea de a întreține un cult, de a-i furniza argumente, ci tocmai descifrarea adevărului privind acel trecut.

Însă, cu siguranță, cel mai ocultat subiect este chiar cel legat de „patriotismul" mareșalului. S-a spus și se repetă până la saţietate, și de neinformații oameni de bună-credință, dar mai ales de „patrioţii de serviciu" că, dincolo de limitele și erorile sale, un lucru nu poate fi pus în discuție, imensa iubire de patrie a automareșalului. Or, chiar în acest punct este Antonescu cel mai vulnerabil. N-a oprit armata română la Nistru, pentru că i-a promis lui Hitler că merge alături de el până la capăt. N-a intrat în tratative cu aliații, astfel încât întoarcerea armelor să se fi făcut mai devreme și, deci, cu rezultate mai bune pentru țară, pentru că „i-a dat cuvântul lui Hitler". Și, atunci, nu pot decât să mă întreb – ce fel de patriot este acela pentru care cuvântul dat unui lider străin, nici nu contează dacă e Hitler sau altul, este mai important decât jurământul de credință față de țară? Pentru mareșal, Hitler era de fapt mai important decât România. Pe oricare alt lider istoric român care ar proceda astfel l-am numi imediat trădător de patrie. Pe Ion Antonescu îl declarăm „om de onoare", ceea ce probabil a și fost în felul său, dar și „patriot", o calitate cel puțin discutabilă. Cine să ne mai înțeleagă? Ei, bine, tocmai din acest motiv ar trebui ca istoricii să-l socotească pe Antonescu exact ceea ce este, un personaj istoric controversat, care a guvernat România

într-una din cele mai complicate perioade din întreaga sa istorie, şi să-i acorde întreaga atenţie. Despre „atenţia istorică" vorbesc, nu despre „cultul strămoşilor", pentru că nu aparţinem unei populaţii primitive, ci, îndrăznesc să sper, Europei începutului celui de-al treilea mileniu. De altfel, transformarea mareşalului în cult se datorează tocmai lipsei de atenţie a istoricilor de meserie, care au lăsat loc liber pentru tot felul de improvizaţii ale veleitarilor ce preferă studiului serios închinarea la pozele acestuia. Şi nu la toate ! Sunt câteva poze în care-l putem vedea pe mareşal căzut el însuşi pe gânduri... Părea să se îndoiască de justeţea deciziilor sale, ceea ce „patrioţii" noştri nu o mai fac.

(*Timpul*, nr. 12/2001)

Tudorel Urian

Tony Judt și americano-centrismul

Directorul Institutului Remarque al Universității New York, Tony Judt, a stârnit în presa românească un mic val de isterie după publicarea articolului „Romania : Bottom of the Heap", în *New York Review of Books*, în care comenta istoria și prezentul țării noastre în termeni deloc idilici. Cei care, la vremea respectivă, l-au acuzat pe Tony Judt de românofobie sau, mai rău, de calitatea de pion în deja clasicizatul plan de conspirație mondială împotriva imaginii externe a României pot să se liniștească. Prin intermediul corespondentului nostru la Paris, Andrei Doicescu (un om admirabil, mereu la curent cu toate marile confruntări de idei ale lumii contemporane), am intrat în posesia unui interviu pe care profesorul american l-a acordat la sfârșitul anului trecut revistei *Le Nouvel Observateur* în legătură cu șansele intelectualilor de a schimba viziunea americanilor despre lume. „Misiune imposibilă", rostește sentențios, încă de la început, Tony Judt și își explică afirmația prin decalajul existent între „greutatea imperiului american" și comportamentul provincial al

locuitorilor Statelor Unite. Tabloul vieții intelectuale americane, schițat de Tony Judt, arată mai degrabă sumbru. Cu excepția a trei-patru publicații, mijloacele de informare ignoră complet dezbaterile intelectuale sau le prezintă într-o lumină reducționistă. Rezultatul firesc: influența intelectualilor asupra factorilor de decizie politică este slabă. Războiul din Vietnam a fost excepția, însă doar în a doua sa parte, când se înregistraseră deja pierderi masive. „Intelectualii americani atacă rar problemele de politică externă, și, atunci când o fac, abordarea lor nu este un angajament de durată, ca un joc de șah, ci una asemănătoare unui joc de pocher, unde, la sfârșitul partidei, fiecare pleacă acasă fără a mai acorda atenție partenerilor". În aceste condiții, crede Judt, nu este deloc ușor să-i convingi pe americanii din diversele orășele că trebuie să-și revizuiască raporturile cu restul lumii, să-i responsabilizezi și să-i pui în gardă în legătură cu riscurile izolaționismului și unilateralismului. Americanii se consideră cavalerii pluralismului, ai democrației, ai civilizației și ai libertății și sunt incapabili să înțeleagă antiamericanismul născut din umilință, disperare, inutilitate, pe care îl împărtășesc milioane de indivizi din lumea a treia.

Dacă în articolul despre România, de bine de rău, finalul era unul optimist, în cazul americanilor cinismul (hiperrealismul?) este dus până la capăt. Judt crede că atentatele de la 11 septembrie i-au năucit pe americani și că o victorie

rapidă împotriva terorismului nu ar face decât să-i readucă la starea inițială de miopie.

Este greu de crezut că aceste considerații au fost mai amabile cu americanii decât a fost articolul „Romania : Bottom of the Heap" cu românii. Cu toate acestea, Tony Judt este unul dintre cei mai respectați profesori ai Universității New York. În fond, vârsta democrației se poate calcula și din felul în care recepționezi părerile incomode ale celuilalt.

(*Cuvîntul*, nr. 1/2002)

IV

Tony Judt în dialog
cu Dumitru Radu Popa

Pe muchia Europei

– Vreau să vă mulţumesc mai întâi, domnule Tony Judt, că aţi acceptat să staţi de vorbă cu mine. Articolul pe care l-aţi publicat în The New York Review of Books *din 1 noiembrie 2001 a provocat în presa românească o zarvă fără precedent. Ştiu că nu vă aflaţi pentru prima oară în situaţia de a vă apăra ideile, fie în Statele Unite, fie în alte părţi. Aş spune totuşi că imensa cantitate de cerneală care a curs după articolul „România : la fundul grămezii" a fost ceva neobişnuit chiar pentru o ţară precum România, unde „opinia liberă", mai mult sau mai puţin centrată pe idee, se află azi la mare preţ. Dacă e adevărat că tonul face muzica, de ce aţi ales acest titlu ?*

– N-a fost alegerea mea ! Cei de la *The New York Review of Books* au ales aceste cuvinte din descrierea mea privind locul actual ocupat de România în şirul candidatelor la Uniunea Europeană. Eu n-aş fi ales niciodată acest titlu, din

---

* Pentru a evita eventuale confuzii şi speculaţii, precizăm că titlul interviului este dat de către traducător. Lui îi aparţin şi notele de mai jos.

cauza implicitelor judecăți morale cuprinse în el. Dar poate e bine să reamintesc cititorului că așa cum eu nu pot controla titlurile date în redacția „NYRB", la fel nici editorii nu au nici un drept să intervină în ceea ce scriu.

– *Șirul comentariilor asupra articolului dumneavoastră cuprinde reacții publicate atât în ziare obișnuite, cât și în reviste prestigioase ; cam la zece articole, abia dacă două sau trei sunt măcar în parte de acord cu perspectiva dumneavoastră. Toate celelalte conțin critici foarte aspre. Într-unul din ele, cu un titlu destul de amuzant, „Hey Judt, don't let me down…"*[1] *(„Hei, Judt, nu mă dezamăgi…"), autorul afirmă răspicat că demersul dumneavoastră ar invita la un fatalism extrem, dacă nu la sinuciderea în masă a românilor. Nu cu multă vreme în urmă, aceeași revistă*[2] *scrisese un comentariu extrem de laudativ asupra cărții dumneavoastră,* Europa iluziilor[3]. *Ce să înțelegem din asta ?*

– Hmmm. N-ar trebui să fiu surprins, pentru că mi s-a mai întâmplat să „dezamăgesc oamenii" prezentând o perspectivă lipsită de iluzii asupra unor realități neplăcute. Mă șochează că unii dintre cititorii mei sunt încântați să mă

1. Parodiere a primului vers, „Hey, Jude, don't let me down", dintr-un faimos cântec al formației The Beatles.
2. *Academia Cațavencu*.
3. Cartea, apărută la editura Polirom în anul 2000, conține o lungă discuție între Tony Judt și membrii grupului de cercetare timișorean A Treia Europă, precum și o selecție a câtorva articole ale autorului dedicate Europei Centrale.

vadă exprimându-mi scepticismul privind viitorul unei Europe Unite, însă numai atât timp cât această perspectivă neplăcută îi afectează pe alții. Lucrul bizar e că eu n-am sugerat că România ar trăi în iluzie, dimpotrivă, cred că majoritatea lucrurilor scrise de mine au fost spuse, adeseori chiar cu mai multă virulență, de către comentatorii români înșiși. N-am făcut decât să susțin că țara trebuie să devină parte a comunității europene a națiunilor, pentru că văd în asta o modalitate de a surmonta lucrurile pe care le descriu. Poate că nu am fost clar – *Judt The Obscure…*[4]

– În 1994 scriați: „Trebuie să învățăm nu doar cum să înțelegem naționalismul, ci și când și prin ce modalități să-i încurajăm sau să-i retezăm aspirațiile". Chiar credeți că naționalismul românesc e un lucru atât de îngrozitor încât trebuie „retezat"? Nu e oare exagerat sau incorect să învinuim o națiune întreagă pentru comportamentul câtorva?

– Nu sunt pentru „retezarea" naționalismului. Așa cum cititorii eseului meu despre Europa știu, văd drept unul dintre riscurile proiectului actual al Uniunii Europene în chiar incapacitatea ei de a le oferi europenilor vreun sentiment al identității sau colectivității ca substitut al naționității[5] la care trebuie să renunțe. În orice

4. Aluzie la ultimul roman publicat, în 1895, de către Thomas Hardy, *Jude the Obscure*. În românește, titlul a fost redat sub forma *Jude neștiutul*.
5. Termenul lui Tony Judt este „nation-ness".

caz, eu nu cred că „naţiunile" trebuie învinuite pentru ceva. „Vina colectivă" este întotdeauna o noţiune greşită. Felul în care am pus pe picior de egalitate România şi extrem-naţionaliştii săi a constituit un exerciţiu de stenografie politică, aşa cum de pildă cineva ar spune că „Franţa" şi-a trădat moştenirea prin regimul de la Vichy. Într-o astfel de afirmaţie nu există nici un fel de sugestie că toţi bărbaţii, femeile sau copiii francezi ar fi fost învinuiţi de ceva.

– Când aţi catalogat citarea de către premierul Năstase a lui Tzara, Eliade, Cioran, Ionesco drept o încercare neîndemânatică de a le reaminti cititorilor săi occidentali cât de europeană este de fapt România, v-aţi gândit la nume alternative, precum Elena Văcărescu sau N. Titulescu, ultimul bastion al Ligii Naţiunilor care s-a opus ascensiunii nazismului ? Le-aţi aplica lui Céline sau Ezra Pound aceleaşi standarde aplicate lui Cioran sau Eliade ? Unul dintre criticii dumneavoastră sugera că numele lui Eliade, Cioran sau Noica ar trebui mai degrabă legate de opera pe care au lăsat-o decât de ideile greşite care s-au ivit din acelaşi sol pe care România îl împărţea cu restul Europei…

– De ce ar trebui să invoc „nume alternative" ? N-am sugerat că moştenirea României nu cuprinde mari scriitori, mari politicieni, mari critici etc. Ideea mea era doar că s-a petrecut ceva foarte neplăcut atunci când primul-ministru al unei ţări a făcut declaraţii în numele ei referindu-se la oameni a căror carieră a fost maculată de trecerea prin hiper-naţionalismul antisemit.

Da, aș aplica aceleași criterii și scriitorilor francezi și englezi. Céline[6] e o comparație bună (n-o să-l auziți pe Chirac invocându-l în chip de mare reclamă pentru cultura franceză…). Pound[7] a fost antisemit în poemele lui, însă din punct de vedere politic și jurnalistic a fost mai reticent. În plus, era și nebun. Nu văd însă de ce ar trebui să negăm valoarea poemelor sale (sau ale lui T.S. Eliot[8]) pentru acest motiv, iar în ce mă privește n-am pus niciodată sub semnul îndoielii gândirea lui Eliade din lucrările de istorie a religiilor, de exemplu. Martin Heidegger rămâne un gânditor interesant, chiar dacă pervers, în ciuda faptului că a fost un apologet al nazismului. Dar el a fost totuși un apologet al nazismului, iar dacă, de pildă, cancelarul Schroeder i-ar înălța ode, pentru ca apoi să ne explice că

---

6. L.-F. Céline. Pseudonim al lui Louis-Ferdinand Destouches (1894-1961). Celebru romancier, autor, între altele, al volumelor *Călătorie la capătul nopții* și *Moarte pe credit*. Colaboraționist, apropiat al guvernului de Vichy al generalului Pétain.
7. Ezra Pound (1885-1972). Unul dintre marii poeți ai secolului XX. Născut în Statele Unite și emigrat în Anglia, a fost un „ferment" esențial al modernismului european și american. Dintre volumele sale cele mai cunoscute amintim *Hugh Selwyn Mauberley* și *Cantos*, precum și numeroase eseuri dedicate poeziei medievale provensale și italiene, dar și contemporanilor săi James Joyce sau T.S. Eliot.
8. T.S. Eliot (1888-1965). Poet, critic și dramaturg, născut în Statele Unite. Poemul său, *The Waste Land*, este una dintre marile izbânzi ale poeziei moderniste, iar drama *Moartea în catedrală* rămâne o capodoperă a teatrului de idei.

trebuie să ţinem seama de întreaga lui operă şi să nu fim aspri cu el pentru câteva comentarii idioate din 1933, am spune că Schroeder se comportă cam ciudat…

Însă comparaţia cea mai nimerită ar fi aceea cu Robert Brasillach[9] sau Drieu la Rochelle[10] în Franţa : scriitori şi critici care s-au alăturat cu totul dreptei radicale din perioada interbelică sau din timpul războiului. Drieu a avut bunul gust să se sinucidă în 1945, Brasillach a fost executat. Dacă ar fi trăit, sper că nici un politician francez nu i-ar fi invocat – în locul lui Camus, Gide sau Mauriac – drept exemplari pentru cultura *franceză*…

– Aproape toţi criticii dumneavoastră subliniază faptul că, practic, puneţi sub semnul îndoielii trăsăturile de europenitate ale României, atât în trecut, cât şi în prezent. Credeţi cu adevărat că pretenţiile României de a se alătura Europei sunt doar un aspect între altele al „crizei de identitate" pe care o menţionaţi atât de des ?

– Nu sunt sigur că înţeleg. Cred că susţineam că România se află, de fapt, pe muchia[11] Europei,

---

9. Robert Brasillach (1909-1945). Romancier şi ziarist francez. Executat pentru atitudinile şi acţiunile sale fasciste şi antisemite.
10. Pierre Drieu la Rochelle (1893-1945). Romancier şi jurnalist francez de extremă dreaptă. Autor al mai multor romane de succes : *Gilles*, *Bărbatul acoperit de femei*, *Beloukia* etc. În 1992, editura Gallimard a publicat versiunea completă a *Jurnalului* ţinut în perioada anilor 1939-1945.
11. Cuvântul din textul lui Tony Judt, „edge", poate fi tradus şi prin „margine", „limită" sau „hotar".

printr-o sumă de unități de măsură istorice, culturale și economice. Din nou, pot cita mulți români eminenți care au gândit în aceiași termeni. Pe de altă parte, mai ales intelectualii români simt și se prezintă drept europeni până-n vârful unghiilor[12]. Tensiunea dintre dorință și istorie, dacă vă place, pare a fi unul dintre paradoxurile caracteristice ale țării. Aceasta nu e tocmai o *criză* de identitate – este chiar ceea ce identitatea românească ***este***. ÎNSĂ: asta nu are nici o legătură cu recomandarea mea politică, și anume, că a sosit timpul de-a face din România o țară europeană *une fois pour toutes*[13]. La fel s-a întâmplat cu Spania după 1975 și într-un anumit sens acesta a fost beneficiul tras de Grecia din norocoasa ei prezență în EEC/EC/EU[14]. Așadar, România nu e nici pe departe unică – de ce-or fi românii atât de *nombril*-iști[15] încât să le scape acest aspect comparatist al situației lor?

– În mod destul de curios, n-am observat nici un fel de reacție dinspre latura extrem-naționalistă (Vadim Tudor, Coja, Zamfirescu & co.). Dintre cei care au luat poziție de această dată se

12. Am redat prin expresia „până în vârful unghiilor" cuvântul „peculiarly" – „deosebit de", „întru totul" etc. – pentru a sugera întrebuințarea ușor ironică a termenului de către autor.
13. „O dată pentru totdeuna", în franceză, în original.
14. Denumirile succesive –European Economic Community, European Community, European Union – ale grupului de țări occidentale.
15. De la franțuzescul „nombril" – „buric". Cuvântul s-ar traduce prin „centrați pe sine, pe propria imagine", „obsedați de propriul lor univers" etc.

numără intelectuali români şi, de asemenea, jurnalişti născuţi în România care trăiesc în străinătate. Cum vă explicaţi aceste reacţii ? Ele se întind de la cei care au observat câteva amănunte istorice greşite până la ideea extremă că aţi manipulat realitatea în folosul vreunei conspiraţii anti-româneşti…

– Probabil că dl Tudor şi susţinătorii săi nu au abonament la *New York Review*… În ceea ce-i priveşte pe criticii mei : accept cu gratitudine corectarea unor date eronate. Dar sugestia că sunt parte a unei conspiraţii e atât de absurdă, atât de „balcanică" (aşa cum n-aş spune niciodată) încât n-aş fi putut-o inventa ! Cine se presupune că se află în spatele meu ? Naţionaliştii unguri ? Partizanii renaşterii otomane ? Industriaşii germani care-ar încerca să diminueze valoarea investiţiilor române pentru a înşfăca nişte contracte avantajoase în Moldova ? Evreii din New York care încearcă să-şi obţină proprietăţile din Sighet ? Poate mă credeţi, poate nu, dar scriu din propriul meu impuls, fără nici un fel de presiune, ghidare sau indicaţie din partea nimănui.

– Daţi-mi voie, atunci, să fiu direct : faptul că Iliescu nu s-a născut în Moldova, ci la Olteniţa nu-l face mai puţin popular în Moldova, unde fotografia lui se află, într-adevăr, expusă pretutindeni. Ca să nu mai spun că ultima lui poziţie politică înaltă înainte de 1989 a fost aceea de prim-secretar al partidului în judeţul Iaşi… Cu alte cuvinte, cei care vă neagă demersul spunând „Judt şi-a construit întreaga argumentaţie

pe faptul că Iliescu s-a născut în Moldova ; cum el nu s-a născut acolo, autorul e total lipsit de credibilitate" manipulează ei înşişi structura şi mesajul textului dumneavoastră.

– Nu pot decât să fiu de acord cu dumneavoastră. Vă propun un test : eliminaţi această greşeală (sau descrierea eronată a tatălui Anei Pauker drept rabbi, când el a fost de fapt *şohet*[16]) şi puneţi-vă întrebarea dacă punctul meu de vedere a fost cât de cât falsificat ca urmare a acestor lucruri.

– Există însă câteva erori de altă natură, pe care criticii dumneavoastră pretind că le-aţi comis. De exemplu : inversarea datelor în care Transilvania a fost condusă de către unguri şi de către habsburgi ; faptul că România şi-a declarat independenţa în 1878 în urma înfrângerii turcilor de către ruşi, când în realitate România a reprezentat factorul-cheie în victoria ruşilor ; dobândirea nordului Bulgariei în 1920, şi nu în 1913 ; dreptul minorităţilor promulgat după tratatul cu Austria, în 1919, şi nu după cel de la Trianon din 1920 ; controversata temă a implicării României în atacarea Uniunii Sovietice cu scopul de a recâştiga teritoriile pierdute ca o consecinţă a pactului Molotov-Ribbentrop (pe care nu-l menţionaţi) etc. Cât de importante sunt ele în economia generală a articolului dumneavoastră ?

– Toate acestea îmi sună confuz. Eroarea referitoare la Transilvania este irelevantă în ceea

16. „Şohet" – persoană însărcinată cu sacrificarea animalelor în conformitate cu cerinţele Legii evreieşti.

ce privește argumentarea. Accentul asupra rolului jucat de România în evenimentele ce-au condus la Congresul de la Berlin din 1878 e o chestiune de interpretare sau de cântărire a faptelor. Data referitoare la Bulgaria este o scăpare neprofesionistă, *mea culpa*. Datarea greșită cu un an a clauzelor privind minoritățile n-are nici un efect asupra substanței lor. Omiterea pactului Molotov-Ribbentrop nu înseamnă că am dorit să neg rolul lui în motivarea României în 1941 – a susține așa ceva înseamnă a face o presupunere pe care textul meu n-o motivează.

Pe scurt, „economia" articolului este afectată numai prin invocarea colectivă a reproșurilor, dacă ele sunt citite în felul următor : 1) Judt e un analfabet istoric și poate fi, prin urmare, ignorat fără nici o pagubă ; 2) Judt a lăsat de-o parte în mod deliberat aceste lucruri, și astfel reaua lui credință este evidentă și el trebuie prin urmare denunțat. Pentru 1) îi las pe cititorii înșiși să judece. Pentru 2), aș întreba, din nou, dacă substanța articolului e alterată prin aceste omisiuni sau corectări. Dacă este, atunci îmi recunosc vinovăția, dar dacă nu, atunci pun sub semnul întrebării buna-credință a criticilor mei.

– Unul dintre critici, un jurnalist american de origine română, v-a acuzat c-ați fi comis o „distorsiune contextuală". El a insistat asupra faptului că la fundul grădinii ar trebui să se afle Albania. De asemenea, a descris demersul dumneavoastră ca fiind tendențios. S-ar părea, după spusele lui, că ați manipulat întreaga istorie

a României pentru a proiecta în mod deliberat o imagine cu totul distorsionată a țării. În ce măsură credeți că partea istorică a demersului dumneavoastră (haideți să admitem că există unele erori) este legată de ultima parte a articolului și de concluzie? Să zicem că sunteți tendențios, dar în favoarea cui?

– Nu accept că erorile și „manipularea" sunt legate între ele. Demonstrați-mi! În ceea ce privește proiectarea deliberată a unei imagini distorsionate: unde e distorsiunea? În datele economice? În prezentarea lui Ceaușescu și a echipei sale? În paragrafele asupra lui Antonescu? În citatele din Eliade?

Foarte bine: să admitem că există o distorsiune (intenționată) a unei istorisiri care-ar fi trebuit prezentată într-o formă voioasă, plină de străluciți intelectuali liberali, de acte și afirmații politice legitime, de motivații greșit interpretate, de păcate exagerate etc. De ce am scris mormanul ăsta de minciuni dăunătoare? *Cui bono*? Și în favoarea a ce? Concluzia mea este că istoria României trebuie „biruită" prin includerea deplină în Uniunea Europeană. Acest lucru nu-mi aduce nici un fel de prieteni la Bruxelles. Ce doresc criticii români? Să-l papagalicesc pe ministrul de externe francez, Védrine, care pretinde c-ar vrea ca România să intre în Uniunea Europeană în același timp cu Ungaria și cu celelalte țări –, dar el spune acest lucru doar în speranța că includerea României va încetini procesul *sine die*? România va avea întotdeauna astfel de prieteni…

– V-aţi gândit vreo clipă în eseul dumneavoastră să minimalizaţi importanţa creştinismului pentru români ? După cum ştiţi, luptându-se vreme de secole cu otomanii, românii au păstrat religia drept o importantă trăsătură europeană, recunoscută ca atare chiar de către opresorii lor. Turcii au îngăduit în mod excepţional Moldovei şi Valahiei să-şi păstreze creştinismul. Acesta e un fapt dovedit istoriceşte, dincolo de orice dubiu.

– Îmi pare rău, nu înţeleg. Spuneţi că ar fi trebuit să moderez importanţa pe care o atribui creştinismului (ortodoxiei) în trecutul României? Mi se pare, dimpotrivă, că spuneţi (apropo, asemeni Poloniei) că România se vede pe sine drept esenţialmente creştină, în opoziţie tocmai cu stăpânii ei otomani din secolele trecute. Problema creştinismului ca un sau ca singurul atribut european e departe de a fi doar una românească – dificultatea de a imagina o Europă multi-culturală de negri, albi, musulmani, creştini etc. tinde să devină un loc comun pe întreg continentul. În acest sens, cel puţin, sensibilităţile româneşti sunt în deplin acord cu cele ale restului continentului.

– Sunt aici câteva lucruri pe care nu le pot pune în ordine. Mi se pare că articolul dumneavoastră a iscat atât de multe comentarii, iar cea mai mare parte a lor provin, Dumnezeule!, dintr-o frustrare de înţeles. Dar în loc să admită realitatea, mulţi dintre comentatori s-au ridicat doar împotriva dumneavoastră. Iar acolo unde aţi greşit sau aţi trecut cu vederea un anumit detaliu istoric, aţi fost proscris nu numai pentru

acea omisiune anume (sau omisiuni), ci pentru întregul eseu. Traducerea în românește a articolului a făcut ca aceste lucruri să fie și mai greu de înghițit. Ca să eliminăm orice alte neînțelegeri, care ar fi, domnule Tony Judt, esența articolului dumneavoastră, dacă ar fi să-l rezumați în zece sau douăzeci de rânduri?

– Nu cred c-aș putea face asta! Prin felul meu de a scrie, încerc să ofer ideea unei probleme, ca și argumentarea ei, or asta necesită spațiu. Însă în mod clar am scris – mai ales pentru cititorii occidentali – despre o țară în legătură cu care ei știu puțin sau nimic. O țară care este, în același timp, parte absolută a Europei și oarecum la periferie în multiple sensuri literale și metaforice, o țară care a avut și are dificultăți mai mari și mai durabile decât ale altor națiuni europene, care are interesante obsesii și forme de paranoia (pe care se pare că le-am ilustrat în mod greșit, după cum rezultă din răspunsurile iscate de articolul meu) și care este un caz-test pentru bunăvoința Uniunii ce se presupune a fi deschisă tuturor europenilor.

Apropos – mi se pare mie sau traducerea induce un ton mai critic și mai abraziv decât originalul englez? Sau cel puțin așa mi-a comunicat cineva din România. Ar fi păcat. Alte articole ale mele – despre Austria, Belgia, Franța sau Anglia, toate publicate în *The New York Review of Books* în ultimii șapte ani – erau cel puțin la fel de critice cu istoria și miturile acelor țări pe cât am fost cu România. Dacă criticii mei români ar citi acele articole, poate că asta

le va ușura suferința. Fiindcă veni vorba, ar fi interesant de comparat corespondența mea cu oameni din aceste țări – francezii, în special, împărtășesc aceeași exagerată sensibilitate la comentariile străinilor. În acest sens, vechea alianță București-Paris e fermă!

– *Acceptând o parte a criticilor (de exemplu, amănuntele istorice), credeți că imaginea de ansamblu a articolului „România: la fundul grămezii" ar fi arătat cu mult diferit?*

– Nu – însă cu anumite corecturi factuale, fără îndoială, și poate cu o formulare mai precisă a chestiunilor sensibile, pentru a evita neînțelegerile. Altminteri, punctele mele de vedere rămân aceleași.

– *Nicolae Manolescu a interpretat, în* România literară, *demersul dumneavoastră ca pe un apel către Europa. Un apel adresat Uniunii Europene care va trebui să facă față tuturor particularităților „excepției românești". El a mai spus că articolul dumneavoastră, în ciuda unei imagini triste, cenușii a trecutului și prezentului României, a adus în cele din urmă o anumită rază de speranță. Dacă lucrurile stau așa, care e speranța?*

– Fără îndoială, m-a înțeles perfect! Care e speranța? De partea Europei, ca România să fie acceptată definitiv ca membru al formulei obligatorii a Uniunii; ca țara să fie în Uniunea Europeană în timp util și ca ea să câștige enorm din această apartenență. De partea României, problema va fi cu siguranță de a spera că drept consecință a faptului că va avea alte priorități

și contacte și posibilități, România (ca alte țări înaintea ei și după ea) va dobândi în timp aceleași rânduieli culturale și economice plicticoase, pluraliste, încrezătoare, așa-zisa „a treia cale", toate cele care sunt astăzi atributele comune ale vieții publice din Europa Occidentală (dar care n-au fost astfel cu doar două generații în urmă). Și că, drept consecință, intelectualii români vor abandona starea de nesiguranță provenită din centrarea pe sine, aceea care face dintr-un eseu ca atâtea altele al unui autor din New York, publicat într-o revistă de limbă engleză, o *cause célèbre* națională...

New York, decembrie 2001

Traducere și note de Mircea Mihăieș

Cuprins

I

Mircea Mihăieş

Europa, cu și fără ghilimele sau Tony Judt în România 7

II

Tony Judt

România : la fundul grămezii 33

III

Benedict Adamescu

Tony Judt despre România 71

Nicolae Manolescu

Apel către Europa 75

Mircea Iorgulescu

Un pic altfel 80

Andrei Brezianu

Cui prodest ? 97

Victor Eskenasy

O analiză lucidă 112

Doru Buşcu

Hey, Judt, don't let me down... 116

Ștefan Borbély

Sindromul Tony Judt 119

Florin Constantiniu

Despre Tony Judt și despre stalinismul în veșmânt democratic 129

Mircea Mihăieș

Trista viață a naționalistului de nicăieri 139

Tudorel Urian

Ideologie și cultură 144

Adrian Cioroianu

Excepționalismul românesc și Tony Judt 148

Mircea Mihăieș

Un duș rece în vremuri fierbinți 152

Andrei Brezianu

Zel local – perspective americane 156

Dan Pavel

Problema națională – după WTC și Ben Laden 168

Adrian Mihalache

2PD-PN 174

Liviu Antonesei

Eseistul Tony Judt și mareșalul Ion Antonescu 183

Tudorel Urian

Tony Judt și americano-centrismul 188

IV

Tony Judt în dialog cu Dumitru Radu Popa

Pe muchia Europei 193

În colecția PLURAL

au apărut :

1. Adrian Marino – *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*
2. Lev Șestov – *Noaptea din grădina Ghetsimani*
3. Matei Călinescu – *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter*
4. Barbey d'Aurevilly – *Dandysmul*
5. Henri Bergson – *Gândirea și mișcarea*
6. Liviu Antonesei – *Jurnal din anii ciumei: 1987-1989*
7. Stelian Bălănescu, Ion Solacolu – *Inconsistența miturilor: Cazul Mișcării legionare*
8. Marcel Mauss, Henri Hubert – *Teoria generală a magiei*
9. Paul Valéry – *Criza spiritului și alte eseuri*
10. Virgil Nemoianu – *Micro-Armonia*
11. Vladimir Tismăneanu – *Balul mascat*
12. Ignațiu de Loyola – *Exerciții spirituale*
13. * * * – *Testamentum Domini* (ediție bilingvă)
14. Adrian Marino – *Politică și cultură*
15. Georges Duby – *Anul 1000*
16. Vasile Gogea – *Fragmente salvate (1975-1989)*
17. Paul Evdokimov – *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*
18. Henri Bergson – *Materie și memorie*
19. Iosif Sava – *Radiografii muzicale. 6 Serate TV*
20. Gabriel Andreescu – *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*
21. Stelian Tănase – *Revoluția ca eșec*
22. Nikolai Berdiaev – *Sensul istoriei*
23. Françoise Thom – *Sfârșiturile comunismului*
24. Jean Baudrillard – *Strategiile fatale*
25. Paul Ricoeur, J.L. Marion ș.a. – *Fenomenologie și teologie*
26. Thierry de Montbrial – *Memoria timpului prezent*
27. Evagrie Ponticul – *Tratatul practic. Gnosticul*
28. Anselm de Canterbury – *De ce s-a făcut Dumnezeu om?*

29. Alexandru Paleologu – *Despre lucrurile cu adevărat importante*
30. Adam Michnik – *Scrisori din închisoare şi alte eseuri*
31. Liviu Antonesei – *O prostie a lui Platon. Intelectualii şi politica*
32. Mircea Carp – *„Vocea Americii" în România (1969-1978)*
33. Marcel Mauss, Henri Hubert – *Eseu despre natura şi funcţia sacrificiului*
34. Nicolae Breban – *Riscul în cultură*
35. Iosif Sava – *Invitaţii Eutherpei. 8 Serate TV*
36. Arnold Van Gennep – *Formarea legendelor*
37. Claude Karnoouh – *Duşmanii noştri cei iubiţi. Mici cronici din Europa Răsăriteană şi de prin alte părţi*
38. Cristian Bădiliţă (ed.) – *Eliadiana*
39. Ioan Buduca – *Şi a fost seară, şi a fost dimineaţă*
40. Pierre Hadot – *Ce este filosofia antică ?*
41. Leon Wieseltier – *Împotriva identităţii*
42. * * * – *Apocalipsa lui Pavel*
43. Marcel Mauss – *Eseu despre dar*
44. Eugeniu Safta-Romano – *Arhetipuri juridice în Biblie*
45. Guy Scarpetta – *Elogiu cosmopolitismului*
46. Dan Pavel – *Cine, ce şi de ce ?*
47. Vladimir Jankélévitch – *Iertarea*
48. Andrei Cornea – *Penumbra*
49. Iosif Sava – *Muzica şi spectacolul lumii. 10 Serate TV*
50. Pierre Hadot – *Plotin sau simplitatea privirii*
51. Cristian Bădiliţă – *Călugărul şi moartea*
52. * * * – *Convorbiri cu Schopenhauer*
53. Dan Pavel – *Leviathanul bizantin*
54. Sorin Antohi – *Civitas imaginalis*
55. Basarab Nicolescu – *Transdisciplinaritatea. Manifest*
56. Emanuel Swedenborg – *Despre înţelepciunea iubirii conjugale*
57. Jacques Derrida – *Despre ospitalitate*

58. Paul Barbăneagră – *Arhitectură şi geografie sacră. Mircea Eliade şi redescoperirea sacrului*
59. François Furet – *Revoluţia în dezbatere*
60. Claude Karnoouh – *Comunism / Postcomunism şi modernitate târzie. Încercări de interpretări neactuale*
61. Carlo Maria Martini, Umberto Eco – *În ce cred cei care nu cred ?*
62. Romano Prodi – *O viziune asupra Europei*
63. Adam Michnik – *Restaurația de catifea*
64. * * * – *Tony Judt. România : la fundul grămezii*

în pregătire:

Basarab Nicolescu – *Noi, particula şi lumea*

www.polirom.ro

Redactor: Lidia Ciocoiu
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Lucian Pavel

Bun de tipar: aprilie 2002. Apărut: 2002
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 4 • P.O. Box 266
6600, Iași, Tel. & Fax (032) 21.41.00; (032) 21.41.11;
(032) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7 • P.O. Box 1-728, 70700
Tel.: (01) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. Polirom Co S.A.
6600, Iași, Calea Chișinăului nr. 32
Tel.: (032) 230323 ; Fax : (032) 230485